

แบบแผนการใช้สอยที่ว่างในเรือนร้านค้าริมน้ำ
กรณีศึกษา ตลาดคลองสวนร้อยปี จ.สมุทรปราการ และ จ.ฉะเชิงเทรา

2546

อาจารย์ ดร.วาริษา วงศ์พยัต

ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำชี้แจง

เนื่องจากการศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในเรือนร้านค้าริมน้ำนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นศึกษากรณีศึกษาแบบเบื่องลึกลง มีขอบเขตการศึกษากว้างขวางและมีรายละเอียดของเนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่การศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การศึกษาองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ตลอดจนองค์ประกอบที่ว่างของชุมชนตลาดริมน้ำ ซึ่งนำสู่บทวิเคราะห์แบบแผนการใช้สอยที่ว่าง บนพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย ผู้วิจัยจึงขอจำกัดขอบเขตพื้นที่ศึกษา จากเดิมซึ่งเป็นการวิจัยเปรียบเทียบตลาดริมน้ำสองแห่ง ได้แก่ ตลาดบางพลี ริมคลองลำโรง และตลาดคลองสวน ริมคลองประเวศบุรีรมย์ เป็นการมุ่งเน้นพื้นที่ศึกษาเพียงแห่งเดียว คือ ตลาดคลองสวน ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดสมุทรปราการและจังหวัดฉะเชิงเทรา

หากงานวิจัยนี้มีข้อผิดพลาดประการใด ผู้วิจัยขออภัยมา ณ ที่นี้

ผู้วิจัย
กุมภาพันธ์ 2556

บทคัดย่อ

การศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในเรือนร้านค้าริมน้ำ เป็นงานวิจัยเชิงลึกที่มุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างมิติทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี จ.สมุทรปราการ และ จ.ฉะเชิงเทรา ผ่านเงื่อนไขกรณีศึกษาจำนวน 14 หลัง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจในวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานและการอยู่อาศัยริมน้ำ องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนตลาดริมน้ำ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่ว่างของตลอดจนแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในเรือนร้านค้าริมน้ำ เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้ไปพิจารณาประกอบหรือประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมชุมชนและงานออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยบนพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย

พัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทางกายภาพ และวิถีชีวิตของชาวชุมชนตลาดคลองสวน สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงเริ่มแรกยุคคลองประเวศบุรีรมย์: เริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนริมน้ำ (พ.ศ. 2421 - 2500) ช่วงสร้างสะพานข้ามคลอง ตัดถนน: การเติบโตและการตกต่ำของชุมชนตลาดริมน้ำ (พ.ศ. 2500 - 2540) และช่วงจัดสร้างพื้นที่ริมน้ำ: การฟื้นฟูทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ (พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน)

จากการสำรวจภาคสนาม องค์ประกอบสำคัญของชุมชนริมน้ำซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อการดำรงอยู่ของตลาดและการดำเนินชีวิตของชาวชุมชน ประกอบด้วย บ้านเจ้าของตลาด ศาสนสถานต่างๆ ได้แก่ ศาลเจ้า โรงเจ วัด และสุเหร่า โรงเรียน โรงเรือน พื้นที่ริมน้ำเพื่อการปฏิสัมพันธ์และสนทนาการทำและทางสัญจร ได้แก่ ท่าเรือ ท่าน้ำ และสะพานต่างๆ รวมถึงซุ้มทางเข้าและลานโล่งหน้าตลาด

องค์ประกอบทางกายภาพของตลาดคลองสวนร้อยปี สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ (1) เรือนร้านค้า เป็นโครงสร้างไม้สูง 2 ชั้น รูปร่างแคบยาว มีความกว้างตั้งแต่ 2.5, 3, 4.2, 6, 7.2 และ 9 เมตร (ช่วงกว้างมาตรฐาน 3 เมตร) และลึกตั้งแต่ 10 - 30 กว่าเมตร พื้นที่ภายในประกอบด้วย พื้นที่ค้าขายส่วนหน้า พื้นที่บริการส่วนหลัง และพื้นที่อยู่อาศัย ซึ่งตั้งอยู่ตอนกลางและชั้นบนของเรือนร้านค้า (2) ทางเดินริมน้ำ เป็นทางสัญจรที่เชื่อมเรือนแถวทั้งหมดเข้าไว้ด้วยกันและเป็นส่วนขยายของพื้นที่ค้าขายของร้านค้า มีความกว้างประมาณ 4-5.4 เมตร (3) พื้นที่ริมน้ำ เป็นพื้นที่เปลี่ยนผ่านระหว่างทางสัญจรในตลาดและทางสัญจรทางน้ำ มีความกว้างประมาณ 3-5.6 เมตร ลักษณะที่ว่างของพื้นที่ริมน้ำแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ พื้นที่ริมน้ำแบบเปิดโล่ง พื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อม และพื้นที่ริมน้ำแบบกึ่งเปิดโล่ง-กึ่งปิดล้อม

จากการศึกษาข้างต้น จึงนำไปสู่บทวิเคราะห์แบบแผนการใช้สอยที่ว่าง 5 ประการ ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติทางกายภาพ มิติทางวัฒนธรรม และมิติของเวลาในการอยู่อาศัย ดังนี้

(1) ที่ว่างขนาดใกล้ชิดสนิทสนม คือ การจัดการที่ว่างขนาดเล็กให้ตอบสนองประโยชน์ใช้สอยสูงสุด เช่น การใช้เครื่องเรือนแบบติดตั้งถาวรรายรอบผนังส่วนร้านค้า การลดขนาดและระยะของทางสัญจรทั้งทางราบและทางตั้ง รวมถึงธรรมเนียมการถอดรองเท้า และความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างชาวชุมชนตลาด ซึ่งก่อให้เกิดบรรยากาศของความเป็น "บ้าน" มากกว่า "ร้านค้า"

(2) ที่ว่างทางตั้ง คือ การใช้โครงสร้างและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่ไม่ปิดผิวเรียบให้เกิดประโยชน์ใช้สอยการใช้ชั้นลอยสำหรับเก็บข้าวของสัมภาระ รวมถึงการใช้เทคนิควิธีในการจัดเก็บอุปกรณ์และสินค้าต่างๆ เช่น การแขวน การเกาะเกี่ยว การซ้อนชั้น การใช้ระบบชักรอก และการยื่น

(3) ที่ว่างส่วนขยาย คือ การใช้สอยพื้นที่ริมทางสัญจรหลักและพื้นที่ริมน้ำ ซึ่งมีคุณลักษณะที่ว่างแบบกึ่งภายใน-กึ่งภายนอก และมีการรับแสง-ลมธรรมชาติที่ดี เป็นส่วนขยายของพื้นที่ค้าขายภายในเรือนร้านค้า

(4) ที่ว่างซึ่งเปิดรับสัมผัสธรรมชาติ คือ การใช้ความเปิดโล่งและพื้นที่เปิดโล่ง เช่น ท่าน้ำ สวนไม้แขวน ลานกลางแจ้ง และการใช้ช่องเปิด เช่น ช่องเปิดบนพื้นชั้นสอง หน้าต่างใต้หลังคาทรงหมาแหงนซึ่งสามารถเปิด-ปิดรับแสง-ลมตามต้องการ เป็นสื่อกลางช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่อยู่อาศัยภายในและสภาพแวดล้อมภายนอก ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตในการอยู่อาศัย

(5) ที่ว่างซึ่งสานสัมพันธ์ชุมชน คือ การใช้สอยที่ว่างส่วนรวมซึ่งสะท้อนความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างผู้อยู่อาศัย ถิ่นที่ และเวลา ทั้งในระดับการอยู่อาศัยส่วนตัวและการอยู่อาศัยระดับสังคม ก่อให้เกิดความเป็น "ชุมชนตลาด" มากกว่า "ศูนย์การค้า" ดังพบเห็นทั่วไปในปัจจุบัน

Abstract

The proxemic study in waterfront shophouses is an in-depth research focusing on the interrelationship between cultural and architectural dimensions of the *Khlong Suan* market located in Samut Prakarn and Chachoengsao provinces. Based on field surveys and oral histories, the research selects fourteen shophouses as the case studies. The study aims to clarify the historical development of the water-based settlement and dwelling; to examine the physical components as well as the spatial characteristics of the water-based community and the waterfront shophouses; and finally to analyze the spatial essences of the *Khlong Suan* waterfront market, which could ultimately contribute to the field of architectural conservation and regeneration as well as the design of contemporary Thai dwelling.

The development of the *Khlong Suan* market could be divided into three main stages; beginning with the construction of the *Prawet Burirom* canal--the formation of the waterfront market in the 1880s, the construction of bridges and road--the up and down of the water-based community during the 1950s-1990s, through the regeneration of the waterfront market--the economic resurgence vis-a-vis the changes in cultural landscape of the water-based community from the 1990s to the present-day period.

The physical components of the *Khlong Suan* market consists of three parts; shophouses, passageway, and waterfront space. The shophouses are the two-storied wooden structure with narrow frontage but great depth. The width ranges from, 2.5, 3, 4.2, 6, 7.2, and 9 meter (the standard width is 3 meter). Starting from 10 meter to more than 30 meter in depth, the interior of the shophouses is usually composed of three zones; the shop space at the front, the service space at the back, with the living space located between them. The passageway is the main circulation that connects all the shop units. Its width ranges from 4-5.4 meter. The waterfront space is the transitional area between the passage and the waterway. Its width ranges from 3-5.6 meter and its spatial character could be categorized into three types; the open waterfront space, the enclosed waterfront space, and the semi-open/semi-closed waterfront space.

From the above study, the proxemic study concludes five ingenious uses of space that encompass not only the physical, but also the cultural and the temporal aspects of this waterfront market.

(1) Intimate space is the optimization of small space; the use of fixed feature furniture surrounding the shop interior, the minimization of horizontal and vertical circulations, for instances. Besides, the shoe-off sociophysical custom and the close rapport between the dwellers help create a sense of intimacy--a home-like atmosphere--rather than the commercialized one.

(2) Vertical space comprises not only the use of vertical dimension of structural and architectural elements (e.g. joist, unfinished wall and ceiling), but also the vertical expansion of function space (e.g. mezzanine) In addition, various means of suspension, hanging, stacking, hoisting, and cantilever illustrates the inventive solutions of multiplying space on the limited footprint.

(3) Extensional space is the adaptive use of the main circulation of the market and its waterfront space as extensions of the shop interior. It is manifested that such half-inside/half-outside space admits more light and air to pass through and thereby is where most transactions take place.

(4) Intermediary space is the strategic use of openness and open space, such as pier, suspended potted garden and outdoor recreation areas, along with the use of openings, such as the small open well on the floor that is incorporated with the adjustable window and/or the skylight on the roof. It is evident that not only does it mediate the outside space and the inside space, but also enhance the dwellers' quality of life.

(5) Collective space is the shared space that reflects the oneness of people, place, and time, both in terms of the private dwelling and the collective dwelling. Through continuous habitations and interactions among the inhabitants, the *Khlong Suan* market offers a sense of community center rather than the shopping center widely seen nowadays.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความช่วยเหลือเป็นอย่างดี จากชาวชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี ทั้งเจ้าของตลาด ผู้บริหารตลาด และผู้จัดการตลาด อันประกอบด้วย คุณวันชัย แสนเจริญ คุณสุนันทา แสนเจริญ คุณแน่น้อย เนตรศรี รวมถึงครอบครัวเจ้าของเรือนกรณีศึกษาทั้ง 14 หลัง ได้แก่ คุณสุนทรและคุณวิมลรัตน์ กลิ่นขจร คุณสัณชัย แซ่ตั้ง คุณสุยเจง แซ่ตั้ง คุณสมหมาย บุญศรีพิทักษ์ คุณประทุม แซ่รัตน์ คุณชาญชัยและคุณวันดี รุจิขจรเดช คุณดำรง จันทร์ประเสริฐ คุณประสิทธิ์และคุณอุษณีย์ ตั้งทรงศักดิ์ คุณวิวัฒน์ ธรรมปราณีสุข คุณสุชาติ ขวัญใจพานิช คุณนฤมล ไวยฉาย คุณพิมพ์นิสา วิสุทธิเสวีวงศ์ คุณเยาวลักษณ์ อาสนทอง และคุณอมร รุ่งรักษาธรรม ผู้ให้ข้อมูลและให้ความร่วมมือในการสำรวจภาคสนามเป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพย์สุดา ปทุมานนท์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อังสนา บุญโยภาส ผู้ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการศึกษาวิจัย และให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา ขอขอบพระคุณ ทูรัชดาภิเษกสมโภช ซึ่งให้การสนับสนุนงานวิจัย ตั้งแต่ปีการศึกษา 2552 เป็นต้นมา หายที่สุด ขอขอบพระคุณ บิดาและมารดา ผู้ให้กำลังใจและให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ มาโดยตลอด

ผู้วิจัย

กุมภาพันธ์ 2556

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญแผนที่	ฉ
สารบัญรูปภาพ	ค
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาของการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	2
1.4 ระเบียบวิธีการวิจัย	2
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	2
บทที่ 2 ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	3
2.1 แนวคิดเรื่องการอยู่อาศัยและแบบแผนการใช้สอยที่ว่าง	3
2.1.1 แนวคิดเรื่องการอยู่อาศัย	3
2.1.2 แบบแผนการใช้สอยที่ว่าง	5
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
2.2.1 เรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง	7
2.2.2 การจัดการที่ว่างของเรือนร้านค้าในชุมชนตลาดในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย: กรณีศึกษา ตลาดคลองสวน	9
บทที่ 3 ประวัติศาสตร์และพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	16
3.1 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	16
3.1.1 ตลาดคลองสวน ฝั่งตำบลคลองสวน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ	19
3.1.2 ตลาดคลองสวน ฝั่งตำบลเทพราช อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา	21
3.2 พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	23
3.2.1 ช่วงที่ 1 ชุมคลองประเวศบุรีรัมย์: เริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนริมน้ำ (สมัยรัชกาลที่ 5 - พ.ศ. 2500)	23
3.2.2 ช่วงที่ 2 สร้างสะพานข้ามคลอง ตัดถนน: การเติบโตและการตกต่ำของชุมชนตลาดริมน้ำ (พ.ศ. 2500 - พ.ศ. 2540)	26
3.2.3 ช่วงที่ 3 จัดสร้างพื้นที่ริมน้ำ: การฟื้นฟูทางเศรษฐกิจของตลาดริมน้ำและการเปลี่ยนแปลง ทางนิเวศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ (พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน)	28

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	33
4.1 ลักษณะทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	33
4.1.1 องค์ประกอบของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	34
4.1.2 องค์ประกอบสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้า ตลาดคลองสวนร้อยปี	43
4.2 เรือนร้านค้ากรณีศึกษา	51
4.2.1 ร้านสุนทรไอสถ	52
4.2.2 ร้านขายสุรา ไช้เค็ม	54
4.2.3 ร้านเจ็ทเกียงกาแฟโบราณ	56
4.2.4 ร้านอุดมภัณฑ์	58
4.2.5 ร้านเจริญไอสถ	60
4.2.6 ร้านเจ็บบอง	63
4.2.7 ร้านสมบูรณ์เกศา	66
4.2.8 ร้านยงกิมฮวด	69
4.2.9 ร้านขายเครื่องสแตนเลส	72
4.2.10 ร้านแป๊ะหลีกาแฟโบราณ	75
4.2.11 ร้านเทอดเกียรติรัตน	78
4.2.12 ร้านวิสุทธิพาณิชย์	81
4.2.13 ร้านแข็งหลี	84
4.2.14 ร้านอมรภัณฑ์	87
บทที่ 5 แบบแผนการใช้สอยที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	97
5.1 องค์ประกอบที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	97
5.1.1 องค์ประกอบที่ว่างของเรือนร้านค้า	97
5.1.2 องค์ประกอบที่ว่างของพื้นที่ริมน้ำ	101
5.2 แบบแผนการใช้สอยที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	106
5.2.1 ที่ว่างขนาดใกล้ชิดสนิทสนม	106
5.2.2 ที่ว่างทางตั้ง	107
5.2.3 ที่ว่างส่วนขยาย	108
5.2.4 ที่ว่างซึ่งเปิดรับสัมผัสธรรมชาติ	108
5.2.5 ที่ว่างซึ่งสานสัมพันธ์ชุมชน	110
บทที่ 6 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ	112
6.1 จุดเด่นและปัญหาที่พบ	112
6.1.1 จุดเด่น	112
6.1.2 ปัญหาที่พบ	118
6.2 ข้อเสนอแนะ	120
รายการอ้างอิง	122
ประวัติผู้วิจัย	123

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2-1	สรุปข้อมูลพื้นฐานและลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมเรือนค้าขายพื้นถิ่น ในชุมชนเมือง	12
4-1	ประเภทสินค้าและบริการ ตลาดคลองสวนร้อยปี	92

สารบัญแผนที่

แผนที่		หน้า
3-1	แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งตลาดคลองสวนร้อยปี จ.สมุทรปราการ และ จ.ฉะเชิงเทรา	17
3-2	แผนผังชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	18
3-3	แผนผังชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	18
3-4	แผนผังชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ช่วงที่ 1 (สมัยรัชกาลที่ 5 - พ.ศ. 2500)	25
3-5	แผนผังชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2500 - 2540)	27
3-6	แผนผังชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน)	30
4-1	องค์ประกอบชุมชนตลาดริมน้ำ ผัง จ.สมุทรปราการ	35
4-2	องค์ประกอบชุมชนตลาดริมน้ำ ผัง จ.ฉะเชิงเทรา	36
4-3	แผนที่แสดงตำแหน่งเรือนกรณีศึกษา ตลาดคลองสวนร้อยปี	51

สารบัญรูปภาพ

รูปที่		หน้า
3-1	อนุสรณ์สถานอาเสียบรรจง-คุณนายจรง อัครวาณิชย์	20
3-2	ภาพถ่ายเก่าหน้าโรงสีคลองสวนค้ำข้าว	20
3-3	ภาพถ่ายนางสมจิตร วุฒาพิทักษ์ (ขวา) บนนั่งบุษบาบรรพบุรุษ	22
3-4	คู่มือท่องเที่ยวฉะเชิงเทรา: แผนที่เส้นทางท่องเที่ยว	31
3-5	คู่มือท่องเที่ยวฉะเชิงเทรา: รายละเอียดสถานที่ท่องเที่ยว	31
3-6	พื้นที่ริมน้ำตลาดคลองสวน ฝั่ง ต.คลองสวน จ.สมุทรปราการ ในปี พ.ศ. 2552	32
3-7	พื้นที่ริมน้ำตลาดคลองสวน ฝั่ง ต.คลองสวน จ.สมุทรปราการ ในปี พ.ศ. 2555	32
3-8	พื้นที่ริมน้ำตลาดคลองสวน ฝั่ง ต.เทพราช จ.ฉะเชิงเทรา ในปี พ.ศ. 2555	32
4-1	สภาพแวดล้อมชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	33
4-2	บ้านเจ้าของตลาดฝั่ง ต.คลองสวน (ซ้าย) และบ้านเจ้าของตลาด ฝั่ง ต.เทพราช (ขวา)	37
4-3	โรงสีคลองสวนค้ำข้าว (ซ้าย) และโรงสีไทยพัฒนา (ขวา)	38
4-4	ศาลเจ้าพ่อคลองสวน (ซ้าย) และโรงเจเฟื่องอังตัว (ขวา)	39
4-5	วัดคลองสวน (ซ้าย) และมีสยิดอัลวะตอนียะห์ (ขวา)	40
4-6	โรงเรียนตลาดคลองสวน (ซ้าย) และโรงเรียนวัดคลองสวน (ขวา)	40
4-7	สวนหย่อมริมบ่อน้ำชุมชน (ซ้าย) และลานกิจกรรมริมน้ำ (ขวา)	41
4-8	ท่าเรืออัครวาณิชย์ (ซ้าย) และสะพานข้ามคลองพระยานาคราช (ขวา)	42
4-9	สะพานอัครวาณิชย์ (ซ้าย) และสะพานข้ามไปวัดคลองสวน (ขวา)	42
4-10	ซุ้มทางเข้าตลาดฝั่ง ต.คลองสวน (ซ้าย) และบริเวณทางเข้าตลาดฝั่ง ต.เทพราช (ขวา)	43
4-11	องค์ประกอบสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	43
4-12	รูปด้านเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ฝั่ง ต.คลองสวน จ.สมุทรปราการ	45
4-13	รูปด้านเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ฝั่ง ต.คลองสวน จ.สมุทรปราการ	46
4-14	รูปด้านเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ฝั่ง ต.เทพราช จ.ฉะเชิงเทรา	47
4-15	ทางเดินในตลาดคลองสวนร้อยปี	48
4-16	ทางเดินและพื้นที่ริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	49
4-17	พื้นที่ริมน้ำ ฝั่ง ต.คลองสวน (ซ้าย) และพื้นที่ริมน้ำ ฝั่ง ต.เทพราช (ขวา)	50
4-18	ผังพื้นร้านสุนทรไอสถ	52
4-19	การใช้สอยพื้นที่ในร้านสุนทรไอสถ	53
4-20	ผังพื้นร้านขายสุรา ไช้เค็ม	54
4-21	การใช้สอยพื้นที่ในร้านขายสุรา ไช้เค็ม	55
4-22	ผังพื้นร้านเจ้เกียงกาแพโบราณ	56
4-23	การใช้สอยพื้นที่ในร้านเจ้เกียงกาแพโบราณ	57
4-24	ผังพื้นร้านอุดมภัณฑ์	58
4-25	การใช้สอยพื้นที่ในร้านอุดมภัณฑ์	59
4-26	ผังพื้นร้านสุนทรไอสถ	61
4-27	การใช้สอยพื้นที่ในร้านสุนทรไอสถ	62
4-28	ผังพื้นร้านเจียบง	64
4-29	การใช้สอยพื้นที่ในร้านเจียบง	65
4-30	ผังพื้นร้านสมบุรณ์เกศา	67
4-31	การใช้สอยพื้นที่ในร้านสมบุรณ์เกศา	68

สารบัญรูปรูปภาพ (ต่อ)

รูปที่		หน้า
4-32	ผังพื้นร้านยงกิมฮวด	70
4-33	การใช้สอยพื้นที่ในร้านยงกิมฮวด	71
4-34	ผังพื้นร้านขายเครื่องสแตนเลส	73
4-35	การใช้สอยพื้นที่ในร้านขายเครื่องสแตนเลส	74
4-36	ผังพื้นร้านแป๊ะหลีกาแฟโบราณ	76
4-37	การใช้สอยพื้นที่ในร้านแป๊ะหลีกาแฟโบราณ	77
4-38	ผังพื้นร้านเทอดเกียรติรัตน์	79
4-39	การใช้สอยพื้นที่ในร้านเทอดเกียรติรัตน์	80
4-40	ผังพื้นร้านวิสุทธิพาณิชย์	82
4-41	การใช้สอยพื้นที่ในร้านวิสุทธิพาณิชย์	83
4-42	ผังพื้นร้านเชิงหลี่	85
4-43	การใช้สอยพื้นที่ในร้านเชิงหลี่	86
4-44	ผังพื้นร้านอมรรักษ์ ส่วนเก่า (ชาย) และส่วนต่อเติมใหม่ (ขวา)	88
4-45	การใช้สอยพื้นที่ในร้านอมรรักษ์	89
4-46	ภาพรวมของเรือนกรณีศึกษา	91
5-1	การจัดกลุ่มเรือนกรณีศึกษาตามจำนวนคูหาและความลึกของที่ดิน	98
5-2	องค์ประกอบที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	100
5-3	พื้นที่ริมน้ำแบบเปิดโล่ง	102
5-4	พื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อม	103
5-5	พื้นที่ริมน้ำแบบกึ่งเปิดโล่ง-กึ่งปิดล้อม	103
5-6	องค์ประกอบที่ว่างของพื้นที่ริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	104
5-7	ที่ว่างขนาดใกล้เคียงนิคม	106
5-8	ที่ว่างทางตั้ง	107
5-9	ที่ว่างส่วนขยาย	108
5-10	ที่ว่างซึ่งเปิดรับสัมผัสธรรมชาติ	109
5-11	ที่ว่างซึ่งสานสัมพันธ์ชุมชน	111
6-1	ตลาดสองเมือง สามวัฒนธรรม	113
6-2	เปรียบเทียบสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน ย่านร้านค้า ของตลาดริมน้ำต่างๆ	114
6-3	เจ้าที่ในเรือนร้านค้า ตลาดคลองสวนร้อยปี	115
6-4	หน้าร้าน หน้าบ้าน ตลาดคลองสวนร้อยปี	116
6-5	อัตลักษณ์ท้องที่ อรรถรสท้องถิ่น ตลาดคลองสวนร้อยปี	117
6-6	ปัญหาเรื่องความแข็งแรงของโครงสร้างและการระบายน้ำฝนของเรือนร้านค้า ตลาดคลองสวนร้อยปี	118
6-7	เปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ริมน้ำและบริบทแวดล้อมในอดีต (ชาย) และในปัจจุบัน (ขวา)	119
6-8	ปัญหาที่พบบริเวณพื้นที่ริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี	120

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของการวิจัย

นับตั้งแต่อดีต วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมน้ำอย่างแนบแน่น น้ำเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตไทยในหลากหลายมิติ ทั้งการอยู่อาศัย การทำมาหาเลี้ยงชีพ การติดต่อและการค้าขาย อาจกล่าวได้ว่า น้ำเป็นเสมือนบ่อเกิดแห่งสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนสถาปัตยกรรมไทย ตลาดน้ำหรือตลาดริมน้ำซึ่งถือกำเนิดตามเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สำคัญ และทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการพบปะสังสรรค์ การแลกเปลี่ยนผลผลิต และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนริมน้ำและในละแวกใกล้เคียง จึงสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างวิถีชีวิตไทยและโครงข่ายโยงใยของสายน้ำ

การพัฒนาาระบบเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของประเทศ ตลอดจนการเติบโตของเมืองอย่างรวดเร็วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา ส่งผลให้เกิดความเสื่อมถอยของวัฒนธรรมท้องถิ่นและความชอบของชุมชนริมน้ำซึ่งมีตลาดเป็นศูนย์กลางของกิจการต่างๆ จากสภาพการณ์ดังกล่าว รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 จึงมีแนวคิดกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่กระแส "ท้องถิ่นภิวัตน์" หรือ "ท้องถิ่นนิยม" มีการริเริ่มโครงการอันเนื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์นิเวศน์วัฒนธรรมและชุมชน อาทิ การฟื้นฟูตลาดน้ำและตลาดเก่าริมน้ำอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่กรุงเทพและปริมณฑล เช่น พระนครศรีอยุธยา ฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ สมุทรสงคราม สุพรรณบุรี ราชบุรี ฯลฯ แม้โครงการดังกล่าวจะช่วยกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชุมชน อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่มุ่งให้ความสำคัญกับภาพลักษณ์เพื่อผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในบริบททางวัฒนธรรมของพื้นที่นั้นๆ ได้ส่งผลกระทบต่อ การดำรงอยู่ของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังเริ่มปรากฏให้เห็นชัดในหลายพื้นที่ภายในช่วงเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมา

ตลาดคลองสวนร้อยปี มีความยาวรวมประมาณ 500 เมตร ตั้งอยู่บริเวณจุดตัดระหว่างคลองประเวศบุรีรมย์ซึ่งเป็นเส้นทางการติดต่อหลักที่เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศตะวันตกกับแม่น้ำบางปะกงทางทิศตะวันออก และคลองพระยานาคราชซึ่งเป็นแนวแบ่งเขตพื้นที่ 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสมุทรปราการและจังหวัดฉะเชิงเทรา ตลาดคลองสวนประกอบด้วยพื้นที่ 2 ส่วน คือ ตลาดฝั่งตำบลคลองสวน อำเภอบางปะอิน จังหวัดสมุทรปราการ และตลาดฝั่งตำบลเทพราช อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เนื่องจากข้อได้เปรียบทางทำเลที่ตั้ง ตลาดคลองสวนจึงเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญทางพื้นที่ฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ ตลาดคลองสวนยังเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่เกิดขึ้นริมน้ำ โดยมีศาลเจ้า วัด และมัสยิด เป็นดังศูนย์รวมจิตใจของผู้คนต่างเชื้อชาติ ต่างศาสนา ทั้งชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิม

ด้วยการผนวกรวมหน้าที่ให้สอยระหว่างที่อยู่อาศัยและที่ทำมาค้าขายเอาไว้ในพื้นที่ขนาดจำกัด สถาปัตยกรรมเรือนร้านค้าไม่เพียงเผยให้เห็นแบบแผนการใช้สอยที่วางอย่างคุ่มค่า ทว่ายังสะท้อนการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงอันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย การศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่วางในเรือนร้านค้าริมน้ำนี้ เป็นการศึกษาคุณลักษณะของที่ว่างและการใช้สอยที่วางในชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี จังหวัดสมุทรปราการและจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมและมิติทางวัฒนธรรม เพื่อให้ได้ซึ่งองค์ความรู้ที่สามารถนำไปพิจารณาประกอบหรือประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมชุมชนและงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัย

¹ ศิริวรรณ ศิลาพัชรินทร์, "ตลาดน้ำ: นวัตกรรมท้องถิ่นในบริบทสมัยใหม่," ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ *ถิ่นฐานบ้านเรือนในวิถีไท*, ศูนย์นวัตกรรมสิ่งแวดล้อมสถาปัตย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 12 กันยายน 2552, หน้า 5.

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานและการอยู่อาศัยริมน้ำของชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี และลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี
3. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของที่ว่างและการใช้สอยที่ว่างในเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี
4. เพื่อสรุปแบบแผนการใช้สอยที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตพื้นที่ของการวิจัย

ตลาดคลองสวนร้อยปี ริมคลองประเวศบุรีรมย์ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 2 ส่วน ได้แก่

 - หมู่ 1 ตำบลคลองสวน อำเภอบางปะอิน จังหวัดสมุทรปราการ และ
 - หมู่ 6 ตำบลเทพราช อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. ขอบเขตระยะเวลาของการวิจัย
 - การศึกษาพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานและการอยู่อาศัยริมน้ำของชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี จะพิจารณาตั้งแต่ช่วงที่ก่อตั้งตลาด (สมัยรัชกาลที่ 5) ถึงปัจจุบัน
 - การศึกษาองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชน ลักษณะทางสถาปัตยกรรม และแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี จะพิจารณานับการเปลี่ยนแปลงช่วงหลังปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา²

1.4 ระเบียบวิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยทำการศึกษาคณะนิศึกษาแบบเบื่องลิก รายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัย มีดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเชิงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานและการอยู่อาศัยริมน้ำของชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี จากงานวิจัย บทความทางวิชาการ และหนังสือเป็นหลัก
2. ศึกษาข้อมูลทางกายภาพขององค์ประกอบชุมชนและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี โดยการสำรวจภาคสนาม รั้ววัด และบันทึกภาพ
3. ศึกษาข้อมูลแบบแผนการใช้สอยที่ว่างและมิติทางวัฒนธรรม โดยการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนร้านค้ากรณีศึกษา ผู้บริหารตลาด ผู้จัดการตลาด และบุคคลอื่นๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงการสังเกตการณ์ภาคสนาม
4. วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสารและภาคสนาม
5. สรุปผลการวิจัย

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ก่อให้เกิดความเข้าใจในวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานและการอยู่อาศัยริมน้ำของชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี
2. ก่อให้เกิดความเข้าใจในองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี และลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี
3. ก่อให้เกิดความเข้าใจในลักษณะและการใช้สอยที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี
4. ก่อให้เกิดองค์ความรู้เรื่องแบบแผนการใช้สอยที่ว่างของตลาดคลองสวนร้อยปี ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมชุมชน และงานออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยบนพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย
5. เพื่อเปิดประเด็นให้เห็นความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาและการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมท้องถิ่น

² ตลาดคลองสวนร้อยปี ได้รับรางวัลการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมดีเด่น จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ในปี พ.ศ. 2547

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในเรือนร้านค้าริมน้ำ ได้เลือกใช้กรอบของมโนทัศน์และทฤษฎี มานุษยวิทยาและจิตวิทยาสถาปัตยกรรมเปิดความเข้าใจในมิติทางวัฒนธรรมของพื้นที่รองรับกิจกรรมชีวิต การศึกษาทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทที่ 2 นี้ จึงประกอบด้วยเนื้อหา 2 ส่วนสำคัญได้แก่ ส่วนทฤษฎี ว่าด้วยแนวคิดเรื่องการอยู่อาศัย (dwelling) และแบบแผนการใช้สอยที่ว่าง (proxemics) และส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตลาดเก่า ตลาดริมน้ำ

2.1 แนวคิดเรื่องการอยู่อาศัยและแบบแผนการใช้สอยที่ว่าง

การศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก คือ ส่วนแรกเป็นการศึกษาแนวคิดเรื่อง การอยู่อาศัย ซึ่งประกอบด้วยประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความหมายและองค์ประกอบของการดำรงอยู่ แนวคิดและระดับ ของการอยู่อาศัย และส่วนที่สองเป็นการศึกษาทฤษฎีว่าด้วยเรื่องของแบบแผนการใช้สอยที่ว่าง ซึ่งมีเนื้อหาสาระ ครอบคลุมประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความหมายและระดับของวัฒนธรรม แนวคิดเรื่องแบบแผนการใช้สอยที่ว่างและ ลักษณะการใช้สอยที่ว่าง โดยเนื้อหาแต่ละส่วนมีรายละเอียด ดังนี้

2.1.1 แนวคิดเรื่องการอยู่อาศัย

การอยู่อาศัย (dwelling) คือ สถานการณ์การดำรงอยู่ของมนุษย์ในโลกซึ่งเกี่ยวข้องกับบริบทแวดล้อมต่างๆ ทั้งบริบททางธรรมชาติ สังคมวัฒนธรรม กาลและเทศะ เรื่องราวของการอยู่อาศัยอันเป็นเสมือนศูนย์กลางของชีวิตมี "มนุษย์" เป็นหัวใจสำคัญ โดยปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และพื้นที่รองรับชีวิตนี้ก่อเกิดเป็น "วัฒนธรรม"

ด้วยการดำรงอยู่ในโลก (existence) จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่ง การดำรงอยู่และการอยู่อาศัย จึงมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับมิติของ "เทศะ" หรือ "ที่ว่าง"¹ ในกรณีนี้ existential space จึงหมายถึง พื้นที่รองรับ ชีวิตอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำรงอยู่ ทำให้บุคคลเป็นส่วนหนึ่งขององค์รวมทางสังคมและวัฒนธรรม การดำรง อยู่ในโลก ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ปรากฏแห่งชีวิต อัตลักษณ์ หรือ "ท่าที่" (identification) ซึ่งหมาย รวมถึงทั้งรูปธรรม เช่น รูปทรง และนามธรรม เช่น คุณสมบัตินั้นๆ บรรยากาศ และตำแหน่งแห่งที่ ความสัมพันธ์ของที่ว่าง หรือ "ที่ทาง" (orientation) ซึ่งรองรับกิจกรรมต่างๆ ของชีวิต การอยู่อาศัยสามารถแบ่งออกเป็น 4 ระดับ² ดังนี้

(1) การอยู่อาศัยระดับธรรมชาติ (natural dwelling)

การลงหลักปักฐาน ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน สร้างความสัมพันธ์กับโลกแวดล้อมธรรมชาติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กระบวนการที่มนุษย์เปลี่ยนผืนดินหรือพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เป็นสถานที่หรือถิ่นที่รองรับการอยู่อาศัย ซึ่งจำเป็นต่อวง อาศัยความเข้าใจ การตีความหมาย ความเคารพ และการทำนุบำรุงรักษา เปรียบเสมือนการหว่าน "เมล็ดพันธุ์ แห่งชีวิต" ของมนุษย์ลงบนผืนดิน ในบริบทสังคมไทยซึ่งมีความผูกพันกับน้ำอย่างใกล้ชิด เราสามารถทำความเข้าใจและจำแนกการตั้งถิ่นฐานตามสภาพภูมิศาสตร์ของประเทศไทยในลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่าง "ดิน" "น้ำ" และ "ฟ้า" ได้ 3 รูปแบบ ดังนี้

- ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำและฟ้า ได้แก่ ชาวเล ชาวประมง
- ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำและดิน ได้แก่ ชาวน้ำ ชาวสะเท็นบกระเท็นน้ำที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มริม แม่น้ำลำคลอง

¹ Merleau-Ponty, Maurice, *Phenomenology of Perception* (New York: Routledge & Kegan Paul, 1962), p. 293.

² สรุปความจาก Norberg-Schulz, Christian, *The Concept of Dwelling: On the Way to Figurative Architecture* (New York: Rizzoli, 1985).

- ความสัมพันธ์ระหว่างดินและน้ำ ได้แก่ ชาวป่า ชาวดอย ชาวเขาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบสูง ป่า เทือกเขา หุบเขา

(2) การอยู่อาศัยระดับสังคม (collective dwelling)

การอยู่อาศัยร่วมกัน สานสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในพื้นที่หนึ่งๆ เกิดปฏิสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยน ทั้งทางรูปธรรม เช่น ผลผลิต และนามธรรม เช่น ความคิด ความรู้ ประสบการณ์ พื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมของกิจกรรม เป็นมิติชีวิตของเมืองและชุมชน ช่วยให้ผู้คนในเมืองรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในขณะที่ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ส่วนบุคคลและความหลากหลายของเมือง ได้แก่ ลานเมือง ลานชุมชน ลานหมู่บ้าน ลานวัด ในบริบทของสังคมวัฒนธรรมตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมไทย พื้นที่ของคนเมืองมักพบในลักษณะที่ว่างเชิงเส้น เช่น ตรอก³ ซอกซอยต่างๆ รวมถึงตลาด(ริม)น้ำ ตลาดริมทาง และชานของเมือง ซึ่งนับเป็นย่านธุรกิจที่คับคั่งตั้งอยู่ระหว่างพื้นที่ภายในและภายนอกกำแพงเมือง

(3) การอยู่อาศัยระดับสาธารณะ (public dwelling)

การอยู่อาศัยร่วมกันในระดับที่มีปฏิสัมพันธ์มากขึ้น จนกระทั่งเกิดเป็นองค์กร สถาบัน ที่มีข้อตกลง เงื่อนไข และรูปแบบแผนปฏิบัติร่วมกัน ตลอดจนมีคุณค่าที่สมาชิกกลุ่มเห็นพ้องต้องกัน โดยที่ยังสามารถรักษาภาวะสมดุลของความสัมพันธ์ระหว่างการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นและการมีโลกส่วนตัวได้ การอยู่อาศัยระดับสาธารณะ ได้แก่ สถาบันทางศาสนา เช่น วัด โบสถ์ สุเหร่า สถาบันทางการศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เป็นต้น

(4) การอยู่อาศัยระดับส่วนบุคคล (private dwelling)

บ้านนับได้ว่าเป็นการอยู่อาศัยในระดับที่ใกล้ชิดกับบุคคลมากที่สุดและเป็นการอยู่อาศัยในระดับที่เล็กที่สุดของมนุษย์ในสังคม ในเชิงปรากฏการณ์ศาสตร์ บ้านเกิดจากผลรวมของความสัมพันธ์ระหว่างดิน ฟ้า มนุษย์ และสิ่งเหนือมนุษย์ บ้านไทยก็เช่นเดียวกัน เป็นรูปธรรมที่สะท้อนองค์รวมทั้งสี่ (fourfold) กล่าวคือ บ้านไทยมีไม้ซึ่งปลูกขึ้นมาจากดินเป็นวัสดุก่อสร้างหลัก มีการจำลองผืนดินขึ้นมาเป็นพื้นไม้หลายระดับ มีหลังคาทำหน้าที่ปกป้องผู้อยู่อาศัยจากฝน ฟ้า แสงแดด และความร้อน ในขณะที่เดียวกัน ชานของบ้านไทยช่วยสานสัมพันธ์ระหว่างบ้านและธรรมชาติ กลางวันและกลางคืน และฤดูกาลต่างๆ ในอดีตผู้อยู่อาศัยมีความสัมพันธ์กับที่อยู่อาศัยอย่างลึกซึ้ง ผู้อยู่เป็นทั้งผู้ปลูก ปรัง และปรุงเรือน มีการใช้ขนาดสัดส่วนของตนในการกำหนดขนาดและสัดส่วนขององค์ประกอบเรือน นอกจากนี้ ผู้อยู่อาศัยยังมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ อันปรากฏในลักษณะพิธีการต่างๆ เช่น พิธีวางเสาเอก และองค์ประกอบในพื้นที่อยู่อาศัย เช่น พระภูมิ เจ้าที่

เมื่อพิจารณาจากวิถึของชีวิต อาจสรุปความหมายและบทบาทของบ้าน⁴ ดังนี้

- บ้านเปรียบเสมือนเปลขนาดใหญ่
- บ้านเป็นที่ปกป้องคุ้มภัย ทั้งภัยธรรมชาติและภัยจากสถานการณ์ต่างๆ
- บ้านเป็นศูนย์กลางของชีวิตครอบครัว
- บ้านเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งชีวิต
- บ้านเป็นสถาปัตยกรรมไม่รู้จบ

³ ตรอกมีระบบที่ว่างที่มีขอบเขตของพื้นที่ไม่ชัดเจน สะท้อนการซ้อนทับของพื้นที่สาธารณะ พื้นที่ส่วนตัว และพื้นที่บริการ นอกจากนี้ ตรอกยังมีชื่อที่เผยให้เห็นประวัติศาสตร์และเอกลักษณ์ของพื้นที่ เช่น ตรอกข้าวสาร (ขายข้าวสาร) ตรอกหม้อ (ขายหม้อดิน) ตรอกท่าชี (เป็นพื้นที่สำหรับสร้างส้วมสาธารณะของตลาดวัดเกาะแก้วสุทธาราม อ.เมือง จ.เพชรบุรี)

⁴ วาริชา วงศ์พยัต, "การศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในที่อยู่อาศัย: กรณีศึกษาเรือนไทย บ้านคลองลำสาละ," วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547, หน้า 22-26.

2.1.2 แบบแผนการใช้สอยที่ว่าง

แง่มุมที่น่าสนใจของสถาปัตยกรรม ก็คือ สถาปัตยกรรมมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับวัฒนธรรม จนกระทั่งตั้งแต่ตัวอาคารถึงรายละเอียดสุดท้ายนั้นสะท้อนถึงวัฒนธรรม⁵

วัฒนธรรม คือ องค์รวมของความรู้และภูมิปัญญาของมนุษย์ ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ผ่านการเป็นสมาชิก ครอบครัวยุทธศาสตร์ สังคม และโลก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการอยู่รอด วัฒนธรรมจึงมีลักษณะไม่หยุดนิ่ง แต่สามารถเปลี่ยนแปลงและปรับตัวได้ตลอดเวลา วัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมหรือลักษณะที่จับต้องได้ อาทิ "ตัวช่วย" (extension) ต่างๆ ที่ช่วยขยายขอบเขตความสามารถและเพิ่มศักยภาพของมนุษย์ เช่น ล้อช่วยขยายความสามารถในการเดินทางด้วยเท้า โทรศัพท์ช่วยขยายปริมาณผลของการสื่อสาร การเดินทางด้วยเสียงและความคิด คอมพิวเตอร์ช่วยขยายศักยภาพของสมองมนุษย์ ส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น ภาษา ความเชื่อ ค่านิยม ธรรมเนียมปฏิบัติของแต่ละสังคม และส่วนที่ผสมผสานระหว่างรูปธรรมและนามธรรม ได้แก่ ชีวสถาน (biotope)⁶ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การอยู่อาศัยในสถาปัตยกรรมหรือพื้นที่รองรับชีวิตอันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อม วัฒนธรรมสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ⁷ ดังนี้

- (1) ระดับฐานวัฒนธรรม (infracultural level) มีลักษณะไม่ปรากฏชัด แต่เป็นเสมือนฐานของวัฒนธรรมหรือฐานรากของอาคาร เป็นแบบแผนพฤติกรรมอันเกิดจากการสังสมประสบการณ์ในอดีต
- (2) ระดับฐานทางกายภาพ (pre-cultural level) เปรียบเสมือนตัวอาคารซึ่งปรากฏชัดในปัจจุบัน
- (3) ระดับจุลภาค (microcultural level) เป็นระดับแรกของการดำรงอยู่ของมนุษย์ ซึ่งระดับที่เล็กที่สุดของวัฒนธรรมนี้เป็นระดับที่มีการศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่าง (proxemics) มากที่สุด

proxemics คือ การศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่างของมนุษย์ ซึ่งสะท้อนการอยู่อาศัยในระดับที่เข้มข้นและมีมิติทางวัฒนธรรมในระดับที่เล็กที่สุด proxemics มีจุดมุ่งหมายที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนางานออกแบบสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัย พร้อมทั้งเปิดประเด็นให้เราตระหนักถึงความสัมพันธ์ในการสร้างฐานความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม ด้วยการอยู่อาศัยเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เนื้อหาสาระของการอยู่อาศัยและสถาปัตยกรรมที่รองรับการอยู่อาศัยจึงมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรม เมื่อเป็นเช่นนั้นสังคมที่มีฐานทางวัฒนธรรมแตกต่างกัน จึงมีแนวคิด วิธีการรับรู้ และการใช้สอยที่ว่างแตกต่างกัน ตามทัศนะของ Hall (1969) ลักษณะการใช้สอยที่ว่างสามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ⁸ ดังนี้

- (1) ที่ว่างแบบถาวร (fixed-feature space) ที่ว่างซึ่งเกิดจากถาวรวัตถุต่างๆ ซึ่งอยู่กับที่ครอบครองพื้นที่อย่างตายตัว ได้แก่ อาคารบ้านเรือน หมู่บ้าน ย่าน เมือง รวมถึงเครื่องมือเครื่องไม้ อุปกรณ์ชีวิตต่างๆ ที่ประกาศอาณาเขตผ่านระบบสัมผัสของการรับรู้ของมนุษย์ ทั้งการรับรู้ทางการมองเห็น (visual sign) และการรับรู้ผ่านสัมผัสอื่นๆ (non-visual sign) ได้แก่ การได้ยิน (vocal sign) การรับรู้ทางกลิ่น (olfactory sign) การรับรู้ทางผิวสัมผัส (textual sign) รวมทั้งการรับรู้ที่มองไม่เห็น (invisible sign) อาทิ ระเบียบแบบแผนทางวัฒนธรรมอันว่าด้วยข้อห้าม-ข้อพึงปฏิบัติ

⁵ Hall, Edward T., cited in Ashihara, Yoshinobu, *The Hidden Order: Tokyo Through the Twentieth Century* (Tokyo: Kodansha International, 1989), p. 11.

⁶ ทิพย์สุตา ปทุมานนท์, *จิตวิทยาสถาปัตยกรรมสมัยใหม่* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549)

⁷ Hall, Edward T., *The Hidden Dimension* (Garden City: Anchor Press), 1969 และ ทิพย์สุตา ปทุมานนท์, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 112.

⁸ ทิพย์สุตา ปทุมานนท์, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 113-119.

(2) ที่ว่างแบบกึ่งถาวร (semifixed-feature space) ที่ว่างซึ่งเกิดขึ้นโดยไม่ครอบครองพื้นที่อย่างตายตัว หรือ ที่ว่างซึ่งมีอุปกรณ์ชีวิตแบบกึ่งถาวร สามารถเคลื่อนย้ายที่ทางและทิศทางได้ โดยคุณลักษณะของที่ว่างจะปรับเปลี่ยนตามความสัมพันธ์ของชีวิตและอุปกรณ์ชีวิตในพื้นที่ว่างนั้น ที่ว่างแบบกึ่งถาวรมี 2 ลักษณะ ได้แก่ ที่ว่างซึ่งเอื้อให้ผู้คนเข้ามารวมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน (sociopetal space) และที่ว่างซึ่งแยกผู้คนออกจากกัน ไม่ปฏิสัมพันธ์กัน (sociofugal space) โดยอุปกรณ์ชีวิตหนึ่งๆ จะมีความหมายและคุณสมบัติในการก่อให้เกิดที่ว่างแบบถาวรหรือกึ่งถาวรแตกต่างกันไปในแต่ละวัฒนธรรม นอกจากนี้ การพิจารณาว่าที่ว่างลักษณะใดดีหรือด้อยกว่ากันนั้นขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ของการใช้งานเป็นสำคัญ

(3) ที่ว่างแบบไม่เป็นทางการ (informal space) ที่ว่างในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้คน ซึ่งเป็นไปโดยธรรมชาติของบุคคล ระยะปฏิสัมพันธ์นี้จะแปรเปลี่ยนไปในแต่ละสังคมวัฒนธรรม ระยะติดต่อสัมพันธ์นี้สามารถแบ่งออกเป็น 4 ระดับ โดยแต่ละระดับแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่ ระยะใกล้และระยะไกล ดังนี้

- ระยะใกล้ชิดสนิทสนม (intimate distance) เป็นระยะของการสัมผัส เน้นการสื่อสารทางกายมากกว่า การสื่อสารทางคำพูด ในระยะนี้บุคคลจะสามารถรับรู้ได้ถึงกลิ่น ลมหายใจ และอุณหภูมิความร้อนของฝ่ายตรงข้ามชัดเจน ซึ่งเป็นผลให้หากบุคคลที่ไม่สนิทสนมกันรุกล้ำเข้ามาใกล้ มักก่อความรู้สึกอึดอัดใจแก่อีกฝ่ายได้ (0-45 เซนติเมตร)
- ระยะส่วนบุคคล (personal distance) เป็นอาณาเขตที่ว่างที่ห่อหุ้มบุคคล เพื่อรักษาระยะห่างระหว่างบุคคล ให้ความรู้สึกมั่นคง ปลอดภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมแบบถือตัว (non-contact being) ซึ่งผู้คนไม่นิยมถูกเนื้อต้องตัวกัน ดังเช่น สังคมเมืองในปัจจุบัน (ระยะใกล้ 45-75 เซนติเมตร ระยะไกล 75-120 เซนติเมตร)
- ระยะสังคม (social distance) เป็นระยะของการติดต่อกิจการทางธุรกิจและทางสังคม ซึ่งบุคคลที่ทำงานร่วมกันจะทำงานโดยไม่รู้สึกรบกวนกัน การติดต่อสัมพันธ์นี้จำเป็นต้องรักษาการมองเห็น (visual contact) มากกว่า 2 ระยะข้างต้น (ระยะใกล้ 120-210 เซนติเมตร ระยะไกล 210-360 เซนติเมตร)
- ระยะสาธารณะ (public distance) เป็นระยะของการติดต่อสมาคมกับสาธารณะอย่างเป็นทางการ (formal style) การสื่อสารในระยะนี้จะสมบูรณ์ได้ต้องใช้กิริยาท่าทางและน้ำเสียงที่เพิ่มมากขึ้นกว่าปกติ (ระยะใกล้ 360-750 เซนติเมตร ระยะไกล 750 เซนติเมตร เป็นต้นไป)

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่างของเรือนร้านค้าในตลาดริมน้ำ ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก คือ ส่วนแรกเป็นงานวิจัยที่มุ่งเน้นศึกษาประวัติศาสตร์ พัฒนาการ สภาพทางกายภาพ และแนวโน้มในอนาคตของเรือนร้านค้าในตลาดเก่า เรื่อง "เรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง" โดย ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมคิด จิระทัศนกุล (2544) และส่วนที่สองเป็นงานวิจัยที่มุ่งเน้นศึกษาองค์ประกอบสถาปัตยกรรมและที่ว่างของเรือนร้านค้าในพื้นที่กรณีศึกษา เรื่อง "การจัดการที่ว่างของเรือนร้านค้าในชุมชนตลาดในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย: กรณีศึกษา ตลาดคลองสวน" (Spatial Organization of Shophouses in Market Towns in the Central Plains of Thailand: The Case of *Talat Khlong Suan*) โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ณวิทย์ อ่องแวงชัย และ ศาสตราจารย์ ชูจิ พูโน (2549) งานวิจัยทั้งสองมีเนื้อหาสาระและข้อสรุปอันเกี่ยวเนื่องกับการศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในเรือนร้านค้าริมน้ำตลาดคลองสวน ดังนี้

2.2.1 เรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง

โดย ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมคิด จิระทัศนกุล (2544)

งานวิจัย "เรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง" ซึ่งเป็นโครงการย่อยในชุดโครงการ "ความหลากหลายของวัฒนธรรมภาคกลาง" โดยมีรองศาสตราจารย์ ศรีสักดิ์ วลีโกดม เป็นหัวหน้าโครงการนี้ มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาคือ (1) เพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพของเรือนร้านค้าในชุมชนเมืองในปัจจุบัน (2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางกายภาพของผังบริเวณ สถาปัตยกรรม และวิถีชีวิตแบบพื้นถิ่นในชุมชนเมือง (3) เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพของผังบริเวณและสถาปัตยกรรม และ (4) เพื่อคาดการณ์แนวโน้มของชุมชนพื้นถิ่นในอนาคต

พื้นที่ศึกษาของงานวิจัยประกอบด้วยตลาดเก่าจำนวน 17 แห่ง ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำ 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำท่าจีน (แม่น้ำสุพรรณบุรี แม่น้ำนครชัยศรี) แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำเพชรบุรี ครอบคลุมพื้นที่ 4 จังหวัด ได้แก่ จ.สุพรรณบุรี (จำนวน 3 แห่ง) จ.ราชบุรี (จำนวน 6 แห่ง) จ.เพชรบุรี (จำนวน 4 แห่ง) และ จ.นครปฐม (จำนวน 4 แห่ง) โดยมีรายละเอียดของแหล่งที่ตั้ง ดังนี้

- (1) ตลาดท่าช้าง อ.เดิมบางนางบวช จ.สุพรรณบุรี
- (2) ตลาดศรีประจันต์ อ.ศรีประจันต์ จ.สุพรรณบุรี
- (3) ตลาดเก้าห้อง อ.บางปลาม้า จ.สุพรรณบุรี
- (4) ตลาดถนนเขาวง อ.เมือง จ.ราชบุรี
- (5) ตลาดโพธาราม อ.โพธาราม จ.ราชบุรี
- (6) ตลาดบางแพ อ.บางแพ จ.ราชบุรี
- (7) ตลาดคู้พยอม อ.บ้านโป่ง จ.ราชบุรี
- (8) ตลาดเจ็ดเสมียน อ.โพธาราม จ.ราชบุรี
- (9) ตลาดน้ำวัดประสาธสิทธิ์ อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี
- (10) ตลาดน้ำวัดมหาธาตุฯ อ.เมือง จ.เพชรบุรี
- (11) ตลาดวัดเกาะฯ อ.เมือง จ.เพชรบุรี
- (12) ตลาดท่ายาง อ.ท่ายาง จ.เพชรบุรี
- (13) ตลาดบ้านแหลม อ.บ้านแหลม จ.เพชรบุรี
- (14) ตลาดบางเลน อ.บางเลน จ.นครปฐม
- (15) ตลาดลำพญา อ.บางเลน จ.นครปฐม
- (16) ตลาดนครชัยศรี อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม
- (17) ตลาดวัดดอนหวาย อ.สามพราน จ.นครปฐม

การศึกษาเรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง เป็นงานวิจัยที่มุ่งเน้นการสำรวจภาคสนาม ข้อมูลของงานวิจัยจึงประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจ รั้ววัด ถ่ายภาพ เพื่อจัดทำแผนที่ ผังบริเวณ ผังพื้นอาคาร รูปตัด รูปด้าน และรูปสเก็ตช์บรรยายชีวิตชุมชน ผนวกกับการสัมภาษณ์และการแจกแบบสอบถาม เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก รายละเอียดของการอยู่อาศัย และข้อคิดเห็นอันเนื่องมาจากการอยู่อาศัยที่มักไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์ และข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารวิชาการ แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการของที่ตั้งถิ่นฐาน ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

จากการทบทวนงานวิจัยดังกล่าว สามารถสรุปข้อมูลพื้นฐานของกรณีศึกษาและลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมเรือนร้านค้า ดังตาราง 2.1

นอกจากนี้ งานวิจัยได้วิเคราะห์และสรุปประเด็นอันเป็นประโยชน์ในการสร้างฐานความเข้าใจของการศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่วางในเรือนร้านค้าริมน้ำไว้ 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ วิวัฒนาการของตลาดริมน้ำ วิถีชีวิตของผู้คนในตลาดเก่า และวิถีแก้ปัญหา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ภูมิปัญญาอันเกี่ยวเนื่องกับการอยู่อาศัย

(1) วิวัฒนาการของตลาดริมน้ำ สามารถแบ่งออกเป็น 5 ช่วงเวลา ดังนี้

ช่วงแรก: ตลาดนัดริมน้ำ

ตลาดเริ่มจากการมีท่าน้ำสำหรับจอดเรือสินค้าและพื้นที่ติดตลาดนัดริมน้ำ ลักษณะเป็นเพียงค้าขายมุงหลังคาจากอย่างง่าย ๆ

ช่วงที่สอง: ตลาดสดกึ่งตลาดนัด

เมื่อตลาดนัดมีกิจกรรมสม่ำเสมอ เป็นที่รู้จักของคนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง ผู้ค้าขายขนของไป-กลับเป็น เวลา จึงพัฒนาเป็นตลาดสดกึ่งตลาดนัดที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ตลาดดังกล่าวมีลักษณะเป็นพื้นที่โล่ง ก่อสร้างด้วยโครงสร้างไม้ง่าย ๆ ซึ่งในช่วงแรกอาจมุงด้วยจาก ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นวัสดุที่ทนทานขึ้น เช่น หลังคาสังกะสีหรือกระเบื้อง

ช่วงที่สาม: ตลาดดาวรชนาบด้วยเรือนร้านค้า

ในช่วงนี้ตลาดได้พัฒนาเป็นตลาดดาวร มีกิจกรรมค้าขายตลอดทั้งวัน ตลาดเริ่มมีพัฒนาการในพื้นที่ข้างเคียง กล่าวคือ มีการก่อสร้างเรือนแถวชั้นเดียว โดยพื้นที่ส่วนหน้าใช้สำหรับค้าขายและส่วนหลังใช้สำหรับพักอาศัย ชนบททั้งสองข้างของโครงสร้างตลาดสด

ช่วงที่สี่: ตลาดดาวรและเรือนร้านค้าเป็นอิสระจากกัน

ในช่วงเวลาต่อมา เรือนร้านค้าได้ปรับปรุงจากเรือนแถวชั้นเดียวเป็นเรือนแถวสองชั้น มีการใช้วัสดุก่อสร้างที่คงทนถาวรขึ้น เช่น เปลี่ยนหลังคาจาก เป็นหลังคาสังกะสี กระเบื้อง พัฒนาการของเรือนร้านค้าในบางพื้นที่อาจเป็นอิสระจากตลาดสด โดยสร้างเรือนร้านค้าขนานทางเดินกลางที่มีโครงสร้างหลังคาคลุมกันแดดฝน และอาจมีการยกหลังคาเพื่อเพิ่มการระบายอากาศและให้แสงธรรมชาติส่องถึงได้ โดยส่วนใหญ่เรือนร้านค้าจะเรียงเป็นแถวและแยกเป็นชุดๆ เช่น 3, 5, 7 หรือ 9 ห้อง ไม่ติดกันทีเดียว เพื่อให้มีทางติดต่อระหว่างพื้นที่ริมน้ำและพื้นที่ด้านหลัง

ช่วงที่ห้า: ตลาด เรือนร้านค้า และองค์ประกอบอื่นๆ

พัฒนาการของตลาดในช่วงหลัง ขยายขอบเขตครอบคลุมองค์ประกอบอื่นๆ ด้วย เช่น ทางเดินกลาง พื้นที่เก็บของ และพื้นที่อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมค้าขาย

(2) วิถีชีวิตของผู้คนซึ่งส่งผลต่อวิธีการใช้สอยพื้นที่ของเรือนร้านค้าในตลาดเก่า มีลักษณะพิเศษ คือ

- ความใกล้ชิดสนิทสนมและความเชื่ออาทรระหว่างผู้อยู่อาศัย
- ความคล่องตัวในการใช้พื้นที่ส่วนกลางร่วมกัน เช่น ท่าเรือ พื้นที่เก็บของ
- ความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนการใช้สอยพื้นที่ในช่วงเวลาต่างๆ กัน เพื่อสนองความต้องการการใช้สอยของผู้คนในชุมชน

(3) วิธีแก้ปัญหาหรือภูมิปัญญาในการอยู่อาศัย

- ระบบระบายอากาศที่หลังคา เช่น การระบายอากาศที่ตอนบนสุดของหลังคาคลุมทางเดินกลาง การระบายอากาศที่หลังคากองซ้อนของตลาด และการทำปล่องระบายอากาศตอนบนหลังคาเรือนร้านค้า
- ระบบระบายอากาศ (ช่องลมตอนบน) ที่ส่วนเหนือสุดของผนัง
- การเปิดช่องเปิดประตูหน้าและหลัง เพื่อให้อากาศถ่ายเทได้
- การเลือกใช้วัสดุก่อสร้างที่ไม่เก็บความร้อน เช่น ไม้

2.2.2 การจัดการที่ว่างของเรือนร้านค้าในชุมชนตลาดในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย:

กรณีศึกษา ตลาดคลองสวน

(Spatial Organization of Shophouses in Market Towns in the Central Plains of Thailand:

The Case of *Talat Khlong Suan*)

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ณวิทย์ อ่องเวงชัย และ ศาสตราจารย์ ชูจิ พูโน (2549)

งานวิจัย "การจัดการที่ว่างของเรือนร้านค้าในชุมชนตลาดในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย: กรณีศึกษา ตลาดคลองสวน" เป็นส่วนหนึ่งในโครงการวิจัย "การตั้งถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงของเรือนร้านค้าในพื้นที่เมืองเก่าของประเทศไทย" (Formation and Transformation of Shophouses in the Old Town Areas, Thailand) มีวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ (1) เพื่อศึกษาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตลาดริมน้ำในพื้นที่ภาคกลาง และ (2) เพื่อศึกษาการจัดการที่ว่างในเรือนร้านค้า โดยมุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และทางกายภาพ ซึ่งส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของเรือนร้านค้า

การศึกษากิจการที่ว่างของเรือนร้านค้าในชุมชนตลาดในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย เป็นงานวิจัยภาคสนามเพื่อสำรวจ รั้ววัด และจัดทำผังบริเวณ ผังพื้นอาคาร และโต๊ะแกรม 3 มิติของที่ว่างเรือนร้านค้าและพื้นที่ริมน้ำ ซึ่งคณะวิจัยลงพื้นที่ 2 ครั้ง ได้แก่ กันยายน พ.ศ. 2546 และ สิงหาคม-กันยายน พ.ศ. 2547 และได้สำรวจเรือนร้านค้า 68 หลัง⁹ จากจำนวนเรือนร้านค้าทั้งหมด 89 หลัง

เนื้อหาของงานวิจัยประกอบด้วยประเด็นสำคัญ ได้แก่ การศึกษาภาพรวมความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางเศรษฐกิจและสังคมและการเกิดของโครงข่ายทางน้ำ การศึกษาการเกิดของชุมชนตลาดและการวางผังชุมชน การศึกษาการเกิดและการวางผังชุมชนตลาดคลองสวน การศึกษาประเภทของเรือนร้านค้าและระบบที่ว่างของเรือนร้านค้า การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของเรือนร้านค้า และบทสรุป จากประเด็นข้างต้น งานวิจัยได้วิเคราะห์และสรุปประเด็นอันเป็นประโยชน์ในการสร้างฐานความเข้าใจของการศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในเรือนร้านค้าริมน้ำไว้ 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางเศรษฐกิจและสังคมและบทบาทของโครงข่ายทางน้ำ องค์ประกอบที่ว่างเรือนร้านค้าริมน้ำและการใช้สอย และการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบที่ว่างเรือนร้านค้าริมน้ำ

(1) ความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางเศรษฐกิจและสังคมและบทบาทของโครงข่ายทางน้ำ

นับตั้งแต่ประเทศไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 ทำให้เกิดการยกเลิกระบบศักดินา เปลี่ยนเป็นระบบการค้าเสรี และเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจจากการเกษตรแบบยังชีพเป็นการเกษตรเพื่อการค้าขาย เนื่องจากสนธิสัญญาระบุให้นำตาลเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ ในระหว่างปี พ.ศ. 2398 - 2411 จึงมีการขุดคลองจำนวน 4 คลอง ได้แก่ คลองมหาสวัสดิ์ คลองเจดีย์บูชา คลองดำเนินสะดวก และคลองภาษีเจริญ ทางพื้นที่ราบลุ่มฝั่งตะวันตกเพื่อเบิกพื้นที่ในการทำไร่อ้อย

ด้วยโครงข่ายสายน้ำเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาระบบที่ว่าง จึงมีการพัฒนาเทคโนโลยีการขุดคลองขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 การขุดคลองในช่วงเวลานี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่ ระยะแรก (ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2428) คลองใช้เป็นเส้นทางขนส่งอ้อยสำหรับแปรรูปเป็นน้ำตาลจากไร่ทางฝั่งตะวันตกสู่กรุงเทพฯ ทว่าในราวปี พ.ศ. 2413-2422 ราคาน้ำตาลในตลาดโลกตกต่ำและรัฐไม่สามารถแก้สถานการณ์ดังกล่าวได้ จึงหันมาปลูกข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจแทนการทำไร่อ้อย ดังนั้น ระยะสอง (ระหว่างปี พ.ศ. 2423-2453) คลองจึงทำหน้าที่เป็นเส้นทางเบิกพื้นที่ทำนา อย่างไรก็ตาม โครงการขุดคลองที่เกิดขึ้นในช่วงวิกฤตการณ์ราคาน้ำตาลโลก ได้แก่ โครงการขุดคลองสวัสดิ์เปรมประชา (พ.ศ. 2413-2415) ซึ่งนับเป็นคลองเส้นแรกทางพื้นที่ฝั่งตะวันออก ใช้เพื่อขนส่งข้าวจากอยุธยามายังกรุงเทพฯ และโครงการขุดคลองนครเนื่องเขต (พ.ศ. 2419-2420) ซึ่งเชื่อมระหว่างพื้นที่ชานเมืองฝั่งตะวันออกของกรุงเทพฯ และ จ.ฉะเชิงเทรา กลับไม่ประสบผล

⁹ งานวิจัยดังกล่าวไม่ได้ครอบคลุมกลุ่มเรือนแถวด้านหน้าของตลาดฝั่ง อ.บางบ่อ จ.สมุทรปราการ ซึ่งสร้างขึ้นภายหลังจากเรือนแถวกลุ่มอื่นสร้างแล้วเสร็จในระยะเวลาใกล้เคียงกัน

สำเร็จนัก เนื่องจากผู้ถือครองที่ดินใหม่ได้รับที่ดินมากเกินกำลังความสามารถในการเพาะปลูก ด้วยสาเหตุข้างต้น โครงการขุดคลองประเวศน์บุรีรมย์จึงเกิดขึ้นในปีถัดมา เพื่อร่นระยะทางระหว่างกรุงเทพฯ และ จ.ฉะเชิงเทรา

คลองประเวศน์บุรีรมย์ นับได้ว่ามีคลองแรกที่เกิดขึ้นภายหลังจากประกาศขุดคลองในปี พ.ศ. 2420 คลองมีความยาว 28.7 กิโลเมตร กว้าง 8 เมตร และลึก 2 เมตร โดยเริ่มจากคลองพระโขนงถึงคลองท่าด้วงซึ่งบรรจบกับแม่น้ำบางปะกง งบประมาณส่วนใหญ่ในการก่อสร้างได้รับจากสำนักพระคลังข้างที่ และบางส่วนจากเงินบริจาคของประชาชน ผู้ซึ่งจะได้รับสิทธิในการถือครองที่ดินริมคลองสำหรับปลูกข้าวเป็นการตอบแทน โครงการขุดคลองประเวศน์บุรีรมย์ประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากจนกระทั่งพื้นที่ที่จะจัดสรรให้กับผู้แสดงความจำนงขอที่ทำกินนั้นไม่เพียงพอต่อความต้องการ ส่งผลให้เกิดการก่อสร้างคลองขึ้นอีก 4 สาย ได้แก่ คลองเปิ้ง คลองหลวงแพ่ง คลองอุดมชลจร และคลองเจริญ

ในขณะเดียวกัน พื้นที่ราบลุ่มทางฝั่งตะวันตกได้เริ่มมีการเพาะปลูกข้าวและขุดคลองเพิ่มอีก 2 สาย ได้แก่ คลองทวีวัฒนาและคลองนราภิรมย์ ทว่า วิกฤตการณ์ราคาข้าวทำให้ไม่มีการขุดคลองเพิ่มในระหว่างปี พ.ศ. 2424-2428 แต่การค้าข้าวเริ่มได้รับการฟื้นฟูและมีความต้องการเพิ่มเติมจากการค้าต่างชาติในปีถัดมา นอกจากนี้ ภายหลังจากการก่อสร้างระบบคลองชลประทานรังสิตแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2447 ทำให้เกิดการขยายพื้นที่ทำนาไปยังบริเวณตอนล่างของพื้นที่ราบลุ่มฝั่งตะวันออก อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่สิ้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่มีการขุดคลองใหม่ แต่เปลี่ยนเป็นการปรับปรุงคลองเดิม และการตัดทางรถไฟและถนน

(2) องค์ประกอบที่ว่างเรือนร้านค้าริมน้ำและการใช้สอย แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

องค์ประกอบที่ว่างของเรือนร้านค้าและการใช้สอย

- เรือนร้านค้าตลาดคลองสวนมีความกว้างและความลึกของคูน้ำแตกต่างกัน เนื่องจากการปรับปรุงต่อเติมที่ควบคู่ไปกับการอยู่อาศัยเป็นระยะเวลายาวนาน และข้อจำกัดของที่ตั้ง กล่าวคือ มีความกว้างตั้งแต่ 2.5-7.5 เมตร (โดยมีความกว้างมาตรฐาน คือ 3 เมตร) และความลึกตั้งแต่ 16.20-29.35 เมตร
- การใช้สอยภายในเรือนร้านค้าสามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ พื้นที่ส่วนหน้าสำหรับค้าขาย พื้นที่ส่วนกลางสำหรับกิจกรรมการอยู่อาศัย มีบันไดไม้เชื่อมต่อไปยังพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบน และพื้นที่ทางด้านหลังซึ่งใช้เป็นสวนบริการ ได้แก่ ส้วม ห้องอาบน้ำ และครัว

องค์ประกอบที่ว่างของพื้นที่ริมน้ำและการใช้สอย

- พื้นที่ริมน้ำตลาดคลองสวนสามารถแบ่งลักษณะของที่ว่างออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ พื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อม พื้นที่ริมน้ำแบบกึ่งปิดล้อม และพื้นที่ริมน้ำแบบเปิดโล่ง
- พื้นที่ริมน้ำตลาดคลองสวนสามารถรองรับหน้าที่ใช้สอยอันหลากหลาย เช่น ท่าเทียบเรือ ทำน้ำ ร้านค้า พื้นที่เก็บของ พื้นที่รับประทานอาหาร และครัว เป็นต้น

(3) การเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบที่ว่างเรือนร้านค้าริมน้ำ สามารถสรุปเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

- เรือนร้านค้าแบบดั้งเดิมที่มีระเบียงชั้นบน (balcony) และที่ว่างเปิดโล่ง (open well)
- เรือนร้านค้าที่มีการต่อเติมโครงสร้างทางด้านหลังแบบอิสระจากโครงสร้างเดิมทางด้านหน้า สามารถเข้าถึงโดยบันไดที่ต่อเติมใหม่ และอาจมีการเชื่อมต่อกับพื้นที่ชั้นบนของส่วนหน้าด้วยระเบียงในรูปแบบต่างๆ
- เรือนร้านค้าที่มีการต่อเติมพื้นที่ชั้นบนเป็นห้องปิดล้อม ปราศจากที่ว่างเปิดโล่ง ซึ่งมีจำนวนมากที่สุดในเรือนร้านค้าตลาดคลองสวน

โดยสรุปงานวิจัยเรือนร้านค้าพื้นถิ่นในชุมชนเมืองก่อให้เกิดความเข้าใจในภาพรวมของลักษณะทางกายภาพ การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของผังชุมชนตลาดริมน้ำ องค์ประกอบสถาปัตยกรรมและที่ว่างของเรือนร้านค้า ตลอดจนวิถีชีวิตของชาวตลาดในพื้นที่ชุมชนเมืองฝั่งตะวันตกของประเทศไทย ส่วนงานวิจัยเรื่องการจัดการที่ว่างของเรือนร้านค้าในชุมชนตลาดในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งมีตลาดคลองสวนเป็นกรณีศึกษา เป็นการวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพและพัฒนาการขององค์ประกอบสถาปัตยกรรม ที่ว่าง และการใช้สอยของเรือนร้านค้าที่มีเนื้อหาเชิงลึกและรายละเอียดที่เป็นฐานความเข้าใจที่มีความสำคัญต่อการวิเคราะห์มิติทางวัฒนธรรมของแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในเรือนร้านค้าริมน้ำในงานวิจัยนี้

ตาราง 2.1 สรุปข้อมูลพื้นฐานและลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมเรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง

ตลาด	อายุ	ภาพรวม	เรือนร้านค้า	อายุ	ขนาดคานา	ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม
1 ตลาดท่าช้าง ริม น.ท่าจีน อ.เดิมบางนางบวช จ.สุพรรณบุรี	กว่า 100 ปี	ชุมชนขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ตอนเหนือของ จ.สุพรรณบุรี ปัจจุบันคึกคักพอสมควร แต่ไม่ใหญ่โตและคล่องตัวเท่า ตลาดสามชุกและตลาดเดิมนางบวช สินค้ามีชื่อ: หน่อไม้สลักและเห็ดโคนอัดกระป๋อง	A เรือนแถวไม้ 2 ชั้น (เต็มชั้น)		4.5 x 9	ช่องลม บันไดหักคอก
			B เรือนแถวไม้ 3 ชั้น และ 1 ชั้น		3.5 x 12	เรือน 3 ชั้นสร้างก่อน (เสาไม่ตรงกัน)
			C เรือนแถวไม้ 2 ชั้น (เต็มชั้น)	(30-40 ปี)	4 x 15	ช่องลม บันไดหักคอก
			D เรือนแถวไม้ 2 ชั้น		3.5 x 12	เรือนแฝด ระเบียงลอยชั้นบนหน้าหลัง
			E เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		3.5 x 10	บันไดหักคอก ชั้นลอยสำหรับนอน
			F เรือนแถวไม้ 2 ชั้น (เต็มชั้น)	(30-40 ปี)	5 x 10	ปรับปรุงจาก 1 ชั้นเป็น 2 ชั้น
2 ตลาดศรีประจันต์* ริม น.ท่าจีน อ.ศรีประจันต์ จ.สุพรรณบุรี *หมายถึง เขตอันอุดมสมบูรณ์	กว่า 100 ปี	ปัจจุบันเริ่มชบเซา เพราะมีตลาดนัดทุกวันจันทร์และพฤหัสบดี กลายเป็นชุมชนทางผ่าน คนวัยทำงานไปทำงานในเมือง เหลือแต่ผู้สูงอายุ เรือนค้าขายถูกปรับปรุงเป็นที่พักอาศัย บ้างปิดร้าง แต่เสาร์-อาทิตย์ ขายอาหารคาวหวานแก่นักท่องเที่ยว มีสถานที่ท่องเที่ยวเชิงการศึกษา บ้านเจ้าคุณ ป.อ.ปยุตโต ได้รับรางวัลอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ปี พ.ศ. 2551	A ตลาดสด			
			B เรือนแถวไม้ 2 ชั้น (เต็มชั้น)	40-50 ปี	4.5 x 12	บันไดหักคอก
					3 x 12	บันไดหักคอก
			C เรือนแถวไม้ 2 ชั้น (เต็มชั้น)		3.5 x 12	ตัวเรือนคลุมทางเดินซึ่งนำไปสู่ท่อน้ำ
					5 x 12	
D เรือนไม้ 1 ชั้น		4 x 10 (>13)				
E เรือนแถวไม้ 2 ชั้น	30 ปี	4 x 12	บันไดหักคอก			
3 ตลาดเก้าห้อง* ริม น.ท่าจีน ต.ปลาม้า จ.สุพรรณบุรี *มีเรือนไทยแบบเก้าห้องเสา อายุกว่าร้อยปี ผังตรงข้ามแม่น้ำ	กว่า 100 ปี	ตลาดขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญตั้งแต่อดีต เดิมเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนลาวพวนและชาวจีน มีโรงสีหลายโรง โรงเลื่อย ตลาดสดเก่า ตลาดสดใหม่ ท่อน้ำ ศาลเจ้า วัด หอดูใจร ห้างสมุดประชาชน	A ตลาดสดเก่า			
			B เรือนแถวไม้ 2 ชั้น (เต็มชั้น)		3.5 x 10.5 (>14)	
			C เรือนแถวไม้ 1 1/2 ชั้น		3 x 9	เป็นจุดหมายตา มีทางเดินกลาง
			D เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		4 x 12	บันไดหักคอก ชั้นลอยสำหรับนอน
4 ตลาดถนนเขางู อ.เมือง จ.ราชบุรี	60 ปี	เมื่อ 40 ปีก่อน ค้าไม้สำหรับทำเสาเข็ม เสาถ่าน ไม้ฝ้ายบ้าน ตลาดสร้างโดยชาวจีน	A เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		3.5 x 9	มุงกระเบื้องว่าว
			B เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		3 x 12	
			C เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		3 x 9 (>15)	
			D เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		3 x 12	เรือนแฝด 3 หลัง
			E เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		3 x 14	

ตลาด	อายุ	ภาพรวม	เรือนร้านค้า	อายุ	ขนาดคานา	ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม
5 ตลาดโพธาราม ริม น.แม่กลอง อ.โพธาราม จ.ราชบุรี	100 ปี	ตลาดขนาดใหญ่ต่อเนื่องกับสถานีรถไฟโพธาราม เจริญเติบโตรวดเร็ว เพราะอยู่ใกล้และเป็นทางผ่านสู่ ตลาดใหญ่กว่า เช่น ตลาดเมืองราชบุรี ตลาดนครปฐม แต่ขยายตัวยาก เพราะรูปร่างพื้นที่ที่แคบยาว ขนาน น.แม่กลองกับเส้นทางรถไฟ มีวิกครุฑวิ (โรงหนังเก่า) สินค้ามีชื่อ: พูกทึนออน (ตลาดบน) น้ำปลา (ตลาดล่าง)	A เรือนแถว 2 ชั้น ทรงตึก		4 x 9	ผสมผสานจีน+ไทย บันไดหักศอก
			B เรือนแถวไม้ 2 ชั้น	40-50 ปี	4 x 9	
			C เรือนแถวไม้ 1 1/2 ชั้น	30-40 ปี	3.5 x 7.5	
			D เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		3.5 x 6	ช่องลมแบบกางแนง
			E เรือนแถวไม้ 2 ชั้น	35-45 ปี	3.5 x 14	
6 ตลาดบางแพ* ริม น.แม่กลอง ต.บางแพ จ.ราชบุรี *ที่แวะพักระหว่างเดินทาง	80 ปี	ในอดีตมีลักษณะกึ่งตลาดน้ำ ปัจจุบันซบเซา เพราะการตัดถนนเครือข่ายใหม่และเกิดตึกแถวค้าขาย และการเกิดห้างสรรพสินค้าใหม่ในย่านใกล้เคียง ทำให้ตลาดซึ่งอยู่ลึกเข้ามา เริ่มวาย	A เรือนแถวไม้ 1 ชั้น ติดดิน		6 x 12	คอสองระบายอากาศ มุงกระเบื้องว่าว
			B เรือนแถวไม้ 1 ชั้น	(ใหม่ที่สุด)	4 x 15	
7 ตลาดคู้งพยอม ริม น.แม่กลอง อ.บ้านโป่ง จ.ราชบุรี	70-80 ปี	ตลาดระดับท้องถิ่นเฉพาะชุมชน เดิมโตช้า เป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวไทย ลาว และมอญ ในอดีตเป็นจุดพักระหว่างการเดินทาง มีความเป็นตลาดนัดมากกว่าตลาดถาวร ปัจจุบันเริ่มคลายความสำคัญ เพราะมีการชุดคลองลัด และการคมนาคมทางบกมีบทบาทมากขึ้น มีย่านตลาดร้านค้าอื่นๆ ที่คล่องตัวกว่า	A เรือนแถวไม้ 1 ชั้น	(เก่าที่สุด)	3 x 10	คอสองระบายอากาศ
			B เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		4 x 7.5	คอสองระบายอากาศ มุงกระเบื้องว่าว
8 ตลาดเจ็ดเสมียน* ริม น.แม่กลอง อ.โพธาราม จ.ราชบุรี *เกณฑ์เสมียนเจ็ดคนมานับจะเห็น ตั้งแต่เดิมมีชุมมาก	120 ปี	ปัจจุบันค่อนข้างซบเซา แต่มั่นคง การเกิดของตลาดอื่นๆ ในชุมชนใกล้เคียง และความหนาแน่นของประชากรในชุมชนลดลง เปลี่ยนจากตลาดประจำเป็นตลาดนัด 3 วัน/สัปดาห์ (นัดตามระบบโบราณ ขึ้น 13/3/8 ค่ำ แรม 3/8/13 ค่ำ) ปัจจุบันมีโครงการสืบสานงานศิลปภูมิปัญญาแผ่นดิน ทุกวันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์ สุดท้ายของเดือน สินค้ามีชื่อ: หัวไขไต้ดอง	A เรือนแถวไม้ 1 1/2 ชั้น		3.5 x 14	
			B ตลาดสด			

ตลาด	อายุ	ภาพรวม	เรือนร้านค้า	อายุ	ขนาดคูลา	ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม
9 ตลาดน้ำวัดประสาธลสิทธิ์ ริมคลองดำเนินสะดวก อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี	ร่วม 100 ปี	ปัจจุบันเริ่มคลายความคึกคัก เพราะบริเวณใกล้เคียงโดยเฉพาะตามวัดติดตลาดนัดมาก แต่ยังคงสืบทอดกิจกรรมตลาดนัดแบบเรือพายในช่วงเช้า ซึ่งเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิม มีใช้ตลาดน้ำเพื่อการท่องเที่ยว มีตึกแถวสูง 4 ชั้นบริเวณใกล้เคียง	A เรือนแถวไม้ 2 ชั้นผสม 1 ชั้น		3 x 8/10	มีบันไดลงทำน้ำทุกหน่วย
			B เรือนแถวไม้ 2 ชั้นผสม 1 ชั้น		3 x 10/11/12	มีบันไดลงทำน้ำ
			C เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		3 x 16	
			D เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		4 x 14	เรือนไทยชนิดเรือนแฝด
10 ตลาดหน้าวัดมหาธาตุ ริม น.เพชรบุรี อ.เมือง จ.เพชรบุรี	(ไม่ระบุ)	ในอดีตเป็นตลาดเล็กๆ คล้ายตลาดนัดรับพิษณุโลก การเกษตร	A เรือนแถวไม้ 2 ชั้น (เต็มชั้น)	40-50 ปี	5 x 8	คอสองลายขาวหลามตัด
			B เรือนแถวไม้ 2 ชั้น (เต็มพื้นที่)		6 x 8 x 4	รูปร่างพิเศษ (อยู่หัวมุม)
			C เรือนแถวไม้ 2 ชั้น (เต็มพื้นที่)		3 x 10	บันไดตามขวาง
			D เรือนแถวไม้ 2 ชั้น		4 x 8	
			E เรือนแถวครึ่งตึกครึ่งไม้ 2 ชั้น	30 ปี	4 x 8	บันไดหักศอก
			F เรือนแถวไม้ 2 ชั้นผสม 1 ชั้น		3 x 6	
			G เรือนแถวไม้ 1 1/2 ชั้น		4 x 13	
11 ตลาดวัดเกาะแก้วสุทธาราม ริม น.เพชรบุรี ถ.พานิชเจริญ อ.เมือง จ.เพชรบุรี	100 ปี	ในอดีตคึกคัก ปัจจุบันเริ่มซบเซา กลายเป็นตลาดชุมชน มีช่างทองมีมียอดของเมืองเพชรบุรีอาศัยอยู่หลายกลุ่ม มีท่าเรือ ศาลเจ้า โรงเจ วัด โรงฆ่าสัตว์ (เลิกกิจการ) และ มีตรอกท่าซึ่งเป็นพื้นที่สร้างล้อมสาธารณะ (ในอดีต)	A เรือนแถวไม้ 2 ชั้น		3 x 12	บันไดหักศอก
			B เรือนแฝดทรงไทย		5 x 7.5/4.2 x 7.5	ดัดแปลงจากบ้านเป็นร้าน มีชั้นลอย
			C เรือนแถวไม้ 2 ชั้น		3 x 12	หลังคาจั่วใหญ่แบบช่างเมืองเพชร
			D เรือนแถวไม้ 2 ชั้น	30-35 ปี	3.5 x 14	ไม่เน้นความประณีต
			E เรือนแถวครึ่งตึกครึ่งไม้ 2 ชั้น		4 x 12	บันไดตามขวาง มีสวนด้านหลัง
			F เรือนแถวครึ่งตึกครึ่งไม้ 2 ชั้น		4 x 9	ช่องลมชั้นลงมา 2 ชั้น
			G เรือนไม้ 1 ชั้น		3 x 6	เปลี่ยนจากร้านค้าเป็นที่อยู่อาศัย
12 ตลาดท่ายาง ริม น.เพชรบุรี อ.ท่ายาง จ.เพชรบุรี	60-70 ปี	เปลี่ยนจากตลาดนัด เป็นตลาดถาวร + ตลาดนัด ตัวตลาดที่ไฟไหม้ถูกเปลี่ยนเป็นลานโล่งใช้เป็นตลาดนัด ภายหลังไฟไหม้ มีการรับคนนอกเข้ามาทำมาหากิน ระบบการค้าแบบขายปลีกและขายส่งขนาดเล็ก มีสหกรณ์เป็นคนกลาง สินค้าชื่อดัง: มะนาว กล้วย	A ตลาดสด			
			B เรือนแถวไม้ 2 ชั้น (เต็มชั้น)		2.5 x 6	บันไดหักศอก
			C เรือนแถวไม้ 2 ชั้น	40-50 ปี	3 x 9	มีบันไดหักศอกผสมด้วย
			D เรือนแถวไม้ 2 ชั้น		3.5 x 10.5	หลังคาจั่วแฝด
			E เรือนแถวไม้ 1 1/2 ชั้น		3.5 x 13	ที่วางสัมพันธกับการใช้สอย

ตลาด	อายุ	ภาพรวม	เรือนร้านค้า	อายุ	ขนาดคูลา	ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม
13 ตลาดบ้านแหลม ริม น.เพชรบุรี (ช่วงแคบที่สุด) อ.บ้านแหลม จ.เพชรบุรี	80-90 ปี	ในอดีตคึกคักเป็นทั้งตลาดนัดและจุดนัดพบของเรือสินค้า ปัจจุบันตลาดเก่าติดแม่น้ำ ขบเซาเกือบร้าง ร้านค้าให้บริการเฉพาะในชุมชนเท่านั้น เรือนค้าขายกลายเป็นเรือนพักอาศัย	A เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		3 x 7.5	
			B เรือนแถวไม้ 2 ชั้น		2.5 x 8	
			C เรือนแถวไม้ 1 1/2 ชั้น		2.5 x 6	ปล่องระบายอากาศ
14 ตลาดบางเลน อ.บางเลน จ.นครปฐม	60 ปี	ตลาดเดิมเริ่มขบเซา ตลาดนัด ตลาดสดใหม่คึกคัก การเกิดตลาดนัดในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ตลาดนัดชมพูนุช ตลาดนัดสามง่าม ตลาดนัดบางไทร ดึงคนไปจากตลาดนี้	A เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		3 x 8	
			B เรือนแถวไม้ 2 ชั้น	40-50 ปี	4.5 x 14 (>19)	
15 ตลาดน้ำวัดลำพญา ริม น.ท่าจีน อ.บางเลน จ.นครปฐม	70 ปี	ชุมชนค้าขายขนาดเล็กเลียบริม น.ท่าจีน ยาว 300 เมตร เริ่มขบเซา แต่ราวปี 2540 อบต.ลำพญามีโครงการฟื้นฟู แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เกิดการปรับปรุงตลาด พัฒนาระบบสาธารณูปโภค มีเรือแพริมน้ำยาว 30 เมตร เปิดเฉพาะวันเสาร์-อาทิตย์ และวันหยุดราชการ	A เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		4 x 12.5	
16 ตลาดนครชัยศรี* ริม น.ท่าจีน อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม *เดิมชื่อ ตลาดท่านา	กว่า 100 ปี	เรือนแถวไม้ที่ทรุดโทรมถูกเปลี่ยนเป็นตึกแถว มีโครงการเปลี่ยนเป็นศูนย์การค้าใหม่ ผู้ครอบครองไม่สามารถตัดทานได้ เพราะไม่ใช่เจ้าของที่ เปิดทุกวัน แต่คึกคักวันเสาร์-อาทิตย์ สินค้ามีชื่อ: เปิดพะไล ส้มโอ	A เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		(5 x 5)	ค้าขายอย่างเดียว
			B เรือนแถวไม้ 1 ชั้น		3 x 9	
			C เรือนแถวไม้ 2 ชั้น	(30 ปี)	6 x 10	บันไดหักคอก
17 ตลาดดอนหวาย ริม น.ท่าจีน อ.สามพราน จ.นครปฐม	ไม่ระบุ	ปัจจุบันคึกคักมาก โดยเฉพาะช่วงสุดสัปดาห์ เข้าถึงสะดวกด้วยทางรถยนต์และเข้าถึงได้หลายทาง มีทางเข้าและท่าเรือเป็นช่วงๆ ประมาณ 10-12 ท่า มีแพขายอาหารซึ่งก่อให้เกิดมลภาวะทางน้ำ เปิดทุกวัน สินค้ามีชื่อ: ขนมไทย อาหารคาวหวาน	A เรือนแถวไม้ 2 ชั้น		3.5 x 12	
			B เรือนแถวไม้ 2 ชั้น		4 x 9	
			C เรือนแถวไม้ 2 ชั้น		4 x 12	

บทที่ 3

ประวัติศาสตร์และพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

จากการศึกษาทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแบบแผนการใช้สอยที่วางในเรือนร้านค้าริมน้ำ ในบทที่ 2 ซึ่งวางรากฐานความเข้าใจในมิติทางวัฒนธรรมของพื้นที่รองรับกิจกรรมชีวิต ภาพรวมของการเกิด การเติบโต และวิถีชีวิตของชุมชนตลาดริมน้ำ รวมถึงรายละเอียดขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมและที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ในบทที่ 3 นี้ จะเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี โดยอาศัยเอกสารทางวิชาการ เอกสารจากหน่วยงานราชการท้องถิ่น และประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (oral history) เป็นหลักในการวิเคราะห์

3.1 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

ตลาดคลองสวนร้อยปี ตั้งอยู่ริมคลองประเวศบุรีรมย์บริเวณจุดตัดกับคลองพระยานาคราชทางทิศใต้ ซึ่งเป็นแนวแบ่งเขตการปกครองของพื้นที่ 2 จังหวัด และคลองแขวงกลั่นบนทางทิศเหนือ ด้วยเหตุนี้ ตลาดคลองสวนจึงประกอบด้วยพื้นที่ 2 ส่วน ได้แก่ ตลาดฝั่งตะวันตกซึ่งอยู่ในพื้นที่ ต.คลองสวน อ.บางบ่อ จ.สมุทรปราการ และตลาดฝั่งตะวันออกซึ่งอยู่ในพื้นที่ ต.เทพราช อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา โดยมีสะพานเชื่อมการติดต่อระหว่างตลาดทั้งสองฝั่ง

ชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี มีพื้นที่รวมประมาณ 177 ไร่² มีอาณาเขตติดต่อกับคลองประเวศบุรีรมย์ทางทิศเหนือ ย่านพักอาศัยและพื้นที่เกษตรกรรมทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก และถนนอ่อนนุช-เทพราชทางทิศใต้ ผู้อยู่อาศัยและทำมาค้าขายในตลาดคลองสวนโดยส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 90 เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน ส่วนชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่บริเวณ ต.เกาะไร่ ทางฝั่งตรงข้ามของคลองประเวศบุรีรมย์

“ละแวกนี้ตรงนี้เป็นตลาดเดียว รอบๆ เป็นท้องนาหมด แล้วอีกทีก็อีกสิบกิโล เป็นตลาดแถววัดเป็ริง อีกทางก็อีกสิบโล เส้นบางปะกง เราก็จะกินวงกว้าง ไปโน้น ไปนี้ มันถึงขายของได้ เป็น ‘เซ็นเตอร์’”³

ตลาดคลองสวนร้อยปี เป็นตลาดเก่าแก่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 พื้นที่เดิมเป็นท้องนา ใช้เรือเมล์ขายนายเลิศในการติดต่อสัญจร โดยแบ่งออกเป็น 2 เส้นทาง ได้แก่ เส้นทางระหว่างสถานีรถไฟเป็ริง-มักกะสัน คลองตัน และเส้นทางที่ไปสถานีรถไฟลาดกระบัง-หัวตะเข้⁴ ในอดีตตลาดคลองสวนเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าและเส้นทางคมนาคมที่สำคัญในย่านเป็ริง หลวงแพ่ง ลาดกระบัง บางพลี ลาดขวาง ท่าถั่ว บางบ่อ นามแดง และบางเตย⁵ ตลาดแห่งนี้เต็มไปด้วยการจราจรทางน้ำที่คับคั่ง ในลำคลองมีเรือ “สวนไปสวนมาศึกคัก” จึงทำให้เกิดการเรียกขานตลาดแห่งนี้จนติดปากว่า “ตลาด

¹ “แขวงกลั่น” เป็นชื่อยศและตำแหน่งของกำนันตำบลเทพราชในอดีต ซึ่งเป็นต้นตระกูลกลั่นเจริญในปัจจุบัน, อ้างอิงจากเอกสารเทศบาลตำบลเทพราช, “ข้อมูลการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2,” 21 มิถุนายน 2549.

² ที่มาของพื้นที่ทั้งหมดของชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี คำนวณจากผลรวมของพื้นที่ตลาดคลองสวนฝั่ง ต.คลองสวน จำนวน 157 ไร่ และพื้นที่ตลาดคลองสวนฝั่ง ต.เทพราช จำนวน 120 ไร่.

³ สุนันทา แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2553.

⁴ นางน้อย เนตรศรี, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

⁵ เทศบาลตำบลเทพราช, “ข้อมูลการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2,” 21 มิถุนายน 2549.

คลองสวน"⁶ บริเวณริมฝั่งมีเรือจำนวนมากจอดซ้อนกัน 3-4 แถว แต่ละลำบรรทุกสินค้าขนานชนิดมาจำหน่ายและแลกเปลี่ยนกัน อาทิ กัญญา มะพร้าว หมาก พลุ อาหารสด ของหวาน ข้าวสาร อาหารแห้งและเครื่องเทศต่างๆ⁷

"เมื่อก่อนคนท้องถิ่นมาพักผ่อนกันที่โรงยา มีหมอนวดผู้ชาย หมอผู้หญิงไม่มี"⁸

นอกจากนี้ ตลาดคลองสวนยังเป็นจุดแวะพัก พบปะสังสรรค์ และแหล่งรวมความบันเทิงของชาวตลาด ดังที่คนรุ่นก่อนเล่าถึงโรงฝั้นหรือโรงยา รวมถึงโรงมหรสพหรือโรงหนัง และเรียกตลาดแห่งนี้ว่า "ตลาดวิกคลองสวน"⁹ อีกทั้งยังมีสิ่งปลูกสร้างสำคัญจำนวนมาก ได้แก่ ศาลเจ้า โรงเจ วัด และสุเหร่า ทำหน้าที่เป็นเสมือนศูนย์รวมจิตใจของผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ทั้งชาวไทยจีน ชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิมที่อาศัยอยู่รวมกันในชุมชนตลาดคลองสวนและในละแวกใกล้เคียง

จากที่ได้เกริ่นไว้ข้างต้น ตลาดคลองสวนร้อยปีซึ่งตัวตลาดมีความยาวรวมประมาณ 500 เมตร ประกอบด้วยพื้นที่ 2 ส่วน โดยแต่ละฝั่งต่างมีเจ้าของตลาดคนละคนกัน กล่าวคือ ตลาดฝั่ง ต.คลองสวน อ.บางบ่อ จ.สมุทรปราการ มีเจ้าของ คือ ครอบครัวอัศวานิชย์ และตลาดฝั่ง ต.เทพราช อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา มีครอบครัวแสนเจริญเป็นผู้บริหารตลาด ในลำดับต่อไป จะเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐาน การก่อสร้างสร้างตลาด ตลอดจนนโยบายและการจัดการตลาดของเจ้าของตลาดในแต่ละฝั่ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

แผนที่ 3-1 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งตลาดคลองสวนร้อยปี จ.สมุทรปราการ และ จ.ฉะเชิงเทรา

(ที่มา: www.maps.google.com)

⁶ จากการสัมภาษณ์และการค้นคว้าข้อมูลเชิงเอกสาร พบว่ามีหลายทัศนะเกี่ยวกับที่มาของชื่อตลาดคลองสวน บ้างก็เชื่อว่ามาจากชื่อตำบลคลองสวน บางคนให้ความเห็นว่าน่าจะมาจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ที่มีลำคลองและเรือกสวน

⁷ เทศบาลตำบลคลองสวน, "เอกสารบรรยายสรุป," 17 มิถุนายน 2547.

⁸ ชาญชัย รุจิขจรเดช, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

⁹ สุนทร กลิ่นขจร, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2555.

แผนที่ 3-2 แผนที่ชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี
(ที่มา: www.maps.google.com)

แผนที่ 3-3 แผนที่ชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี
(ที่มา: สรุปจาก พงศกร กัลยานกุล, 2548; www.maps.google.com; การสำรวจภาคสนาม, 2552-2555.)

3.1.1 ตลาดคลองสวน ฝั่งตำบลคลองสวน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ตลาดคลองสวนฝั่ง ต.คลองสวน ครอบคลุมพื้นที่ขนาด 157 ไร่ นับตั้งแต่ตัวตลาดถึงบ่อน้ำริมถนนอ่อนนุช-เทพราช ตลาดประกอบด้วยเรือนแถวไม้จำนวน 84 ห้อง คิดเป็นร้านค้าจำนวน 64 ร้านค้า และมีบ้านของชาวจีนหรือที่เรียกว่า "กิมโซ๊ะ" จำนวน 3 หลัง มีลักษณะเป็นเรือนแถวไม้ขนาด 17 ห้อง 16 ห้อง และ 15 ห้อง ตั้งอยู่ทางด้านหลังของตลาด¹⁰ เจ้าของตลาดคนปัจจุบัน คือ คุณสุธีร์ อัครวาณิชย์ ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลคลองสวน

จากเอกสารเทศบาลตำบลคลองสวน¹¹ อดีตเจ้าของตลาดฝั่ง ต.คลองสวน คือ นายบรรจง อัครวาณิชย์ หรือ "อาเสี้ยบบรรจง" ได้มาตั้งถิ่นฐานบริเวณริมคลองประเวศบุรีรมย์สี่แยกเทพราช โดยปลูกตลาดอาคารไม้หลังคามุงจากประมาณ 6 ห้อง ต่อมาเมื่อกิจการการค้าขายเจริญก้าวหน้าจึงพัฒนาเป็นตลาดคลองสวน นอกจากกิจการเรือนร้านค้า อาเสี้ยบบรรจงยังประกอบธุรกิจต่างๆ อีกมากมาย เช่น เป็นพ่อค้าข้าว เจ้าของโรงสีคลองสวนค้าข้าว นายหน้าค้าน้ำมัน เหล้า บุหรี่ ยา รวมถึงทำธุรกิจส่งออกข้าวหนึ่ง อาเสี้ยบบรรจงสมรสกับนางจรุง อัครวาณิชย์ (สุขวัญ) มีบุตร 8 คน คือ นายสุธรรม อัครวาณิชย์ นางเพ็ญศรี หวังหลี่ นายชูเกียรติ อัครวาณิชย์ นางมิ่งศรี รัตนกุล นายสุธีร์ อัครวาณิชย์ นายสุครุฑ อัครวาณิชย์ นายบัณฑิต อัครวาณิชย์ และนางสาวสุภาวดี อัครวาณิชย์ โดยอาเสี้ยบบรรจงและคุณนายจรุงได้สั่งสอนลูกหลานให้รักและดูแลชาวตลาดคลองสวนเสมือนครอบครัวและญาติพี่น้อง และไม่แสวงหาผลประโยชน์จากผู้อื่น

"ตลาดเป็นบริษัท พ่อแม่ตั้งเป็นบริษัท ไม่ให้ขาย"¹²

การจัดการตลาดฝั่ง ต.คลองสวน โดยครอบครัวอัครวาณิชย์ มีลักษณะเป็นบริษัท กล่าวคือ ผู้ก่อตั้งได้จดทะเบียนตลาดเป็นบริษัท และไม่อนุญาตให้ทายาทดำเนินการขายตลาดทั้งได้ การบริหารงานตลาดจึงมีผู้จัดการตลาดคอยดูแลความเรียบร้อยและเป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าของตลาด หน่วยงานราชการท้องถิ่น และชาวชุมชนตลาด จากการสัมภาษณ์อดีตผู้จัดการตลาด¹³ เจ้าของตลาดคลองสวนฝั่ง จ.สมุทรปราการ มีนโยบายหลัก คือ ผู้ค้าขายในตลาดจะต้องเป็นผู้อยู่อาศัยในท้องที่ ไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้ามาเช่าช่วงต่อ ผู้ค้าขายจะต้องเปิดกิจการทุกวันมิใช่เปิดเฉพาะช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ เพื่อให้ตลาดมีบรรยากาศคึกคักตลอดเวลา นอกจากนี้ เจ้าของตลาดยังห้ามมิให้ทำการปรับปรุงหรือต่อเติมใดๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อโครงสร้างเดิมหรือรูปลักษณะภายนอกของเรือนร้านค้า เช่น ประตูปานเทียม ส่วนการปรับปรุงพื้นที่อยู่อาศัยภายใน เช่น การกันห้องนอน การติดตั้งเครื่องปรับอากาศ ผู้อยู่อาศัยสามารถทำได้ ทั้งนี้ต้องแจ้งเรื่องให้เจ้าของตลาดทราบก่อนดำเนินการ

"อยู่นี้ไม่มีค่าใช้จ่ายเสียแต่ค่าน้ำค่าไฟ เจ้าของตลาดใจดีมาก พวกเขาใจดี ไม่คิดค่าเช่ามา 20 กว่าปีแล้ว"¹⁴

ปัจจุบัน เจ้าของตลาดได้ยกเลิกการเก็บค่าเช่าที่ ผู้อยู่อาศัยจึงเสียค่าใช้จ่ายเฉพาะค่าน้ำ ค่าไฟ และสามารถลดค่าใช้จ่ายของครอบครัวได้ นอกจากนี้ เจ้าของตลาดยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาระบบสาธารณูปการขั้นพื้นฐานของชุมชน ปรับปรุงท่าเรืออัครวาณิชย์ และสร้างสะพานอัครวาณิชย์ซึ่งใช้ข้ามคลองประเวศบุรีรมย์¹⁵ ด้วยเหตุนี้ ชาวตลาดจึงพร้อมใจกันร่วมสร้างอนุสรณ์สถานเจ้าของตลาด ตั้งอยู่บริเวณใกล้ศาลเจ้าพ่อคลองสวน เพื่อแสดงความเคารพและระลึกถึงบุญคุณที่เจ้าของตลาดดูแลชาวตลาดเสมือนสมาชิกครอบครัว

¹⁰ นางน้อย เนตรศรี, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

¹¹ เทศบาลตำบลคลองสวน, "ประวัติท่านเจ้าของตลาดคลองสวนร้อยปี," 8 เมษายน 2551.

¹² ชาญชัย รุจิขจรเดช, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

¹³ นางน้อย เนตรศรี, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

¹⁴ แม่ค้าร้านยงกิมฮวด, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

¹⁵ "เมื่อก่อนสะพานต่ำ เรือขุด เรือส่งของจะผ่านต้องรื้อสะพาน เจ้าของเลยสร้างใหม่," ชาญชัย รุจิขจรเดช, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

รูปที่ 3-1 อนุสรณ์สถานอาเสียบรรจง-คุณนายจรุง อัครวานิชย์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2552.)

รูปที่ 3-2 ภาพถ่ายเจ้าหน้าที่โรงสีคลองสวนคำข้าว
(ที่มา: สุธีร์ อัครวานิชย์, 2518.)

3.1.2 ตลาดคลองสวน ฟังตำบลเทพราช อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ตลาดคลองสวน ฟัง ต.เทพราช หรือ ตลาดฝั่งแปดริ้ว ครอบคลุมพื้นที่ขนาด 120 ไร่ ตลาดประกอบด้วยเรือนแถวไม้จำนวน 62 ห้อง คิดเป็นร้านค้าจำนวน 46 ร้านค้า¹⁶ ในอดีตผู้สร้างตลาดได้แบ่งที่ดินให้บุตรสาว 3 คน พื้นที่จึงถูกแบ่งเป็น 3 ส่วน อันเป็นที่มาของชื่อ "ตลาดสามพี่น้อง" ซึ่งเป็นชื่อเดิมของตลาดคลองสวนฝั่งแปดริ้วแห่งนี้

จากคำบอกเล่าของคุณสุนันทา แสนเจริญ ผู้บริหารตลาดคนปัจจุบัน พื้นที่บริเวณตลาดคลองสวนในอดีตปกคลุมด้วยป่าไม้ เมื่อมีการขยายพื้นที่ทำการเกษตรผู้ฝั่งตะวันออกของเมืองหลวงจึงทำการถางป่าเพื่อเบิกที่ดินทำนา นายแฉ่ง แซ่ตั้ง ผู้มาจับจองที่ดินบริเวณตลาดคลองสวนมีน้อง 2 คน คือ นายสาคร วุฒาพิทักษ์ (แซ่ตั้ง) และนางแม่นิง วงศ์พยัค (แซ่ตั้ง) นายแฉ่งผู้สร้างตลาด มีบุตรสาว 3 คน คือ นางเหล็ง (บุตรสาวคนโต) นางเป่า (บุตรสาวคนกลาง) และนางวาล (บุตรสาวคนเล็ก) และมีบุตรบุญธรรมซึ่งเป็นลูกติดของภรรยาอีก 1 คน คือ นางสมจิตร์ ในเวลาต่อมา นางสมจิตร์ได้สมรสกับนายสาครซึ่งเป็นน้องชายของนายแฉ่ง และมีบุตร 4 คน ได้แก่ นางสองศรี ผลประสิทธิ์ นางบุญสวน แสนเจริญ ซึ่งสมรสกับนายบุญธรรม แสนเจริญ และมีบุตร 2 คน คือ นายวันชัย แสนเจริญ และนายพิทักษ์ วุฒาพิทักษ์ (บุตรบุญธรรมของนางสมจิตร์) นางพัชรี ภูริเมธิน และนางบุญสม แสนเจริญ ซึ่งสมรสกับนายสมบุญ แสนเจริญ (น้องชายของนายบุญธรรม แสนเจริญ) และมีบุตร 9 คน โดยคุณสุนันทา แสนเจริญ เป็นบุตรคนที่ 2

นายแฉ่ง แซ่ตั้ง ได้แบ่งที่ดินให้กับบุตรสาวทั้งสามคนละ 2 เส้น (40 ไร่) โดยนางเหล็งมีเรือนแถว 20 ห้อง นางเป่ามีเรือนแถว 20 ห้อง และนางวาลมีเรือนแถว 22 ห้อง (เนื่องจากแบ่งห้องให้มีขนาดเล็กลง จึงได้จำนวนห้องมากขึ้น) ต่อมาภายหลังจากนางเหล็งและนางวาลขายที่ดินทั้งหมดให้กับนางสมจิตร์ และนางเป่าได้ขายที่ดินบางส่วนให้นางสมจิตร์เช่นกัน ส่งผลให้ที่ดินราวสองในสามส่วนของที่ดินทั้งหมดเป็นของนางสมจิตร์ วุฒาพิทักษ์ ในปี พ.ศ. 2475 นางสมจิตร์ได้ย้ายออกจากห้องแถวบริเวณกลางตลาดไปสร้างบ้านที่บริเวณหัวตลาด โดยนางเหล็งและนางเป่าปลูกบ้านอยู่บริเวณด้านหลังของตลาดในพื้นที่ดินเดิมของตน ส่วนนางวาลซึ่งเป็นน้องสาวคนเล็กอาศัยอยู่กับนางเหล็งก่อนที่จะแต่งงานและย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่กรุงเทพฯ

จากการบอกกล่าวของบรรพบุรุษสืบต่อกันมา ตลาดสามพี่น้องสร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2444 ในระยะแรกเรือนแถวในตลาดมีลักษณะเป็นโครงสร้างไม้ชั้นเดียว เขาอาคารใช้ไม้จากต้นหมาก เรียกว่า "เหลาะอะอิน" และทางเดินเป็นพื้นดินอัดแน่น ต่อมาในราวปี พ.ศ. 2477 ได้สร้างเป็นอาคารไม้สูง 2 ชั้นและปรับปรุงทางเดินริมน้ำเป็นพื้นคอนกรีต¹⁷ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ยังคงสภาพให้เห็นอยู่กระทั่งปัจจุบัน นอกจากกิจการให้เช่าร้านค้าในตลาด ครอบครัวยุคของเจ้าของตลาดยังมีที่นาจำนวน 500 ไร่ให้ชาวบ้านเช่าเพื่อปลูกข้าว และมีธุรกิจโรงสีข้าวจำนวน 3 แห่ง¹⁸ ได้แก่ (1) โรงสีประจักษ์ชัยบุญผล 1 ตั้งอยู่ที่ริมคลองประเวศบุรีรมย์บริเวณหน้าบ้านเจ้าของตลาด อายุประมาณ 50 ปี ความสามารถในการผลิต 40 เกวียน (ตัน) ต่อวัน แต่รื้อทิ้งเมื่อราวปี พ.ศ. 2550 เนื่องจากมีคนทักว่าปล่องไฟโรงสีแลดูคล้ายเมรุ (2) โรงสีประจักษ์ชัยบุญผล 2 ตั้งอยู่ที่บางพลีน้อย ซึ่งต่อมาได้ขายกิจการต่อให้ผู้ประกอบการรายอื่น (ปัจจุบันผู้ประกอบการรายดังกล่าวได้เลิกกิจการแล้วเช่นกัน) และ (3) โรงสีประจักษ์ชัยบุญผล 3 ตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับโรงสีประจักษ์ชัยบุญผล 1 ไกลถนนอ่อนนุช-เทพราช อายุประมาณ 40 ปี ความสามารถในการผลิต 60 เกวียน (ตัน) ต่อวัน ปัจจุบันยกเลิกกิจการและรื้อถอนอาคาร และเชิงเครื่องซังข้าวให้กับโรงสีไทยพัฒนาซึ่งเช่าที่อยู่ฝั่งตรงข้าม

"ยายเป็นคนมองการณ์ไกล บริจาคที่ทำเป็นโรงเจ อนามัย สุขศาลา สนามเด็กเล่น พอมีคนมาเยาะตลาดก็คึกคัก"¹⁹

¹⁶ "ปัจจุบันมีผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณตลาดคลองสวนได้ซื้อห้องแถวดังกล่าวไปจำนวน 5 ห้อง ห้องละ 250,000 บาท," สุนันทา แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2553.

¹⁷ เทศบาลตำบลเทพราช, "ข้อมูลการท่องเที่ยวและประเทศไทย 2," 21 มิถุนายน 2549.

¹⁸ สุนันทา แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2555.

¹⁹ สุนันทา แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2553.

เช่นเดียวกับตลาดฝั่ง ต.คลองสวนในอดีต เจ้าของตลาดฝั่ง ต.เทพราช มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนชาวตลาดและมีวิสัยทัศน์ในการทำให้กิจการร้านค้าในตลาดมีบรรยากาศคึกคัก คับคั่งด้วยผู้คนที่มาจับจ่ายซื้อของ มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน การบริหารตลาดฝั่ง ต.เทพราชในปัจจุบัน โดยคุณสุนันทา และครอบครัวแสนเจริญ มีลักษณะค่อนข้างใกล้ชิดสนิทสนมกับชาวตลาดเมื่อเปรียบเทียบกับตลาดฝั่ง ต.คลองสวน เนื่องจากผู้บริหารตลาดเป็นผู้กำกับดูแลความเรียบร้อยของผู้ค้าขายและเรือนร้านค้าโดยตรง อีกทั้งยังเปิดกิจการร้านขนมอบบริเวณท้ายตลาดที่อยู่ติดกับสะพานข้ามคลองพระยานาคราช ในปี พ.ศ. 2555

"ทุกห้องต้องทำมาหากิน ห้ามปิดประตูนอน²⁰... จะพยายามไม่ให้คนนอก ให้คนในนี้ก่อน เพราะเราอยากให้คนในท้องถิ่นมีอาชีพ ให้ท้องถิ่นเราเจริญ ให้โอกาสคนท้องถิ่นไปขาย ถึงจะเรียกว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน"²¹

ถึงแม้ผู้บริหารตลาดฝั่ง ต.เทพราช ยังคงเก็บค่าเช่าที่รายเดือน โดยเพิ่มจาก 5 บาทต่อห้องต่อเดือน ในยุคเริ่มแรก เป็น 300 บาทต่อเดือน 500 บาทต่อเดือน จนกระทั่ง 2,000 บาทต่อเดือน ในปี พ.ศ. 2550 และปรับเป็น 3,000 บาทต่อเดือน ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่านโยบายของเจ้าของตลาดทั้งสองฝั่งนับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน คือ ต้องการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตด้วยการจัดระบบสาธารณูปโภค-สาธารณูปการขั้นพื้นฐานให้กับชุมชน สนับสนุนให้ตลาดริมน้ำยังคงบรรยากาศดั้งเดิมที่มีชีวิตชีวา โดยส่งเสริมให้ผู้อยู่อาศัยในท้องที่ประกอบอาชีพในตลาด เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ภาพที่ 3-3 ภาพถ่ายนางสมจิตร วุฒาพิทักษ์ (ขวา) บนหิ้งบูชาบรรพบุรุษ (ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

²⁰ วันชัย แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2552.

²¹ สุนันทา แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2553.

3.2 พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

การศึกษาพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ และการเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพและวิถีชีวิตของชาวชุมชนตลาดคลองสวนร้อยปี สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงหลัก ตามความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและโครงข่ายสายน้ำ ได้แก่ ช่วงเริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนริมน้ำ (พ.ศ. 2421 - 2500) ช่วงการเติบโตและการตกต่ำของชุมชนตลาดริมน้ำ (พ.ศ. 2500 - 2540) และช่วงการฟื้นฟูเศรษฐกิจของตลาดริมน้ำและการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ (พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1 ช่วงที่ 1 ชุดคลองประเวศบุรีรัมย์: เริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนริมน้ำ (สมัยรัชกาลที่ 5 - พ.ศ. 2500)

"แต่ก่อนไม่มีอะไรเลย เปิดมากก็ท้องนา... บางคืนร้อนก็ออกไปเบียด มีดสนิท มองไม่เห็นอะไร มีแต่หิ้งห้อยบินไปมา"²²

คลองประเวศบุรีรัมย์ เป็นคลองขุดที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ขุดต่อจากคลองพระโขนงไปเชื่อมกับคลองด่าน ออกสู่น้ำบางปะกง จ.ฉะเชิงเทรา โดยเริ่มขุดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2421 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2423 มีความยาวทั้งสิ้น 1,150 เส้น หรือ 46 กิโลเมตร กว้าง 4 วา ลึก 4 ศอก มีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อการคมนาคมและเปิดพื้นที่ทำการเกษตรในบริเวณที่ราบลุ่มทางฝั่งตะวันออกของกรุงเทพฯ ในการขุดคลองประเวศบุรีรัมย์ รัชกาลที่ 5 ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติ "ประกาศขุดคลองปี พ.ศ. 2420" พระราชทานเงินทุนจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติจำนวน 80,000 บาท ส่วนทุนสร้างที่เหลือเป็นเงิน 32,752 บาท รัชกาลที่ 5 ทรงให้ราษฎรช่วยเหลือค่าขุดคลอง ซึ่งผู้บริจาคจะได้รับผลประโยชน์ในการจับจองที่ดินสองฝั่งคลองเป็นค่าตอบแทนตามอัตราที่ดินเสียค่าขุดคลองระหว่าง 2 ถึงถึง 1.50 บาท โดยอัตราสูงจะอยู่ตอนต้นคลอง คือ บริเวณปลายคลองพระโขนง และอัตราดังกล่าวจะลดลงเป็นลำดับจนถึงบริเวณปลายคลองแขวงเมืองฉะเชิงเทรา²³ ในระยะเวลาต่อมา ที่ดินริมคลองประเวศบุรีรัมย์มีจำนวนไม่เพียงพอต่อความต้องการของราษฎร จึงได้ช่วยกันออกเงินจ้างชาวจีนขุดคลองแยกออกไปจากคลองประเวศบุรีรัมย์จำนวน 4 สาย ได้แก่ คลองหนึ่ง คลองสอง คลองสาม และคลองสี่²⁴ ผลของการขุดคลองทำให้เกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูกอย่างกว้างขวางตามเป้าหมายของรัฐบาล ราษฎรหลายพันครอบครัวเข้าไปตั้งถิ่นฐานและทำการเพาะปลูกตลอดแนว 2 ฝั่งของคลองประเวศบุรีรัมย์และคลองแยกทั้งสี่ จึงอาจกล่าวได้ว่า คลองประเวศบุรีรัมย์เป็นคลองแรกที่รัฐบาลประสบความสำเร็จในการพัฒนาที่ดินให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มประสิทธิภาพ²⁵

เมื่อการขุดคลองประเวศบุรีรัมย์แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2423 จึงเกิดการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนริมน้ำขึ้นหลายแห่งตลอดแนวคลอง รวมทั้งชุมชนตลาดคลองสวน ในช่วงปี พ.ศ. 2430-2432 ชาวชุมชนได้ก่อสร้างศาสนสถานสำคัญต่างๆ ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อคลองสวน ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ตลาดฝั่ง ต.คลองสวน และศาลเจ้าปู่เก๋ากง โรงเจเฟ่งอั้งตั่ว วัดคลองสวน และมีวัดอ้อลวะตอเนี่ยะห์ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ตลาดฝั่ง ต.เทพราช เพื่อใช้ในการประกอบกิจกรรมทางศาสนาและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทยจีน ไทยพุทธ และชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนและในละแวกใกล้เคียง

การขุดคลองพระยานาคราชและคลองแขวงกลันบนเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมและการเพาะปลูกในปี พ.ศ. 2444 นับเป็นจุดเริ่มต้นของศูนย์การค้าในชุมชนริมน้ำ ประกอบด้วย ตลาดคลองสวนในพื้นที่ ต.คลองสวน และตลาดสามพี่น้องในพื้นที่ ต.เทพราช ในยุคเริ่มแรกตลาดริมน้ำทั้งสองมีลักษณะเป็นเรือนแถวไม้ชั้นเดียว ต่อมาในปี พ.ศ. 2477 ตลาดได้รับการปรับปรุงเป็นเรือนแถวไม้สองชั้น และใช้ชื่อร่วมกันว่า "ตลาดคลองสวน" ด้วยข้อได้เปรียบของทำเลที่ตั้ง

²² สุนันทา แตนเจริญ, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2553.

²³ สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คลอง (กรุงเทพฯ: ม.ท., 2537), หน้า 38-39.

²⁴ "คลองประเวศบุรีรัมย์." [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://th.wikipedia.org/wiki/คลองประเวศบุรีรัมย์>. เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2555.

²⁵ สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คลอง (กรุงเทพฯ: ม.ท., 2537), หน้า 39.

ตลาดคลองสวนจึงเติบโตเป็นศูนย์กลางทางการค้าขายริมน้ำที่มีขนาดใหญ่และมีบทบาทสำคัญในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า ตลอดจนเป็นจุดพักขนถ่ายสินค้าในการเดินทางระหว่างกรุงเทพฯ ฉะเชิงเทรา และสมุทรปราการ

ในระหว่างปี พ.ศ. 2477 และ 2483 มีการก่อสร้างสถานศึกษาขึ้นในบริเวณชุมชน ได้แก่ โรงเรียนวัดคลองสวน ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามคลองประเวศบุรีรมย์บริเวณด้านหลังของวัดคลองสวน และโรงเรียนตลาดคลองสวน (อควาณีย์บำรุง) ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ ต.คลองสวน การก่อสร้างสถานศึกษาทั้งสองแห่งส่งผลให้เกิดการย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนมากขึ้น ในช่วงปลายของยุคแรกนี้ เกิดเหตุการณ์เพลิงไหม้ชุมชนบริเวณศาลเจ้าพ่อคลองสวน ทำให้มีการย้ายบ้านเรือนในบริเวณนั้นไปยังพื้นที่ด้านหลังของศาลเจ้า และย้ายศาลเจ้าพ่อคลองสวนมาไว้ที่ตำแหน่งที่ตั้งเดิมของโรงเรียนตลาดคลองสวน พร้อมปรับปรุงศาลเจ้าโดยใช้วัสดุปูนแทนไม้ เพื่อความแข็งแรงทนทาน จากการย้ายที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อคลองสวนจึงเป็นเหตุให้มีการย้ายโรงเรียนตลาดคลองสวนไปยังบริเวณด้านหลังของศาลเจ้า และมีการปรับปรุงศาลเจ้าปรุงแต่งในพื้นที่ตลาดฝั่ง ต.เทพราช ในปี พ.ศ. 2500²⁶

*"สมัยก่อนมาซื้อของต้องมาเรือ มีเรือพาย เรือแจว ต่อมาเรือแจวหาย มีแต่เรือพาย เรือเครื่อง เรือเมล์ เรือชาวเรือพ่วง เรือเผาหัว มีเรือรับนักเรียนไปเรียนหนังสือ 70-80 คน ไปขึ้นท่าแก้ว เรือข้าวจ 3-5 เกวียน... เดียวนี้ไม่มีแล้ว หมดแล้ว"*²⁷

ด้วยความผูกผันระหว่างวิถีชีวิตของคนและโครงข่ายสายน้ำ ซึ่งเป็นทั้งเส้นทางคมนาคมหลักในการติดต่อสัมพันธ์ โดยใช้เรือเป็นพาหนะในการไปมาหาสู่กัน เป็นแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคในครัวเรือน เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร นอกจากนี้ พื้นที่ริมน้ำยังเป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน กล่าวคือ เป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมชีวิต "ตรงท่าน้ำปลูกทาบตีไม้ไว้ใช้ปักขนมไหว้เจ้า เลี้ยงเปิดไว้สำหรับตรุษจีน สารทจีน"²⁸และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ "มีโต๊ะบิลเลียดขายน้ำ"²⁹ ของสมาชิกชุมชน จึงกล่าวได้ว่า ในยุคเริ่มแรกนี้ คลองประเวศบุรีรมย์ทำหน้าที่เป็นทั้งจุดกำเนิดและเป็นเสมือน "สายเลือด"³⁰หล่อเลี้ยงชีวิตชาวชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน

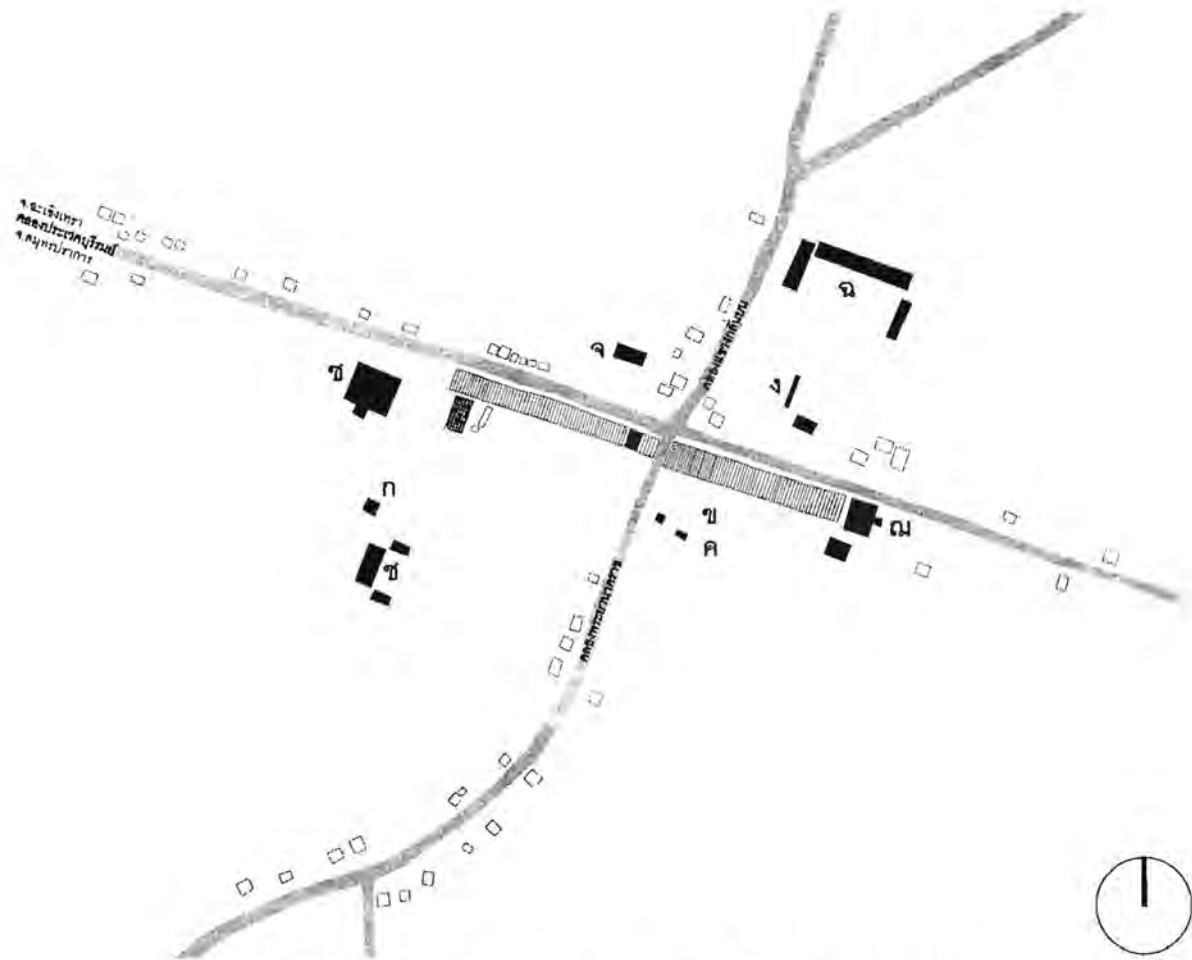
²⁶ พงศกร กัลยานกุล, "พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน จังหวัดสมุทรปราการและฉะเชิงเทรา," วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังชุมชน ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548, หน้า 82.

²⁷ ชานชัย จุจิขจรเดช, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

²⁸ เขียวลักษณ์ อาสนทอง, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

²⁹ ชานชัย จุจิขจรเดช, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

³⁰ วันชัย แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2552.

แผนที่ 3-4 แผนผังชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ช่วงที่ 1 (สมัยรัชกาลที่ 5 - พ.ศ. 2500)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

- ก. ศาลเจ้าพ่อคลองสวน
- ข. ศาลเจ้าปู่ไถ่กาง
- ค. โรงเจเฟ่งอั้งตั่ว
- ง. วัดคลองสวน
- จ. มัสยิดอัลวะตอเนียะห์
- ฉ. โรงเรียนวัดคลองสวน
- ช. โรงเรียนตลาดคลองสวน
- ซ. โรงสีคลองสวนคำข้าว
- ณ. โรงสีประจักษ์รัษฎกุลผล 1

3.2.2 ช่วงที่ 2 สร้างสะพานข้ามคลอง ตัดถนน: การเติบโตและการตกต่ำของชุมชนตลาดริมน้ำ (พ.ศ. 2500 - 2540)

"เมื่อก่อนไม่มีสะพานเชื่อมหรือ เขาใช้วิธีผลักเรือจากฝั่งนี้ไปฝั่งโน้น สลึงนี่"³¹

การสร้างสะพานข้ามคลองประเวศบุรีรมย์และสะพานข้ามคลองพระยานาคราชในปี พ.ศ. 2500 ทำให้การไปมาหาสู่ระหว่างกันเป็นไปได้โดยสะดวกและการติดต่อสัมพันธ์ของผู้คนมีมากขึ้น ทั้งชาวจีนในฝั่งตลาดกับชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในฝั่งตรงข้ามคลองประเวศบุรีรมย์ และชาวตลาดฝั่ง ต.คลองสวนกับชาวตลาดฝั่ง ต.เทพราช อีกทั้งยังส่งผลให้เกิดการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ฝั่งตรงข้ามกับตลาดคลองสวนเพิ่มมากขึ้นด้วย

ในปี พ.ศ. 2507 มีการย้ายที่ตั้งของมัสยิดอัสวะตอนียะห์และปรับปรุงให้ศาสนสถานมีขนาดใหญ่และมีความมั่นคงแข็งแรงมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2516 มีการย้ายโรงเรียนตลาดคลองสวน (อัสวานิชย์บำรุง) อีกครั้ง โดยย้ายไปยังพื้นที่โล่งทางตอนใต้ของชุมชน (ด้านหลังเทศบาลตำบลคลองสวนในปัจจุบัน) เพื่อให้มีอาณาบริเวณเพียงพอสำหรับสร้างอาคารเรียนและพื้นที่ประกอบกิจกรรมนันทนาการ เช่น สนามกีฬา³²

"คราวนี้มารวดแล้ว ชาวภิปรทุกมาทางรถ ก่อนนี้ลงเรือ 350 กระสอบ เรือกระแซง เรือใหญ่อย่างที่เห็นในแม่น้ำเจ้าพระยา หลังจากนั้นรถก็เข้ามาเรื่อยๆ แต่ขนได้ที 100-150 กระสอบ ขนเรือขนได้เยอะ แต่มีปัญหาตอนขนขึ้น"³³

ในปี พ.ศ. 2517 ซึ่งตรงกับสมัยรัฐบาลของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีการตัดถนนสายอ่อนนุช-เทพราช หรือถนนสายอ่อนนุช-ลาดกระบัง³⁴ เพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางบกเส้นหลักเชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ และ จ.ฉะเชิงเทรา ผลของการตัดถนนสายดังกล่าวทำให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานริมถนนหนทาง และเกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบใหม่ ได้แก่ อาคารพาณิชย์กรรม ในพื้นที่ใกล้เคียง การก่อสร้างซุ้มทางเข้าตลาดคลองสวนฝั่ง ต.คลองสวนในปี พ.ศ. 2522 และการตัดลาดหน้าทุกวันอาทิตย์ซึ่งเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2530 รวมถึงการปรับปรุงพื้นผิวถนนจากเดิมที่เป็นถนนลูกรังเป็นถนนลาดยางที่มีความกว้างมากขึ้น เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงการได้รับความนิยมของรูปแบบการสัญจรทางบกได้อย่างชัดเจน

จากสถานการณ์ข้างต้น พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนในยุคที่สอง จึงสามารถแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่ ระยะแรกที่มีการสร้างสะพานเชื่อมการสัญจรและความสัมพันธ์ระหว่างชาวตลาดและผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนใกล้เคียง ซึ่งทำให้ชุมชนตลาดริมน้ำมีการเติบโต รุ่งเรือง และมีบรรยากาศคึกคัก อย่างไรก็ตาม ระยะหลังที่มีการตัดถนนและการเข้าถึงทางบก จึงมีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนริมถนนหนทางและการประกอบกิจการต่างๆ ในพื้นที่ที่เข้าถึงได้ด้วยการสัญจรทางบก ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตชุมชนและสายน้ำลดน้อยลง ตลาดริมน้ำเริ่มซบเซา³⁵ ท่าเรือชุมชนเลิกใช้งาน การเข้าถึงตลาดเปลี่ยนจากทางน้ำเป็นทางบก และรูปแบบการประกอบอาชีพของผู้คนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากอาชีพทำนาและค้าขายในอดีต เป็นอาชีพเลี้ยงสัตว์น้ำ รับจ้าง และเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม

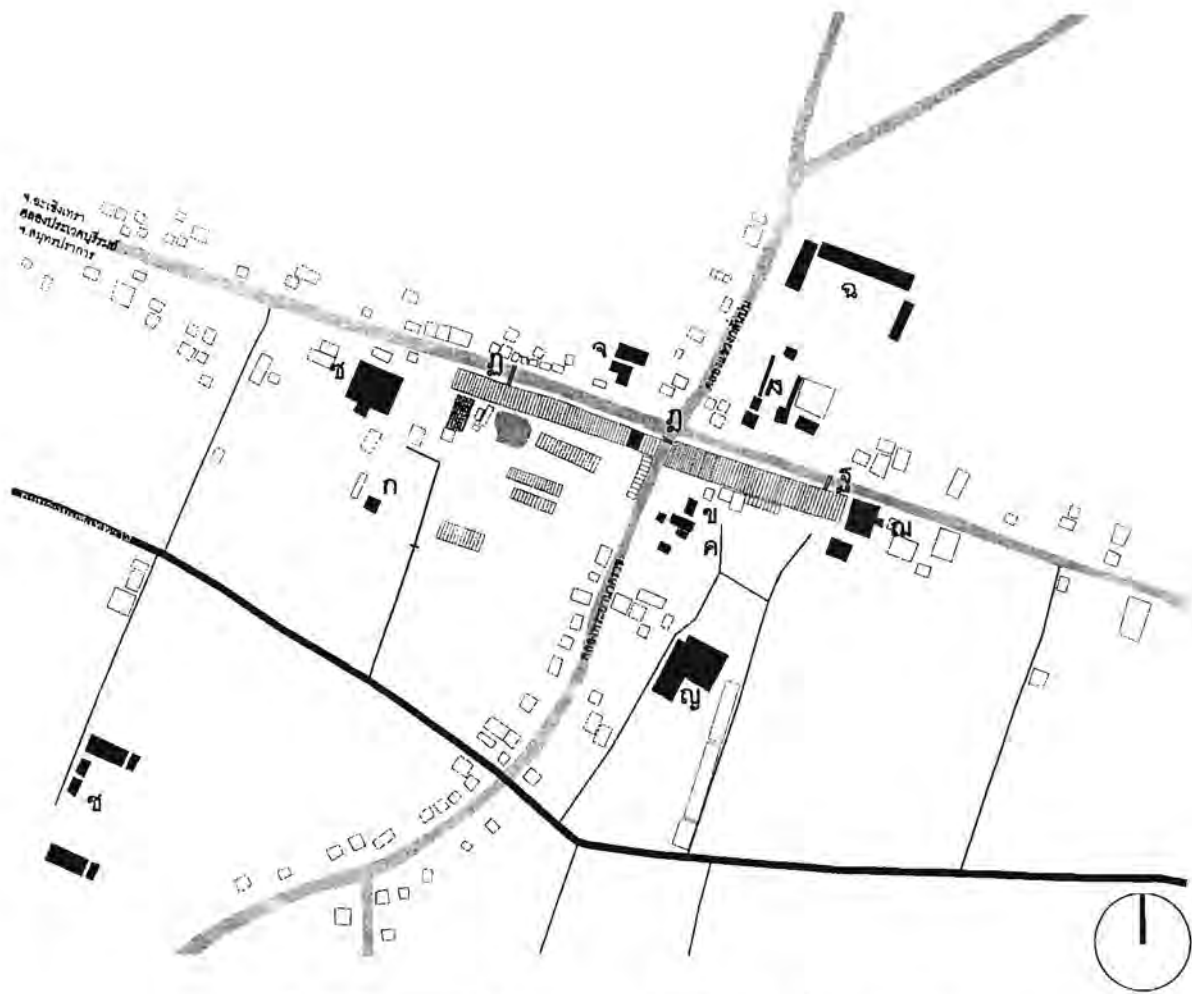
³¹ นางน้อย เนตรศรี, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

³² พงศกร กัลยานุกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.

³³ สุรินทร์ แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2553.

³⁴ ถนนสายอ่อนนุช-เทพราช มีชื่อที่นิยมเรียกกันทั่วไปหลายชื่อ ได้แก่ ถนนฉะเชิงเทรา-อ่อนนุช ถนนอ่อนนุช-ฉะเชิงเทรา ถนนเทพราช ถนนเทพราช-ลาดกระบัง ถนนลาดกระบัง-เทพราช ถนนเทพราช-อ่อนนุช, อ้างอิงจาก "ทางหลวงชนบท_จช.3001." [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://th.wikipedia.org/wiki/ทางหลวงชนบท_จช.3001. เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2555.

³⁵ การยกเลิกการเก็บค่าเช่าที่ดินและบ้านเรือนในชุมชนตลาดฝั่ง ต.คลองสวน มีส่วนช่วยบรรเทาความเดือดร้อน และช่วยให้ตลาดริมน้ำยังคงไม่คลายความคึกคักจนเกินไปนัก

แผนที่ 3-5 แผนที่ชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2500 - 2540)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

- ก. ศาลเจ้าพ่อคลองสวน
- ข. ศาลเจ้าปู่เต๋ากง
- ค. โรงเจเพ่งอังต์ตัว
- ง. วัดคลองสวน
- จ. มัสยิดอัลวะตอเนียห์
- ฉ. โรงเรียนวัดคลองสวน
- ช. โรงเรียนตลาดคลองสวน
- ซ. โรงเรียนวัดป่าสัก
- ฅ. โรงสีประจักษ์รัญญผล 1
- ญ. โรงสีประจักษ์รัญญผล 3
- ฎ. สะพานข้ามคลองพระยานาคราช
- ฏ. สะพานอัศวานิษฐ์
- ฐ. สะพานข้ามไปวัดคลองสวน

3.2.3 ช่วงที่ 3 จัดสร้างพื้นที่ริมน้ำ: การฟื้นฟูทางเศรษฐกิจของตลาดริมน้ำและการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศน์ วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ (พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน)

"... ดับเพลิง เทศบาลมาติดให้ 20-30 ปี ตั้งแต่สมัยสุขา(ภิบาล)"³⁶

นโยบาย "ท้องถิ่นวิถีถิ่น" หรือ "ท้องถิ่นนิยม" ภายใต้แนวคิดการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่น อันเป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 ผสานกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองระดับท้องถิ่น จากระบบสุขาภิบาลเป็นเทศบาลตำบล ในปี พ.ศ. 2542 ทำให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค-สาธารณูปการขั้นพื้นฐานของชุมชน ได้แก่ ถนน สะพาน ประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ แหล่งน้ำชุมชน รวมถึงระบบป้องกันอัคคีภัย ซึ่งช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนตลาดคลองสวน

ในปี พ.ศ. 2542 นี้เอง ตลาดคลองสวนได้เปลี่ยนชื่อเป็น "ตลาดคลองสวนร้อยปี" และได้กลายมาเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวมากขึ้น ในฐานะแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานนับร้อยปี มีรูปแบบสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้าที่งดงาม ผู้คนที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย และสินค้าประจำท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์และพบเห็นค่อนข้างน้อยในปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกัน ชาวชุมชนตลาดคลองสวนก็ได้เกิดความตื่นตัวและตระหนักในคุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชน ในปี พ.ศ. 2543 ชาวตลาดได้ร่วมใจบริจาคเงินสร้างอนุสรณ์สถานอาเสี่ย-คุณนาย เพื่อแสดงความเคารพและระลึกถึงบุญคุณของเจ้าของตลาดผู้ให้ที่อยู่ที่ทำกินแก่ชาวชุมชน รวมถึงมีการก่อสร้างรั้วทางเข้าและสวนสาธารณะขนาดเล็กหน้าเทศบาลตำบลเทพราช ในปี พ.ศ. 2544-2545

ด้วยคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี และเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้าตลาดริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปีได้รับรางวัลสถาปัตยกรรมดีเด่น จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ในปี พ.ศ. 2547 รางวัลดังกล่าวส่งผลให้มีการปรับปรุงอาคารสถานที่ต่างๆ ตลอดจนทำเรือเก่าซึ่งเลิกใช้งานในยุคก่อนและเปลี่ยนได้เปลี่ยนชื่อเป็นท่าเรืออควาเนอเรีย เพื่อรองรับกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เพิ่มปริมาณมากขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมถึงโครงการปรับปรุงบ้านเจ้าของตลาดฝั่ง ต.คลองสวน เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน สำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้และเผยแพร่ข้อมูลทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตของชาวชุมชนตลาดคลองสวน

"ตั้งแต่มีตลาดคลองสวนร้อยปี พวกคนหนุ่มสาวกลับมาบาน ฉันทิใจ... เสาร์-อาทิตย์ขายดีมาก ขายเฉพาะเสาร์-อาทิตย์ ได้ค่ากับข้าวอาทิตย์หนึ่ง"³⁷

นับตั้งแต่ตลาดคลองสวนร้อยปีได้รับรางวัลสถาปัตยกรรมดีเด่น มีการผนวกตลาดคลองสวนร้อยปีเป็นส่วนหนึ่งในโปรแกรมท่องเที่ยวต่างๆ อาทิ การจัดโปรแกรมท่องเที่ยว "จากสุวรรณภูมิมาตลาดคลองสวน วัดหลวงพ่อโสธร กวนอิมลอยน้ำ ตลาดบ้านใหม่"³⁸ โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และการจัดเส้นทางท่องเที่ยวโดยศูนย์ความร่วมมือ

³⁶ สุนทร กลิ่นขจร, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2555.

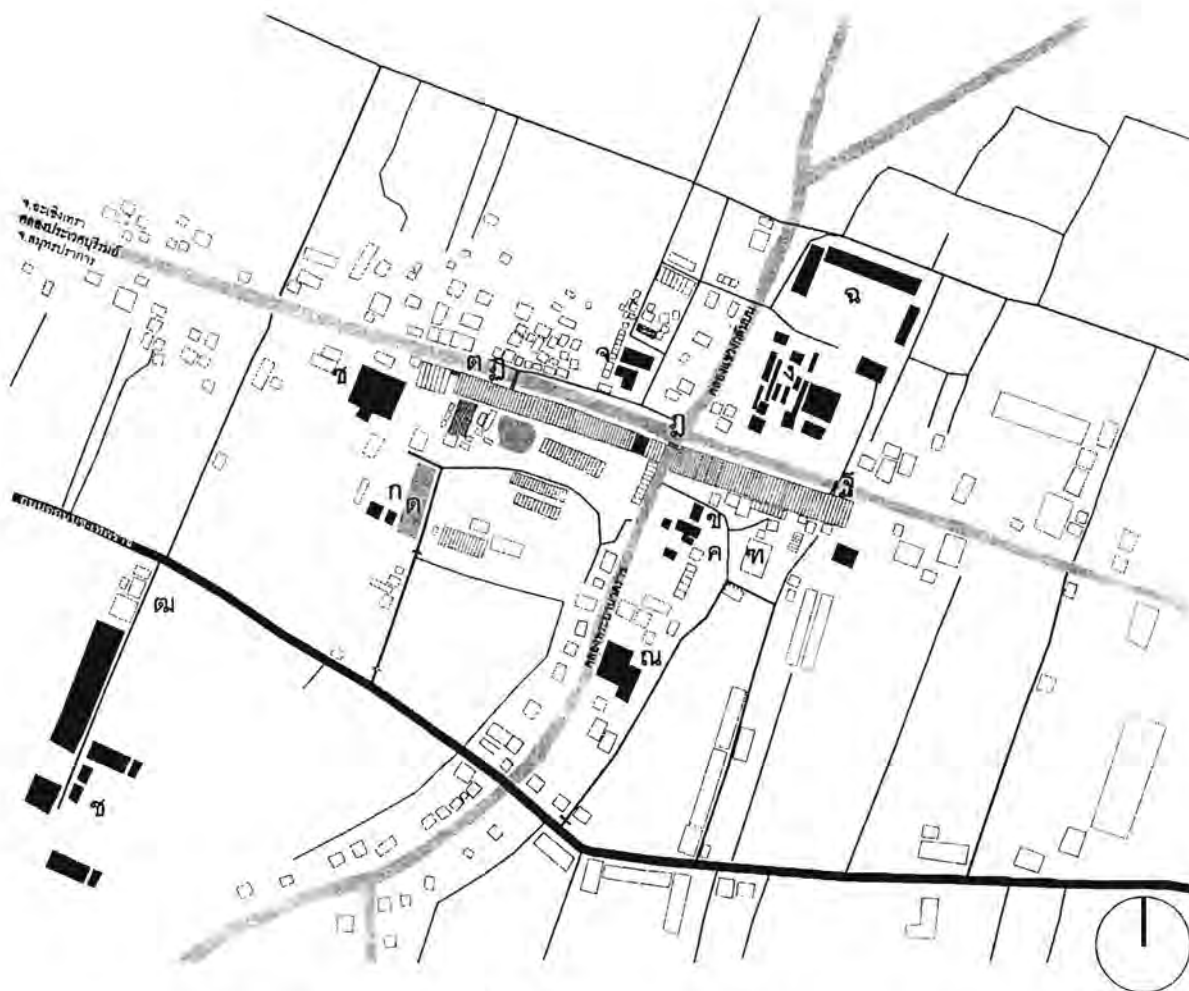
³⁷ นางน้อย เนตรศรี, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

³⁸ สุนันทา แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2553.

ระหว่างท้องถิ่น ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวของ จ.ฉะเชิงเทรา³⁹ นอกจากนี้ ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกอื่น ๆ เช่น กรมการค้าภายใน และหน่วยงานระดับท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด และเทศบาลของตลาดทั้งสองฝั่ง ที่ช่วยประชาสัมพันธ์และจัดกิจกรรมเนื่องในโอกาสพิเศษต่างๆ เช่น งานวิ่ง ซึ่งมีขึ้นทุกเดือนมีนาคมของทุกปี งานวันสงกรานต์ งานวันขึ้นปีใหม่ ทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศหลั่งไหลมาเยี่ยมชมและจับจ่ายซื้อของในตลาดเป็นจำนวนมาก นำไปสู่การฟื้นฟูทางเศรษฐกิจของตลาดริมน้ำ และการย้ายถิ่นฐานกลับมาสู่บ้านเกิดของชาวมุขชนวัยทำงานจำนวนหนึ่ง

แม้การพัฒนาท้องถิ่นในช่วงต้นของยุคนี้จะมีส่วนช่วยพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ยกกระดับคุณภาพชีวิต และสร้างรายได้ให้แก่ชาวตลาด อย่างไรก็ตาม การพัฒนาโดยมุ่งเน้นผลประโยชน์เชิงการค้าจากธุรกิจท่องเที่ยวและให้ความสำคัญกับนักท่องเที่ยวเป็นหลัก ดังปรากฏให้เห็นชัดในรูปแบบของการจัดสร้างพื้นที่ริมน้ำในชุมชนตลาดคลองสวน ได้แก่ การก่อสร้างลานคอนกรีตและโครงสร้างหลังคาเหล็กเหนือลำคลองย่อยในราวปี พ.ศ. 2551-2552 การก่อสร้างศาลาลอยน้ำรูปแบบเงินขนาดใหญ่ จำนวน 3 หลังด้วยงบประมาณจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในปี พ.ศ. 2555 ซึ่งรื้อล้างพื้นที่ลำคลองย่อยเกือบทั้งหมดในพื้นที่ตลาดฝั่ง ต.คลองสวน รวมถึงการรื้อถอนพื้นที่ริมน้ำบางส่วนซึ่งเดิมเคยใช้เป็นร้านค้า และโกดัง พร้อมกับต่อเติมลานคอนกรีตยื่นออกไปในคลองประเวศบุรีรมย์ฝั่ง ต.เทพราช เพื่อใช้เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของนักท่องเที่ยว ตลอดจนการเปลี่ยนพื้นที่สำหรับตากข้าวหน้าโรงสีของตลาดทั้งสองฝั่ง เป็นพื้นที่จอดรถและพื้นที่ติดตลาดนัด ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์วัฒนธรรมของท้องถิ่น ทั้งมิติทางกายภาพของสิ่งปลูกสร้างใหม่ที่ขาดความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมเดิม มิติทางวัฒนธรรมของการอยู่อาศัย และวิถีชีวิตของชาวมุขชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยละ

³⁹ ศูนย์ความร่วมมือระหว่างท้องถิ่นด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดฉะเชิงเทรา ได้จัดทำเส้นทางท่องเที่ยวฉะเชิงเทรา ซึ่งผนวกตลาดคลองสวนร้อยละเป็นส่วนหนึ่งของโปรแกรม โดยแบ่งออกเป็น 3 เส้นทาง คือ (1) เส้นทางท่องเที่ยวกรุงเทพฯ-ฉะเชิงเทรา 304 (สุวินทวงศ์) ประกอบด้วย ตลาดโบราณนครเนื่องเขต-วัดโสธรวรารามวรวิหาร-ตลาดบ้านใหม่ร้อยละ-วัดสัมปทวน-เขื่อนทดน้ำบางปะกง-พระพิฆเนศวร วัดสนามรัตนาราม-ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช-วัดโพธิ์บางคล้า-ตลาดน้ำบางคล้า-ตลาดบ้านเกาะลัด-พระศูภเจดีย์พระเจ้าตากสินมหาราช-เทวสถานอุทยานพระพิฆเนศวร-สวนป่าลัม ฟาร์มนก-ตลาดเก่าคลองสวนร้อยละ (2) เส้นทางท่องเที่ยวถนนทางหลวงหมายเลข 304 กบินทร์บุรี-ฉะเชิงเทรา ประกอบด้วย ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช-วัดโพธิ์บางคล้า-ตลาดน้ำบางคล้า-ตลาดบ้านเกาะลัด-พระศูภเจดีย์พระเจ้าตากสินมหาราช-เทวสถานอุทยานพระพิฆเนศวร-สวนป่าลัม ฟาร์มนก-พระพิฆเนศวร วัดสนามรัตนาราม-เขื่อนทดน้ำบางปะกง-วัดสัมปทวน-ตลาดบ้านใหม่ร้อยละ-วัดโสธรวรารามวรวิหาร-ตลาดเก่าคลองสวนร้อยละ-ตลาดโบราณนครเนื่องเขต และ (3) เส้นทางท่องเที่ยวจากถนนมอเตอร์เวย์ หรือ ถนนบางนา-ตราด ประกอบด้วย ตลาดเก่าคลองสวนร้อยละ-วัดโสธรวรารามวรวิหาร-ตลาดบ้านใหม่ร้อยละ-วัดสัมปทวน-เขื่อนทดน้ำบางปะกง-พระพิฆเนศวร วัดสนามรัตนาราม-ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช-วัดโพธิ์บางคล้า-ตลาดน้ำบางคล้า-ตลาดบ้านเกาะลัด-พระศูภเจดีย์พระเจ้าตากสินมหาราช-เทวสถานอุทยานพระพิฆเนศวร-สวนป่าลัม ฟาร์มนก-ตลาดโบราณนครเนื่องเขต

แผนที่ 3-6 แผนที่ชุมชนริมหน้า ตลาดคลองสวนร้อยปี ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

- ก. ศาลเจ้าพ่อคลองสวน
- ข. ศาลเจ้าปู่เต้ากง
- ค. โรงเรียนวัดอภัย
- ง. วัดคลองสวน
- จ. มัสยิดอัลวะตอเนียะห์
- ฉ. โรงเรียนวัดคลองสวน
- ช. โรงเรียนตลาดคลองสวน
- ซ. โรงเรียนคลองสวนค้าข้าว
- ฎ. สะพานข้ามคลองพระยานาคราช
- ฏ. สะพานอัครวาณิชย์
- ฐ. สะพานข้ามไปวัดคลองสวน
- ฑ. เทศบาลตำบลเทพราช
- ฒ. เทศบาลตำบลคลองสวน
- ณ. โรงเรียนไทยพัฒนา
- ด. อนุสรณ์สถานอาเสี่ย-คุณนาย
- ต. ท่าเรืออัครวาณิชย์

รูปที่ 3-4 คู่มือท่องเที่ยวฉะเชิงเทรา: แผนที่เส้นทางท่องเที่ยว (ที่มา: ศูนย์ความร่วมมือระหว่างท้องถิ่นด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวของ จ.ฉะเชิงเทรา, 2555.)

รูปที่ 3-5 คู่มือท่องเที่ยวฉะเชิงเทรา: รายละเอียดสถานที่ท่องเที่ยว (ที่มา: ศูนย์ความร่วมมือระหว่างท้องถิ่นด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวของ จ.ฉะเชิงเทรา, 2555.)

รูปที่ 3-6 พื้นที่ริมน้ำตลาดคลองสวน ผัง ต.คลองสวน จ.สมุทรปราการ ในปี พ.ศ. 2552
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2552.)

รูปที่ 3-7 พื้นที่ริมน้ำตลาดคลองสวน ผัง ต.คลองสวน จ.สมุทรปราการ ในปี พ.ศ. 2555
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

รูปที่ 3-8 พื้นที่ริมน้ำตลาดคลองสวน ผัง ต.เทพราช จ.ฉะเชิงเทรา ในปี พ.ศ. 2555
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

บทที่ 4

องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

จากการศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ในบทที่ 3 ซึ่งก่อให้เกิดความเข้าใจในความเป็นมาและวิวัฒนาการของชุมชนตลาดอันเนื่องมาจากปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม บริบทของที่ตั้ง บทบาทของสายน้ำ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้สอยพื้นที่ริมน้ำ นับตั้งแต่ยุคแรกเริ่มลงหลักปักฐานจนกระทั่งยุคปัจจุบัน บทที่ 4 จะเป็นการศึกษาองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดคลองสวนร้อยปี ประกอบด้วยการศึกษาภาพรวมขององค์ประกอบสำคัญของชุมชนริมน้ำ องค์ประกอบสถาปัตยกรรมเรือนร้านค้า และรายละเอียดของเรือนร้านค้ากรณีศึกษา โดยอาศัยข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม การรังวัด การบันทึกภาพ และการสัมภาษณ์ เป็นหลักในการวิเคราะห์

4.1 ลักษณะทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

จากการศึกษาในบทที่ผ่านมาจะเห็นว่าชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ไม่เพียงเป็น การอยู่อาศัยระดับธรรมชาติ (natural dwelling) ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยในชุมชนและโครงข่ายสายน้ำ ทว่า ชุมชนตลาดและเรือนร้านค้าริมน้ำ ยังนับได้ว่าเป็นรูปธรรมที่เผยให้เห็นถึงองค์รวมของการอยู่อาศัยในทุกระดับ ครอบคลุมทั้ง การอยู่อาศัยระดับสังคม (collective dwelling) ซึ่งมีตลาดเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมของชุมชน ส่งเสริมการเกิดปฏิสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนผลผลิต ความคิด และประสบการณ์ระหว่างผู้คน ทั้งชาวตลาด เพื่อนบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนใกล้เคียง และผู้คนที่เข้ามาจับจ่ายซื้อของในตลาด เนื่องจากพื้นที่ในชุมชนตลาดประกอบด้วยสิ่งปลูกสร้างสำคัญต่างๆ ของสถาบันทางศาสนา ได้แก่ ศาลเจ้า โรงเจ วัด และสุเหร่า รวมถึงสถาบันการศึกษา ได้แก่ โรงเรียน ชุมชนตลาดคลองสวนจึงครอบคลุมถึง การอยู่อาศัยระดับสาธารณะ (public dwelling) ที่มีสถาบันดังกล่าวเป็นเสมือนกลไกช่วยเหลือหนุนการดำรงอยู่ของตลาด และมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของผู้อยู่อาศัยในชุมชน นอกจากนี้ เรือนร้านค้าในตลาดซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างพื้นที่สำหรับประกอบอาชีพและพื้นที่อยู่อาศัย ยังได้สะท้อนให้เห็นถึงการอยู่อาศัยระดับส่วนตัว (private dwelling) ของชาวชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปีแห่งนี้

รูปที่ 4-1 สภาพแวดล้อมชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2552.)

การศึกษาลักษณะทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี จึงแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ การศึกษาการอยู่อาศัยระดับสังคมและการอยู่อาศัยระดับสาธารณะ ได้แก่ องค์ประกอบของชุมชนตลาดริมน้ำ และการศึกษาการอยู่อาศัยระดับส่วนตัว ได้แก่ องค์ประกอบสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้าริมน้ำ โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1.1 องค์ประกอบของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

ตลาดคลองสวนร้อยปี ครอบคลุมพื้นที่ 2 ฝั่ง ได้แก่ ตลาดฝั่ง ต.คลองสวน อ.บางบ่อ จ.สมุทรปราการ ซึ่งมีเรือนแถวจำนวน 84 ห้อง คิดเป็นร้านค้าจำนวน 64 ร้านค้า และตลาดฝั่ง ต.เทพราช อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา ซึ่งมีเรือนแถวจำนวน 62 ห้อง คิดเป็นร้านค้าจำนวน 46 ร้านค้า แม้นโยบายและการจัดการของเจ้าของตลาดทั้งสองฝั่งจะมีความแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจภาคสนามพบว่า ตลาดทั้งสองฝั่งมีสินค้าและบริการที่มีลักษณะร่วมกัน โดยสามารถแบ่งประเภทสินค้าและบริการที่พบในพื้นที่ภายในเรือนร้านค้า พื้นที่หน้าร้าน และพื้นที่ริมน้ำของตลาดคลองสวนออกเป็น 9 ประเภท ดังนี้

- (1) ของกิน ได้แก่ อาหารทั้งคาวหวาน เครื่องดื่ม ผลผลิตทางการเกษตรทั้งผักผลไม้สด และผลิตภัณฑ์แปรรูป
- (2) ของชำ ได้แก่ อาหารแห้ง อาหารกระป๋อง เครื่องเทศ เครื่องปรุง และเมล็ดพันธุ์ทางการเกษตร
- (3) ของใช้ ได้แก่ เครื่องเรือน เครื่องนอน เครื่องครัว เครื่องจักสาน เครื่องบวชหรือสิ่งขมภัณฑ์ เครื่องเขียน รวมถึงของประดับตกแต่ง และของเล่นโบราณ
- (4) เครื่องมือ ได้แก่ เครื่องมือทางการเกษตร เครื่องมือจับสัตว์น้ำ เครื่องมือช่าง เครื่องใช้ไฟฟ้า
- (5) เครื่องแต่งกาย ได้แก่ เสื้อผ้า เครื่องแบบ เครื่องประดับ
- (6) รักษาโรค ได้แก่ ยาแผนโบราณและแผนปัจจุบัน
- (7) บริการ รับจ้าง ได้แก่ ตัดผม ถ่ายภาพ เกมส์ ซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า และไปรษณีย์
- (8) อยู่อาศัย
- (9) อื่นๆ เช่น พืชภัณฑ์ เก็บของ

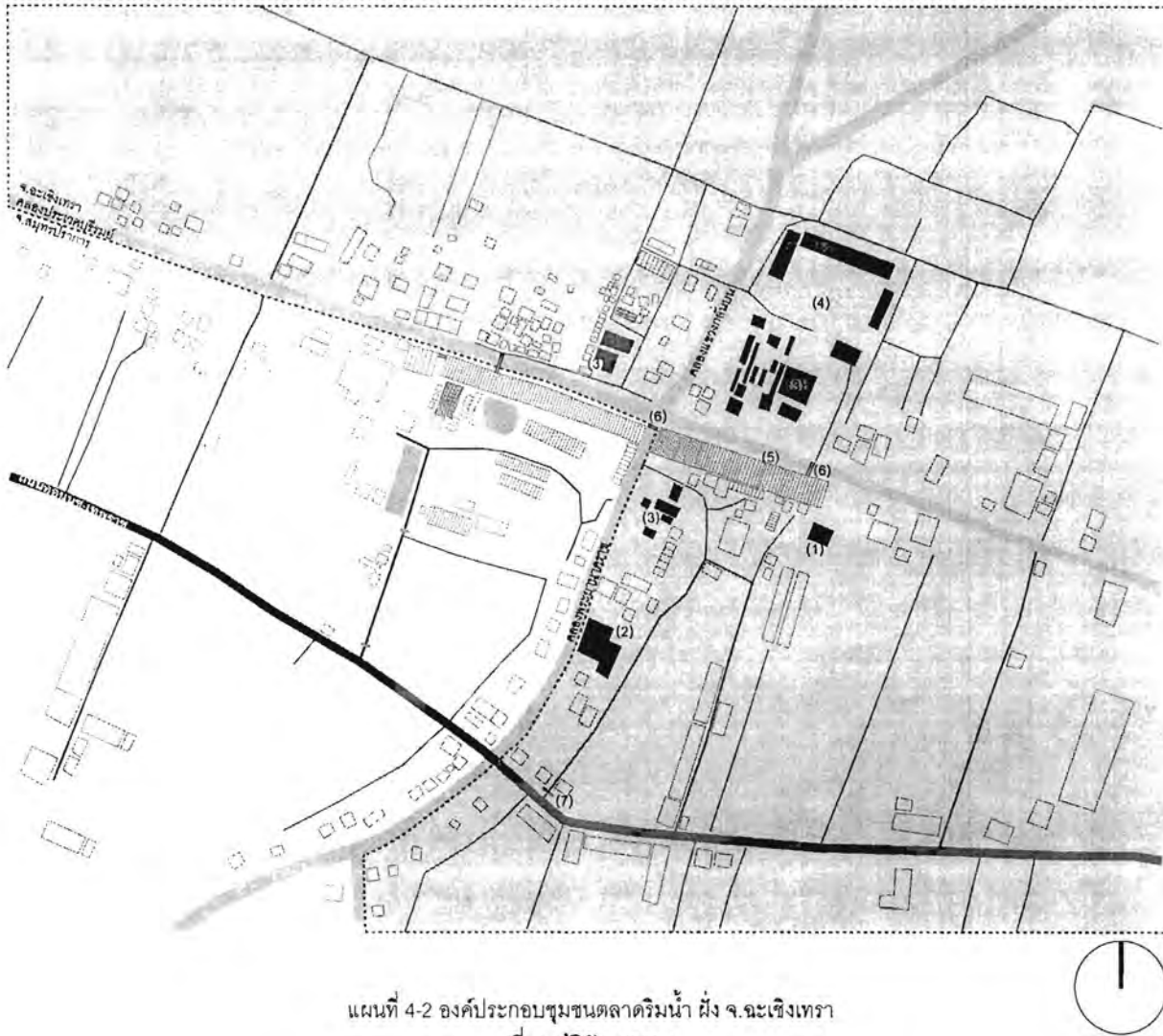
ปัจจุบัน สินค้าที่มีขายภายในเรือนร้านค้าของตลาดทั้งสองฝั่ง สามารถเรียงลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ ของใช้ (32%) ของชำ (18%) ของกินและอยู่อาศัย (17%) เครื่องมือ (11%) เครื่องแต่งกายและบริการ (10%) และรักษาโรค (8%) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาการใช้สอยพื้นที่หน้าร้านและพื้นที่ริมน้ำพบว่า สินค้าที่ครองอันดับหนึ่ง ได้แก่ ของกิน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 40 และร้อยละ 60 ของสินค้าที่มีขายในพื้นที่หน้าร้านและพื้นที่ริมน้ำ ตามลำดับ (ดูตาราง 4-1 ท้ายบทที่ 4) ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการเติบโตของตลาดริมน้ำซึ่งมีแนวโน้มที่จะมุ่งให้ความสำคัญกับร้านอาหารมากกว่าร้านขายสินค้าและบริการประเภทอื่น

นอกเหนือจากความคล้ายคลึงกันของสินค้าและบริการของตลาดฝั่ง ต.คลองสวน และตลาดฝั่ง ต.เทพราช ยังมีองค์ประกอบแวดล้อมอื่นๆ ที่ตลาดทั้งสองมีลักษณะร่วมกัน และมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นกลไกที่ช่วยเกื้อหนุนการดำรงอยู่ของชุมชนตลาดและวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในตลาดคลองสวน โดยสามารถสรุปเป็นองค์ประกอบ 7 ประการของชุมชนตลาดริมน้ำ ดังนี้

แผนที่ 4-1 องค์ประกอบของชุมชนตลาดริมน้ำ ผัง จ.สมุทรปราการ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

- (1) บ้านเจ้าของตลาด (พิพิธภัณฑสถานเอเชีย-คุณนาย)
- (2) โรงสีคลองสวนคำข้าว
- (3) ศาลเจ้าพ่อคลองสวนและอนุสรณ์สถานเอเชีย-คุณนาย
- (4) โรงเรียนตลาดคลองสวน (อัสวานิชย์บำรุง)
- (5) บ่อน้ำชุมชน
- (6) ท่าเรืออัสวานิชย์, สะพานอัสวานิชย์ และสะพานข้ามคลองพระยานาคราช
- (7) ชุมทางเข้า

แผนที่ 4-2 องค์ประกอบชุมชนตลาดริมน้ำฝั่ง จ.เชียงใหม่
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

- (1) บ้านเจ้าของตลาด
- (2) โรงเรียนไทยพัฒนา
- (3) ศาลเจ้าปู่เจ้าก๋ง โรงเรียนเจียงอั้งตั่ว วัดคลองสวน และมัสยิดอัสละวะตอนียะห์
- (4) โรงเรียนวัดคลองสวน (พิบูลธรรมจันทร์)
- (5) ลานกิจกรรมริมน้ำ
- (6) สะพานข้ามคลองพระยานาคราชและสะพานข้ามไปวัดคลองสวน
- (7) หุ้มทางเข้า

(1) บ้านเจ้าของตลาด

เนื่องจากเจ้าของตลาดมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการเกิดและการเติบโตของตลาด รวมถึงคุณภาพชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในตลาด เจ้าของตลาดจึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชุมชน ด้วยเหตุนี้ ภายในบริเวณตลาดจึงปรากฏที่อยู่อาศัยของเจ้าของตลาด จากแผนที่ 4-1 และแผนที่ 4-2 จะเห็นว่าบ้านของเจ้าของตลาดฝั่ง ต.คลองสวน ตั้งอยู่บริเวณท้ายตลาด ส่วนเจ้าของตลาดฝั่ง ต.เทพราช ในอดีตพักอาศัยอยู่ในเรือนร้านค้าในตลาด ต่อมาจึงได้ก่อสร้างบ้านขึ้นที่หัวตลาด และมีโรงสีข้าวตั้งอยู่ริมคลองประเวศบุรีรมย์ รายละเอียดของบ้านเจ้าของตลาดแต่ละฝั่ง มีดังนี้

บ้านเจ้าของตลาดฝั่ง ต.คลองสวน มีลักษณะเป็นเรือนแถวไม้จำนวน 4 ห้อง ตั้งอยู่บริเวณท้ายตลาดใกล้กับสะพานข้ามคลองพระยานาคราช พื้นที่ภายในเรือนแถวทั้งสี่เชื่อมต่อกัน ส่วนหน้าเป็นพื้นที่ค้าขาย ส่วนถัดเข้ามาและพื้นที่ชั้นบนเป็นพื้นที่อยู่อาศัย ด้านหลังของเรือนแถวมีสวนและอาคารขนาดเล็กรายรอบ ในปี พ.ศ. 2547-2548 บ้านเจ้าของตลาดได้รับการบูรณะซ่อมแซมโดย รongศาสตราจารย์ ว่าที่ ร้อยโท พิชัย สดภิบาล อาจารย์ประจำภาควิชาครุศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง และเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ของชุมชนตลาดคลองสวน ชื่อ "พิพิธภัณฑ์อาสา-คุณนาย" จัดแสดงหุ่นจำลองแสดงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตลาดคลองสวน ภาพเขียนแสดงลักษณะทางกายภาพของเรือนร้านค้าริมน้ำและบรรยากาศการค้าขายแบบดั้งเดิม ประวัติและภาพกิจกรรมความร่วมมือระหว่างนักวิชาการ หน่วยงานท้องถิ่น และชาวชุมชนตลาด ตลอดจนจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้ในอดีตซึ่งหาได้ยากในปัจจุบัน อาทิ พัดลมโบราณ เครื่องทำเส้นขนมจีน ชุดสะสมไม้ขีดไฟและไฟแช็ค เป็นต้น

บ้านของเจ้าของตลาดฝั่ง ต.เทพราช มีอายุ 80 ปี เจ้าของปัจจุบัน คือ คุณสมบุญ แสนเจริญ บ้านดังกล่าวตั้งอยู่บนที่ดินขนาด 2 ไร่ บริเวณด้านหน้าทางทิศเหนือเป็นพื้นที่โล่งซึ่งเดิมเป็นโรงสีข้าวแต่เลิกกิจการและรื้อถอนไปราวปี พ.ศ. 2550 และปอคอนกรีตทำข้างหนึ่งตั้งอยู่ริมคลองประเวศบุรีรมย์ บริเวณด้านข้างทางทิศตะวันออกเป็นย่านพักอาศัยที่ผสมผสานกับพื้นที่เกษตรกรรม ส่วนพื้นที่ทางทิศตะวันตกเป็นเรือนแถวซึ่งเดิมประกอบธุรกิจค้าไม้ และพื้นที่ทางทิศใต้เป็นส่วนอยู่อาศัยของครอบครัวแสนเจริญ การก่อสร้างบ้านใช้งบประมาณแปดพันบาท ก่อสร้างโดยช่างไทย ลักษณะเป็นอาคาร 2 ชั้น โครงสร้างเสา-คานาคอนกรีตเสริมเหล็กยกพื้นสูงเล็กน้อย พื้นที่ข้างใต้ใช้เป็นที่เก็บน้ำฝนไว้ดื่มกิน รูปแบบสถาปัตยกรรมได้แรงบันดาลใจมาจากบ้านพักอาศัยย่านถนนวิบูลย์ ซึ่งมีชั่มทางเข้าและทางรอดวง องค์กรประกอบสถาปัตยกรรมมีการใช้วัสดุก่อสร้างหลากหลาย อาทิ ตงไม้ประดู่ ไม้ตะแบก ฝาไม้สัก และกระเบื้องปูพื้นนำเข้ามาจากประเทศอิตาลี

รูปที่ 4-2 บ้านเจ้าของตลาดฝั่ง ต.คลองสวน (ซ้าย) และบ้านเจ้าของตลาดฝั่ง ต.เทพราช (ขวา)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2552.)

¹ "แม่ร่อนน้ำฝนเก็บไว้ หน้าแล้งคนในตลาดมาขอไปกิน ครอบครัวละ 2 ปี๊บ," วันชัย แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2552.

(2) โรงสีข้าว

โรงสีข้าวไม่เพียงเป็นธุรกิจที่มีความสำคัญควบคู่กับกิจการให้เช่าที่ดินและเรือนร้านค้าของเจ้าของตลาดเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงต้นกำเนิดของคลองประเวศบุรีรมย์ ความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมน้ำและค่านิยมการเพาะปลูกข้าวในฐานะพืชเศรษฐกิจของประเทศ ปัจจุบันโรงสีข้าวในพื้นที่ชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปีที่ยังคงเหลือร่องรอยให้เห็นมีอยู่ 2 แห่ง ได้แก่ โรงสีคลองสวนค้าข้าว ผัง ต.คลองสวน ซึ่งปัจจุบันได้เลิกกิจการแล้ว และโรงสีไทยพัฒนา ซึ่งเจ้าของโรงสีได้เช่าเครื่องชั่งข้าวและอุปกรณ์ต่างๆ จากเจ้าของตลาดฝั่ง ต.เทพราช

โรงสีคลองสวนค้าข้าว มีตระกูลอัครวานิชย์เป็นเจ้าของ ก่อสร้างขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกับการก่อสร้างตลาดคลองสวน สถานที่ตั้งอยู่ใกล้กับคลองย่อยที่แยกมาจากคลองประเวศบุรีรมย์ ระบบสีข้าวของโรงสีใช้แถบเผาซึ่งเป็นแบบดั้งเดิม ในอดีตพื้นที่ด้านหน้าโรงสีใช้เป็นลานตากข้าว แต่เมื่อราว 40-50 ปีที่แล้ว เจ้าของตลาดได้เลิกกิจการโรงสี ปัจจุบันโรงสีจึงถูกปล่อยทิ้งร้าง และลานตากข้าวเดิมจึงได้เปลี่ยนเป็นลานจอดรถสำหรับผู้เดินทางมาท่องเที่ยวตลาดคลองสวนร้อยปี

โรงสีไทยพัฒนา มีอายุประมาณ 30 ปี เจ้าของคือคุณประชา ศรีธีระเนตร โรงสีนี้ตั้งอยู่ริมคลองพระยานาคราช และห่างจากถนนอ่อนนุช-เทพราชราว 300 เมตร เนื่องจากการขนส่งข้าวในอดีตใช้เรือบรรทุกมาทางน้ำ ในยุคเริ่มแรกโรงสีจึงหันหน้าสู่คลอง มีโรงจอดเรือขนข้าวขนาดใหญ่จำนวน 2 ลำ และมีบ้านพักคนงานตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง ต่อมาภายหลังเมื่อการสัญจรทางบกเข้าถึงพื้นที่และรถบรรทุกขนาดใหญ่สามารถขนข้าวจำนวนมากได้โดยสะดวก จึงเปลี่ยนทางเข้าโดยให้เข้าจากถนน จากคำบอกกล่าวของเจ้าของ รูปแบบของโรงสีนี้เป็นชุดของวงศัฎภาคีประภาส² ระบบการทำงานเดิมใช้แถบเผาเช่นเดียวกับโรงสีคลองสวนค้าข้าว แต่เมื่อประมาณ 20 กว่าปีที่แล้ว เปลี่ยนเป็นระบบไฟฟ้า เพราะได้มาตรฐานและดำเนินการคล่องตัวกว่าระบบเก่า ปัจจุบันโรงสียังเปิดกิจการอยู่ โดยรับสีข้าวนาปรังและจำหน่ายข้าวสาร รำ ปลาย แกลบ ทั้งแบบปลีกและแบบส่ง

รูปที่ 4-3 โรงสีคลองสวนค้าข้าว (ซ้าย) และโรงสีไทยพัฒนา (ขวา)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

(3) ศาลเจ้า โรงเจ วัด และสุเหร่า

ศาสนสถานต่างๆ ซึ่งก่อสร้างขึ้นควบคู่กับตลาดคลองสวน ทั้งส่วนที่ตั้งอยู่ภายในบริเวณตลาด ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อคลองสวน ศาลเจ้าปู่เจ้าก๋ง และโรงเจเพ่งอังตัว และส่วนที่ตั้งอยู่อีกฝั่งหนึ่งของคลองประเวศบุรีรมย์ ได้แก่ วัดคลองสวน และมัสยิดอัลวะตอนียะห์ เป็นเสมือนศูนย์รวมแห่งศรัทธาของผู้คนต่างเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนตลาดคลองสวน นอกจากนี้ ศาสนสถานเหล่านี้ยังมีพื้นที่รองรับกิจกรรมของชุมชนในโอกาสพิเศษ เทศกาลชีวิตและวันสำคัญทางศาสนา เช่น การแสดงอุปรากรจีน งานวันขึ้นปีใหม่ งานนมัสการหลวงพ่อบานช่วย ซึ่งไม่เพียงจะช่วยสานความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนใกล้เคียง และผู้อยู่อาศัยเดิมที่ได้ย้ายถิ่นฐานไปที่อื่นแต่กลับมาร่วมงานด้วยเช่นกัน

² ประชา ศรีธีระเนตร, สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2555.

ศาลเจ้าพ่อคลองสวน ก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2430 ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของตลาดและใกล้กับอนุสรณ์สถานของเจ้าของตลาดฝั่ง ต.คลองสวน ศาลเจ้านี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพสักการะของชาวไทยเชื้อสายจีน ในสมัยก่อนสร้างด้วยไม้ ต่อมาในปี พ.ศ. 2505 จึงย้ายที่ตั้งและปรับปรุงวัสดุก่อสร้างให้มีความคงทนถาวร โดยใช้วัสดุปูนแทนไม้ดังที่พบเห็นในปัจจุบัน

ศาลเจ้าปู่แ่ก้ง ก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2430 เช่นเดียวกับศาลเจ้าพ่อคลองสวน ปัจจุบันตั้งอยู่ใกล้กับโรงเจเพ่งอั้งตีวซึ่งอยู่ใกล้กับตอนท้ายของตลาดคลองสวนฝั่ง ต.เทพราช ส่วนโรงเจเพ่งอั้งตีว³ สันนิษฐานว่าก่อสร้างขึ้นครั้งแรกเมื่อประมาณ 100 ปีที่แล้ว โดยขุนพิทักษ์ วุฒาพิทักษ์ เป็นผู้บริจาคที่ดินสร้างโรงเจ และต่อมาภายหลังนางสมจิตร์ วุฒาพิทักษ์ ได้บริจาคที่ดินเพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่งในบริเวณติดกัน ในอดีตโครงสร้างโรงเจทำด้วยไม้ มุงหลังคาจาก และหันหน้าสู่คลองประเวศบุรีรมย์ ภายหลังได้รับการบูรณะซ่อมแซม โดยยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตรและเปลี่ยนหลังคาเป็นสังกะสี จึงเปลี่ยนทิศทางให้โรงเจหันสู่คลองพระยานาคราชแทน ในยุคต่อมา มีการก่อสร้างโรงเจเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กหลังคามุงกระเบื้อง ซึ่งเป็นลักษณะที่พบเห็นในปัจจุบัน ภายในโรงเจมีภาพเขียนสุกใจเก่าแก่จำนวน 3 ภาพ เขียนขึ้นพร้อมกับการก่อสร้างโรงเจ ภาพโรงเจเก่าอายุมีประมาณ 90 ปี และภาพไม้แกะสลักรูปมังกร-กิเลนจำนวน 3 ภาพ มีอายุกว่า 70 ปี

วัดคลองสวน⁴ ก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2430 เช่นเดียวกับศาลเจ้าทั้งสองแห่ง โดยนายจ้อยและนางจันทร์ ถนอมทรัพย์ เป็นผู้บริจาคที่ดินและสร้างโบสถ์ ศาลา กุฏิสงฆ์ พร้อมทั้งนิมนต์พระสงฆ์มาจำพรรษาที่วัด สถานที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของคลองประเวศบุรีรมย์ ในเขต ต.เกาะไร่ อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา เดิมมีเนื้อที่ 9 ไร่ ปัจจุบันเจ้าอาวาสร่วมกับประชาชนจัดซื้อที่ดินเพิ่มเติมอีก 2 งาน ภายในบริเวณวัดมีหอพระซึ่งประดิษฐานรูปเหมือนและอัฐิพระปิบูลย์ธรรมขันธุ์ (หลวงพ่อกแกร) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ 5 ผู้ได้รับการเคารพสักการะบูชาอย่างมากจากประชาชนในละแวกนี้ นอกจากนี้ยังมีถ้ำน้ำฝนเก่าแก่ตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่สองที่ยังสามารถใช้งานได้ โดยนางสมจิตร์ วุฒาพิทักษ์ เป็นผู้ถวายบริจาค

มัสยิดอัลวะตอเนียหฺรี (สุเหร่าขาว หรือ สุเหร่าหน้าตลาด) ตั้งอยู่ที่หมู่ 1 ต.เกาะไร่ บนเนื้อที่ขนาด 20 ไร่ 1 งาน 50 ตารางวา ก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2432 โดยอิหม่าม ฮัสยี ฮัสซัน ยะโกบี เป็นผู้รวบรวมเงินบริจาคจากผู้ศรัทธาจำนวน 1,200 บาท มัสยิดหลังแรกเป็นเรือนทรงไทยโครงสร้างทำด้วยไม้ ต่อมาเมื่อบูรณะซ่อมแซมจึงเปลี่ยนเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กหลังคาทรงปั้นหยา ปัจจุบันมีการสอนศาสนาทุกวัน ยกเว้นวันศุกร์และวันอาทิตย์ ในเวลาประมาณ 15.30-17.00 น.

รูปที่ 4-4 ศาลเจ้าพ่อคลองสวน (ซ้าย) และโรงเจเพ่งอั้งตีว (ขวา)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553.)

³ เทศบาลตำบลเทพราช, "ข้อมูลการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2," 21 มิถุนายน 2549.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

รูปที่ 4-5 วัดคลองสวน (ซ้าย) และมัสยิดอลวะตอเนียห์ (ขวา)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2552.)

(4) โรงเรียน

สถาบันการศึกษาอันเป็นแหล่งความรู้ขั้นพื้นฐานของชาวชุมชนตลาดคลองสวน โดยเฉพาะอย่างยิ่งของคนรุ่นก่อนและผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ประกอบด้วยโรงเรียน 2 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนวัดคลองสวน (หรือ โรงเรียนพิบูลธรรมชั้นดี) ก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2477 ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัดคลองสวน ต.เกาะไร่ อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา และโรงเรียนตลาดคลองสวน (หรือ โรงเรียนอัสวานิชย์บำรุง)⁶ ก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2483 ในยุคเริ่มแรกเป็นอาคารเรียนชั่วคราว ตั้งอยู่ที่บริเวณด้านหลังของตลาดคลองสวน ต่อมาในปี พ.ศ. 2516 คุณสุธีร์ อัสวานิชย์และพี่น้องได้บริจาคที่ดินซึ่งอยู่ห่างจากที่ตั้งเดิมประมาณ 700 เมตร จำนวน 5 ไร่เศษแก่โรงเรียน หน่วยงานราชการจึงจัดสรรงบประมาณก่อสร้างอาคารเรียนแบบถาวรจำนวน 2 ห้อง ในปี พ.ศ. 2517 โรงเรียนจึงย้ายนักเรียนทั้งหมดมาเรียนในที่แห่งใหม่จนกระทั่งปัจจุบัน และทำการเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

รูปที่ 4-6 โรงเรียนตลาดคลองสวน (ซ้าย) และโรงเรียนวัดคลองสวน (ขวา)
(ที่มา: 202.143.169.211/schoolweb/11100874)

(5) แหล่งสันทนาการ

นอกเหนือจากศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ศูนย์รวมแห่งศรัทธา และสถาบันการศึกษาแล้ว แหล่งสันทนาการนับได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อความมีชีวิตชีวาของชุมชน แม้ศูนย์รวมความบันเทิงและแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของชาวชุมชนตลาดคลองสวน อาทิ โรงมหรสพซึ่งเดิมเคยตั้งอยู่บริเวณทางเข้าตลาดฝั่ง ต.คลองสวน และโรงฝึนซึ่งเดิมตั้งแทรกอยู่กับเรือนแถวริมน้ำ ตลอดจนโต๊ะบิลเลียดชายน้ำได้ถูกรื้อถอนเป็นเวลานานแล้ว อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันผู้คนในชุมชนตลาดได้สร้างสวนหย่อมริมบ่อเก็บน้ำบริเวณด้านหลังของตลาดฝั่ง ต.คลองสวน รวมถึงทำน้ำ ลานกิจกรรมริมน้ำ และมุมเล่นหมากรุกริมน้ำในตลาดฝั่ง ต.เทพราช เป็นแหล่งสันทนาการแห่งใหม่ของชุมชนที่อำนวยความสะดวกให้กับคนได้พักผ่อนหย่อนใจ พบปะสังสรรค์ และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

⁶ "โรงเรียนอัสวานิชย์บำรุง," [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://202.143.169.211/schoolweb/11100874/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=27, เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2555.

รูปที่ 4-7 สวนหย่อมริมบ่อน้ำชุมชน (ซ้าย) และลานกิจกรรมริมน้ำ (ขวา)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

(6) ท่า+ทางสัญจร

นับตั้งแต่มีการตัดถนนหนทางต่างๆ ในสมัยรัฐบาลของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช การสัญจรทางบกเริ่มมีบทบาทสำคัญต่อการตั้งถิ่นฐานของเมือง และค่อยๆ ได้รับความนิยมนจนกระทั่งมีบทบาทเหนือการสัญจรทางน้ำในอดีต อย่างไรก็ตาม การสัญจรของชาวชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ยังคงอาศัย "ท่า" และ "ทาง" สัญจรทางน้ำในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ ท่าเรืออควาณิชย์ สะพานข้ามคลองพระยานาคราช และสะพานข้ามคลองประเวศบุรีรัมย์ ในการไปมาหาสู่และติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกันในชีวิตประจำวัน

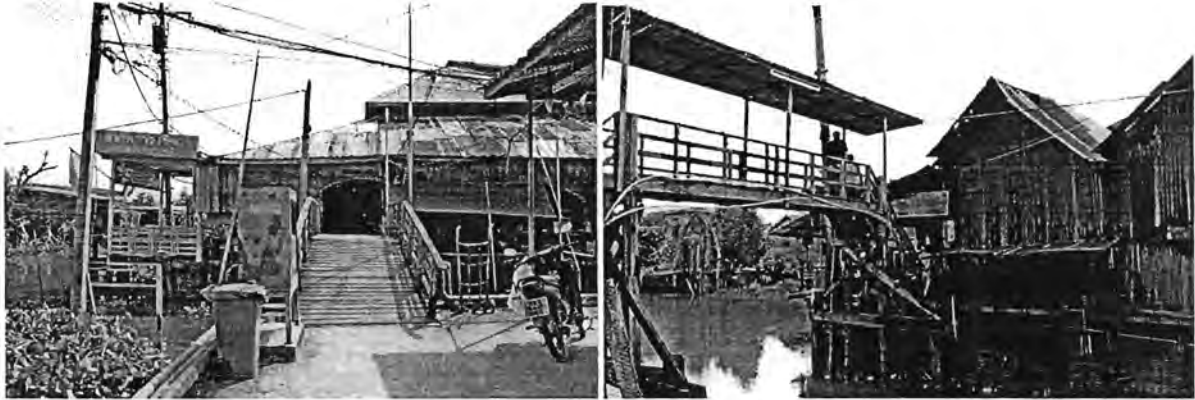
ท่าเรืออควาณิชย์ เป็นท่าเรือหลักของชุมชนที่ผู้คนใช้ในการเดินทางไปยังพื้นที่ต่างๆ เช่น วัดสระปทุม พระโขนง เปร็ง ท่าถั่ว บางปะกง ต่อมาเมื่อมีการตัดถนนสายอ่อนนุช-เทพราช ทำให้การสัญจรทางน้ำได้รับความนิยมน้อยลง ตลาดริมน้ำเริ่มคลายความคึกคัก กระทั่งท้ายที่สุดท่าเรือได้ยกเลิกการใช้งานและถูกทิ้งให้ทรุดโทรม ภายหลังเมื่อตลาดคลองสวนได้รับรางวัลสถาปัตยกรรมดีเด่น จึงมีการปรับปรุงท่าเรือขึ้นอีกครั้ง และเปลี่ยนชื่อเป็น "ท่าเรืออควาณิชย์" เพื่อแสดงความเคารพแก่ครอบครัวเจ้าของตลาด และในปี พ.ศ. 2547 ได้เปิดให้บริการอีกครั้ง ปัจจุบัน ท่าเรืออควาณิชย์ไม่เพียงเป็นท่าเรือโดยสารของผู้คนในชุมชนเท่านั้น แต่รองรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ชื่นชอบการท่องเที่ยวทางน้ำอีกด้วย

สะพานข้ามคลองพระยานาคราช ก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2500 ทำหน้าที่เชื่อมการติดต่อสัญจรระหว่างตลาดทั้งฝั่ง ต.คลองสวน และตลาดฝั่ง ต.เทพราช ด้วยความสะดวกสบายในการติดต่อสัญจรระหว่างฝั่งทั้งสองฝั่งนี้ สะพานซึ่ง "มีมานาน ทั้งก็เปลี่ยน เชื่อมกันแล้วตอนหลังก็เลิกไปพักนึง ทะเลาะกันเรื่องรูกคลองฝั่งนั้น (ตลาดฝั่ง ต.คลองสวน) กับฝั่งนี้ (ตลาดฝั่ง ต.เทพราช)"⁷ ได้กลายเป็นจุดขายของการท่องเที่ยวตลาดคลองสวนร้อยปี ดังที่ชาวตลาดกล่าวไว้ว่า "มาที่เดียวเหมือนได้เที่ยวสองจังหวัด"⁸

สะพานข้ามคลองประเวศบุรีรัมย์ ประกอบด้วย สะพานอควาณิชย์ โดยเจ้าของตลาดฝั่ง ต.คลองสวน เป็นผู้สร้างให้ชุมชน เนื่องจากสะพานเดิมมีความสูงไม่เพียงพอให้เรือขนาดใหญ่แล่นผ่านได้ จึงจำเป็นต้องรื้อสะพานเดิมทิ้ง และสะพานข้ามไปวัดคลองสวน ซึ่ง ส.ธรรมภักดี ผู้ประกอบกิจการขายเครื่องบวชและสังฆภัณฑ์ในตลาดฝั่ง ต.เทพราช สร้างให้ชาวตลาดเมื่อประมาณ 50 ปีก่อน ด้วยความโดดเด่นของโครงสร้างที่สูงชันของสะพาน สะพานไม้ทั้งสองจึงกลายเป็นสัญลักษณ์และเป็นจุดชมทิวทัศน์ของชุมชนริมน้ำและสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยรอบของตลาดคลองสวนร้อยปี

⁷ สุนันทา แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2553.

⁸ สุนันทา แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2555.

รูปที่ 4-8 ท่าเรืออัสวานิชย์ (ซ้าย) และสะพานข้ามคลองพระยานาคราช (ขวา)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2552.)

รูปที่ 4-9 สะพานอัสวานิชย์ (ซ้าย) และสะพานข้ามไปวัดคลองสวน (ขวา)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2552.)

(7) ชุมทางเข้าและลานโล่งหน้าตลาด

หากกล่าวถึงสะพานข้ามคลองประเวศบุรีรมย์เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนในอดีต อาจกล่าวได้เช่นกันว่า ชุมทางเข้าซึ่งได้มีการก่อสร้างขึ้นภายหลังจากความนิยมในการคมนาคมทางบกและการตั้งถิ่นฐานริมถนนหนทางในตลาดฝั่ง ต.คลองสวน ในปี พ.ศ. 2522 และ พ.ศ. 2555 และตลาดฝั่ง ต.เทพราช ในปี พ.ศ. 2544 เป็นดั่งสัญลักษณ์ใหม่ของตลาดคลองสวนในปัจจุบัน นอกจากนี้ ลานโล่งหน้าตลาดที่เดิมเคยใช้เป็นลานตากข้าวของโรงสี ยังเปลี่ยนสภาพและการใช้งานเป็นลานคอนกรีตสำหรับติดตลาดนัดและลานจอดรถสำหรับนักท่องเที่ยว

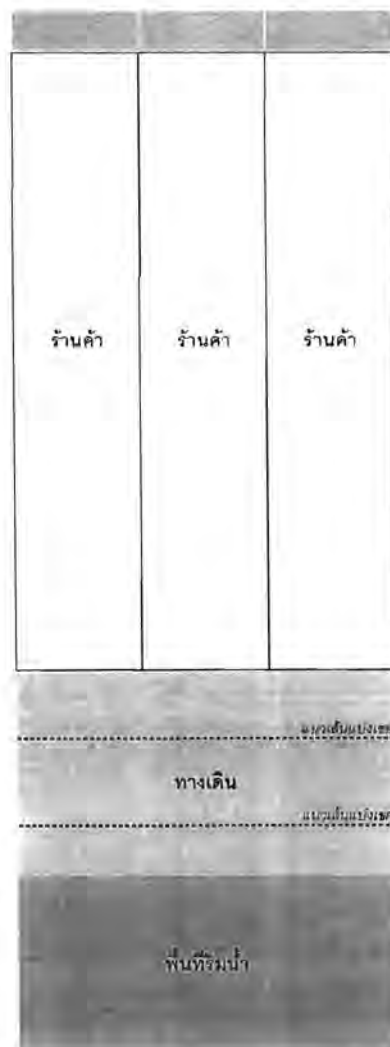
รูปที่ 4-10 ชุมทางเข้าตลาดฝั่ง ต.คลองสวน (ซ้าย) และบริเวณทางเข้าตลาดฝั่ง ต.เทพราช (ขวา)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

โดยสรุป องค์ประกอบสำคัญของชุมชนริมน้ำซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อการดำรงอยู่ของตลาดและการดำเนินชีวิตของชาวชุมชน ประกอบด้วย (1) บ้านเจ้าของตลาด ผู้ก่อสร้างตลาดและดูแลความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชน (2) ศาลี่สถานต่างๆ ได้แก่ ศาลเจ้า โรงเจ วัด และสุเหร่า ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและศูนย์รวมของจิตใจของผู้คนต่างเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ที่อาศัยอยู่รวมกันในชุมชนตลาดคลองสวน (3) โรงสีข้าว เป็นกิจการที่เกิดขึ้นจากความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินริมฝั่งคลองประเวศบุรีรมย์ และเป็นดังศูนย์กลางทางเศรษฐกิจสำคัญอีกแห่งซึ่งเติบโตควบคู่ไปกับกิจการให้เช่าที่ดินและเรือนร้านค้าของเจ้าของตลาด (4) โรงเรียน เป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญของผู้คนในท้องถิ่น (5) พื้นที่ริมน้ำเพื่อการสัญนาการ อาทิ ท่าหน้า สวนหย่อมริมน้ำ ลานกิจกรรม และมุมเล่นหมากรุก เป็นพื้นที่ที่เชื้อให้ชาวชุมชนได้พักผ่อนหย่อนใจ พบปะสังสรรค์ และมีปฏิสัมพันธ์แบบเป็นกันเองระหว่างกัน (6) ท่าเรือและสะพานต่างๆ ทำหน้าที่เป็นท่าและทางสัญจรให้ผู้คนไปมาหาสู่กันโดยสะดวก และ (7) ชุมทางเข้าร่วมถึงลานโล่งหน้าตลาด เป็นสัญลักษณ์ใหม่ของชุมชนตลาด เกิดจากความนิยมในการคมนาคมทางบกอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตของผู้คน

4.1.2 องค์ประกอบสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

องค์ประกอบสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ เรือนร้านค้า ทางเดินหลัก และพื้นที่ริมน้ำ โดยลักษณะทางกายภาพและการใช้สอยของส่วนต่างๆ มีรายละเอียด ดังนี้

ด้านหลัง

คลองประเวศบุรีรมย์

รูปที่ 4-11 องค์ประกอบสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

(1) เรือนร้านค้า

เรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี มีลักษณะเป็นโครงสร้างไม้สูง 2 ชั้น แต่ละชั้นสูงราว 3 เมตร ในยุคแรก พื้นชั้นล่างในส่วนร้านค้าเป็นพื้นดินอัดแน่น และปูพื้นไม้ในส่วนอยู่อาศัย ต่อมาเปลี่ยนเป็นพื้นซีเมนต์ ส่วนพื้นชั้นบนปูไม้กระดาน หลังคาเดิมของเรือนร้านค้ามุงด้วยจากต่อมาเปลี่ยนเป็นสังกะสี และมีการติดตั้งกระเบื้องโปรงแสงในบางตำแหน่งเพื่อเพิ่มแสงสว่างให้แก่พื้นที่ภายในอาคาร ผนังส่วนใหญ่เป็นไม้ บางส่วนเป็นสังกะสี ยิปซัม และปูน ด้านหน้ามีประตูบานเพี้ยมไม้และเหนือประตูมีช่องระบายอากาศด้านบน

เรือนแถวไม้ในตลาดคลองสวน มีลักษณะแคบยาว ช่วงกว้างของเรือนสามารถแบ่งออกเป็น 3 แบบ ได้แก่ เรือนแถวชนิดหน้ากว้าง 3 เมตร ซึ่งเป็นแบบมาตรฐานของเรือนร้านค้าชนิดคูหาเดียว เรือนแถวชนิดหน้ากว้าง 2.50 เมตร พบในบริเวณท้ายตลาดฝั่ง ต.เทพราช และเรือนแถวชนิดหน้ากว้าง 4.20 เมตร มักพบในเรือนแถวหุ้มที่ตั้งใกล้ตรอกทางเดินเชื่อมพื้นที่ด้านหน้าและด้านหลังในตลาดฝั่ง ต.คลองสวน ด้วยเหตุนี้ ช่วงกว้างของเรือนร้านค้าแบบหลายคูหา จึงประกอบด้วย เรือนร้านค้าชนิดหน้ากว้าง 6 เมตร ซึ่งเป็นเรือนร้านค้าแบบ 2 คูหาที่พบมากที่สุดในตลาด เรือนร้านค้าชนิดหน้ากว้าง 7.20 เมตร และ เรือนร้านค้าชนิดหน้ากว้าง 9 เมตร ความลึกของเรือนร้านค้าในตลาดคลองสวน มีตั้งแต่ประมาณ 10 เมตร จนกระทั่งถึง 30 กว่าเมตร ซึ่งความแตกต่างของความลึกนี้ขึ้นอยู่กับบริบทของที่ตั้ง เช่น มีคูน้ำหรือสิ่งปลูกสร้างขนานอยู่ด้านหลัง และขนาดพื้นที่ชั้นล่างมีตั้งแต่ประมาณ 30-180 ตารางเมตร (ไม่นับโกดังเก็บของ)

แม้ว่าเรือนร้านค้าเหล่านี้จะมีช่วงกว้าง ความลึก ตลอดจนขนาดพื้นที่ที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม พื้นที่ภายในของเรือนร้านค้าสามารถแบ่งการใช้สอยพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ พื้นที่ค้าขายด้านหน้า พื้นที่บริการ (เช่น ครัว ห้องน้ำ ชักล้าง) ทางด้านหลัง และพื้นที่อยู่อาศัย (เช่น นั่งเล่น พักผ่อน นอน รับประทานอาหาร) ตั้งอยู่ระหว่างสวนร้านค้าและส่วนบริการ รวมถึงพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบน บ้านใดไม่มีลักษณะคั่นข้างแคบ คือ มีความกว้างเพียง 70-80 เซนติเมตร และมีความลาดชันมาก ติดตั้งซิดผนังด้านใดด้านหนึ่งโดยวางขนานไปตามความยาวของเรือนเพื่อประหยัดเนื้อที่ใช้สอย บริเวณช่วงกลางของบ้าน บ้านใดในเรือนร้านค้าส่วนใหญ่เป็นบ้านใดตรง มีเพียงบางหลังที่มีบ้านใดแบบหักศอก

หากไม่รวมชุดของเรือนแถวที่สร้างขึ้นเพิ่มเติมบริเวณหัวตลาดฝั่ง ต.คลองสวน ซึ่งมีความลึกของเรือนไม่มากนักด้วยข้อจำกัดของที่ตั้ง เรือนร้านค้าเกือบทุกห้องจะมีช่องเปิดบนพื้นชั้นสองบริเวณส่วนหลังของพื้นที่ร้านค้าและ/หรือบริเวณตอนกลางของเรือน เนื่องจากหลังคาส่วนที่คลุมพื้นที่ชั้นสองเหนือช่องเปิดดังกล่าว มักมุงสลับด้วยกระเบื้องโปรงแสงจึงทำให้แสงธรรมชาติสามารถผ่านหลังคาและช่องเปิดลงมาสู่พื้นที่ด้านล่างได้ ในบางกรณีมีการต่อเติมหลังคาทรงหมาแหงนขนาดเล็กซ้อนบนโครงสร้างหลังคาหลักลักษณะคล้าย dormer และติดตั้งบานกระทุ้งที่สามารถเปิด-ปิดได้ ซึ่งไม่เพียงช่วยเพิ่มแสงสว่างเท่านั้น แต่ยังเพิ่มการระบายลมธรรมชาติให้กับพื้นที่ใช้สอยชั้นบนและชั้นล่างของเรือนแถว อีกทั้งช่องเปิดบนพื้นชั้นสองยังสามารถใช้เป็นช่องมองเห็นความเป็นไปด้านล่างเพื่อการระแวดระวังภัย ในกรณีที่บานลูกกรงทำเป็นบานพับให้เปิด-ปิดได้ ช่องว่างดังกล่าวยังสามารถใช้เป็นช่องขนของขึ้น-ลงได้ โดยไม่ต้องผ่านบันไดซึ่งแคบและสูงชันอีกด้วย

กลุ่มเรือนร้านค้าใหม่ หมายเลข 1 (ขวา) - หมายเลข 18 (ซ้าย)

เรือนร้านค้าหมายเลข 1 (ขวา) - เรือนร้านค้าหมายเลข 14 (ซ้าย)

เรือนร้านค้าหมายเลข 15 (ขวา) - เรือนร้านค้าหมายเลข 28 (ซ้าย)

รูปที่ 4-12 รูปด้านเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ฝั่ง ต.คลองสวน จ.สมุทรปราการ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553.)

เรือนร้านค้าหมายเลข 29 (ขวา) - เรือนร้านค้าหมายเลข 47 (ซ้าย)

เรือนร้านค้าหมายเลข 48 (ขวา) - เรือนร้านค้าหมายเลข 66 (ซ้าย)

ด้านหลังของเรือนร้านค้า

รูปที่ 4-13 รูปด้านเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปีฝั่ง ต.คลองสวน จ.สมุทรปราการ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553.)

เรือนร้านค้าหมายเลข 1 (ซ้าย) - เรือนร้านค้าหมายเลข 19 (ขวา)

เรือนร้านค้าหมายเลข 20 (ซ้าย) - เรือนร้านค้าหมายเลข 36 (ขวา)

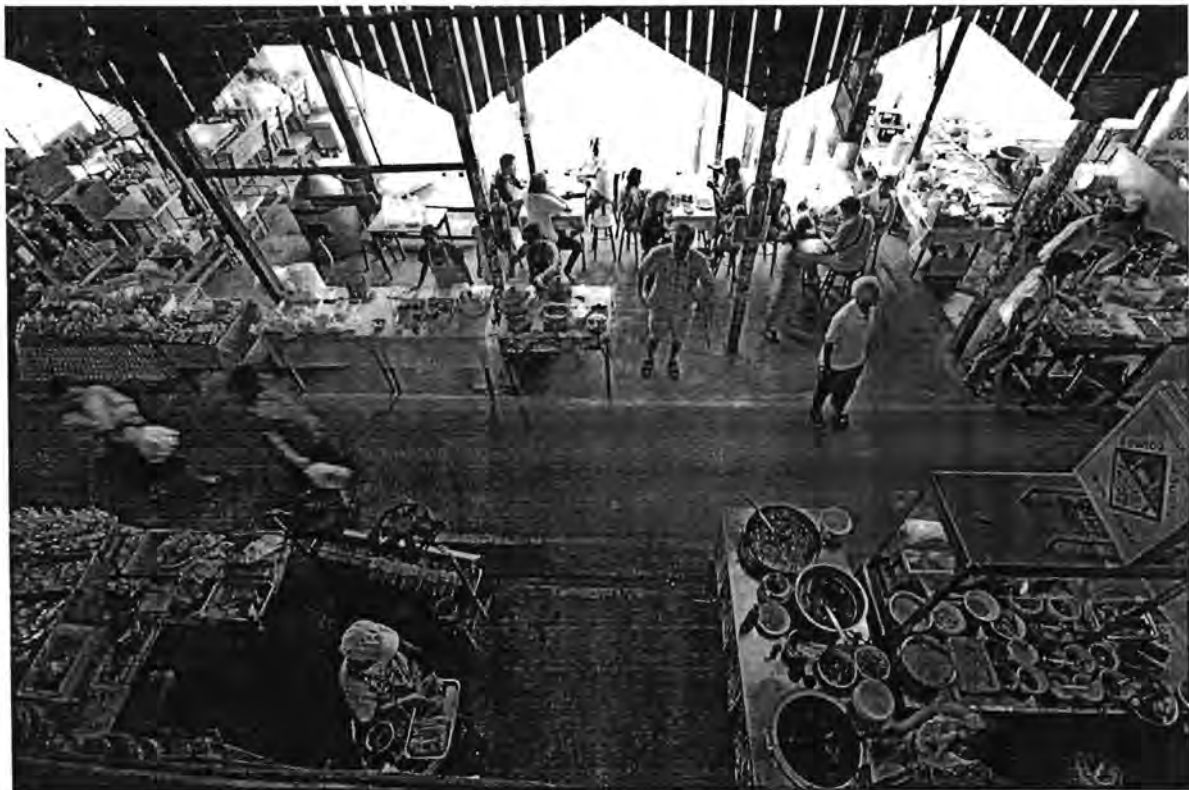
เรือนร้านค้าหมายเลข 37 (ซ้าย) - เรือนร้านค้าหมายเลข 59 (ขวา)

รูปที่ 4-14 รูปด้านเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ฝั่ง ต.เทพราช จ.ฉะเชิงเทรา
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553.)

(2) ทางเดิน

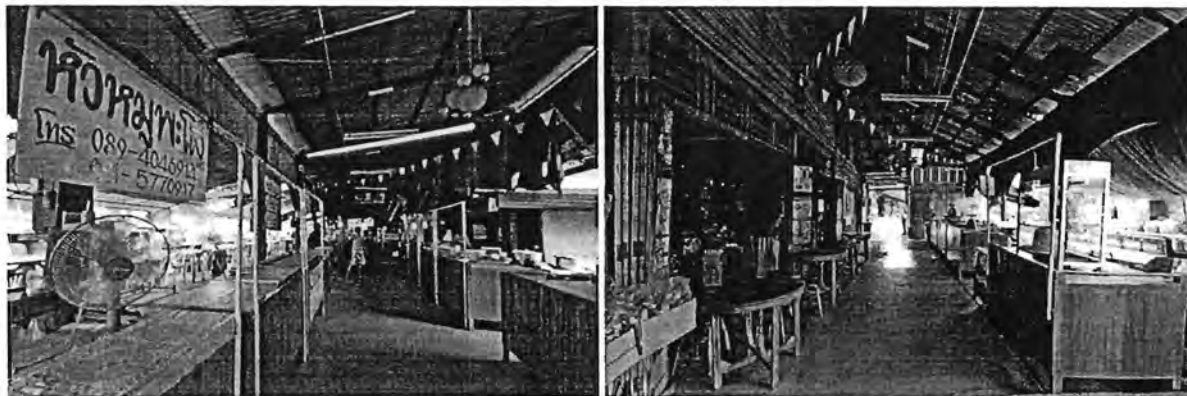
พื้นที่ทางเดินด้านหน้าเรือนร้านค้า ตลาดคลองสวนร้อยปี เป็นพื้นที่คอนกรีต "เดินจนมัน"⁹ มีความกว้างตั้งแต่ 4 เมตร ถึง 5.40 เมตร คลุมด้วยหลังคาทรงปีกนกโครงสร้างไม้ที่มีความลาดชันค่อนข้างมาก (ยกเว้นหลังคาบริเวณทางเดินหน้าชุดเรือนแถวหัวตลาดฝั่ง ต.คลองสวน จะมีความลาดชันน้อย) มุงด้วยสังกะสีสลับกับกระเบื้องหลังคาโปร่งแสง ในกรณีของทางเดินในตลาดฝั่ง ต.เทพราช มีพัดลมดูดอากาศติดตั้งที่หลังคาด้วย เนื่องจากเรือนแถวดังกล่าวใช้ไม้เป็นวัสดุก่อสร้างหลัก ซึ่งง่ายต่อการติดไฟและการลุกลามของเพลิง บริเวณทางเดินริมหน้าของตลาดทั้งสองฝั่งจึงมีการติดตั้งอุปกรณ์ดับเพลิงอยู่เป็นระยะ เพื่อป้องกันความเสียหายจากอัคคีภัย นอกจากนี้ ในโอกาสพิเศษต่างๆ ยังมีการตกแต่งประดับประดาทางสัญจรหลักด้วยโคมไฟและธงสีต่างๆ อย่างสวยงาม สร้างสีสันและบรรยากาศอันมีชีวิตชีวาให้กับตลาดริมน้ำ

จากการสำรวจภาคสนาม พบว่าทางเดินหน้าเรือนแถวเหล่านี้ไม่เพียงทำหน้าที่เชื่อมร้านค้าต่างๆ ไว้ด้วยกัน แต่ยังเป็นส่วนขยายของพื้นที่ค้าขายภายในเรือนร้านค้า ทางเดินจึงถูกแบ่งด้วยแนวเส้นสีเหลืองที่ขนานไปตามความยาวของทางสัญจรหลัก โดยพื้นที่ขายสินค้าหน้าร้านมีระยะตั้งแต่ 1.60 เมตร ถึง 2 เมตร และพื้นที่ขายสินค้าริมทางเดินฝั่งตรงข้ามมีระยะตั้งแต่ 0.80 เมตร ถึง 1.20 เมตร ส่งผลให้ความกว้างของทางสัญจรมีขนาดเหลือเพียง 2 เมตร ถึง 2.40 เมตร อาจกล่าวได้ว่า ทางเดินริมน้ำเป็นพื้นที่ที่มีการซ้อนทับของการใช้สอยระหว่าง "ทาง" สำหรับสัญจร และ "ที่" สำหรับค้าขาย

รูปที่ 4-15 ทางเดินในตลาดคลองสวนร้อยปี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553.)

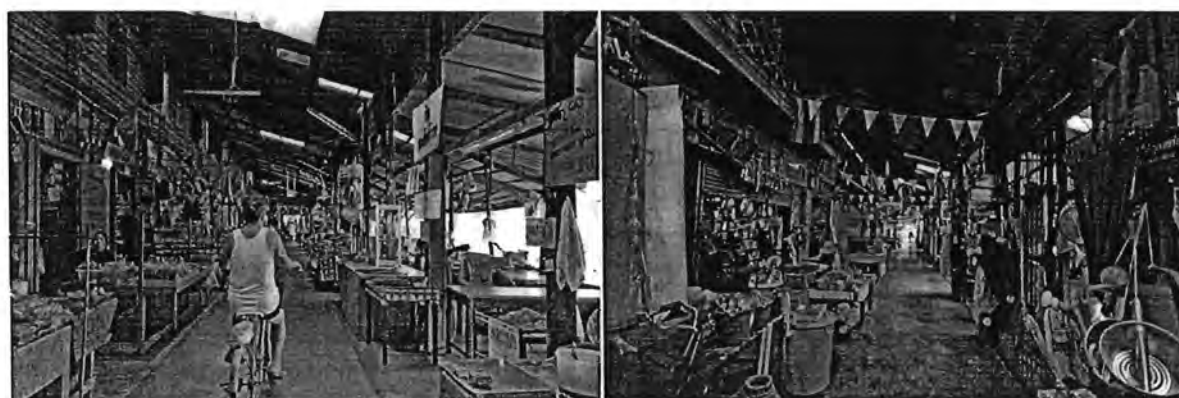
⁹ สุนันทา แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2552.

ทางเดินและพื้นที่ริมน้ำในตลาดฝั่ง ต.คลองสวน

ทางเดินและพื้นที่ริมน้ำในตลาดฝั่ง ต.คลองสวน

ทางเดินและพื้นที่ริมน้ำในตลาดฝั่ง ต.เทพราช

รูปที่ 4-16 ทางเดินและพื้นที่ริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553-2555.)

(3) พื้นที่ริมน้ำ

พื้นที่ริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ตั้งอยู่ระหว่างคลองประเวศบุรีรมย์และทางสัญจรหลัก พื้นที่ริมน้ำนี้มีความกว้างตั้งแต่ 3 เมตร ถึง 5.60 เมตร สามารถแบ่งลักษณะการปิดล้อมพื้นที่ออกเป็น 3 แบบ ได้แก่

- พื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อม มีการกันพื้นที่ด้วยผนังและอาจมีบานประตูสามารถเปิด-ปิดได้ตามต้องการ มีหลังคา กันแดดฝนได้ โดยมากมักใช้เป็นส่วนขยายของร้านค้า พื้นที่เก็บของ และครัวของผู้อยู่อาศัย
- พื้นที่ริมน้ำแบบกึ่งเปิดโล่ง-กึ่งปิดล้อม เป็นบริเวณที่ไม่มีการกันผนังแต่มีโครงสร้างหลังคา กันแดดฝนได้ มักใช้เป็นส่วนรับประทานอาหารและพักผ่อนหย่อนใจของลูกค้า ดังเช่น พื้นที่ริมน้ำและศาลาลอยน้ำรูปแบบจีนในบริเวณกลุ่มเรือนแถวใหม่ในตลาดฝั่ง ต.คลองสวน และพื้นที่ริมน้ำใหม่ที่เกิดขึ้นจากการรื้อถอนพื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อมในตลาดฝั่ง ต.เทพราช
- พื้นที่ริมน้ำแบบเปิดโล่ง เป็นบริเวณที่ไม่มีทั้งผนังปิดล้อมและไม่มีหลังคาคลุม ซึ่งพบทั้งพื้นที่ขนาดเล็ก เช่น หาน้ำของเรือนร้านค้า และพื้นที่ขนาดใหญ่ เช่น ลานกิจกรรมริมน้ำในตลาดฝั่ง ต.เทพราช

เมื่อเปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพและรูปแบบการใช้สอยพื้นที่ริมน้ำของตลาดทั้งสองฝั่ง จะพบว่าในขณะที่พื้นที่ริมน้ำของตลาดคลองสวนฝั่ง ต.คลองสวน จะมีลักษณะค่อนข้างปิดล้อมและเน้นขายสินค้าแปรรูป ของชำ และของที่ระลึกต่างๆ พื้นที่ริมน้ำของตลาดคลองสวนฝั่ง ต.เทพราช มีลักษณะค่อนข้างเปิดโล่ง ให้ความสำคัญกับการขายอาหาร และเครื่องดื่มเป็นหลัก

รูปที่ 4-17 พื้นที่ริมน้ำฝั่ง ต.คลองสวน (ซ้าย) และพื้นที่ริมน้ำฝั่ง ต.เทพราช (ขวา)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553.)

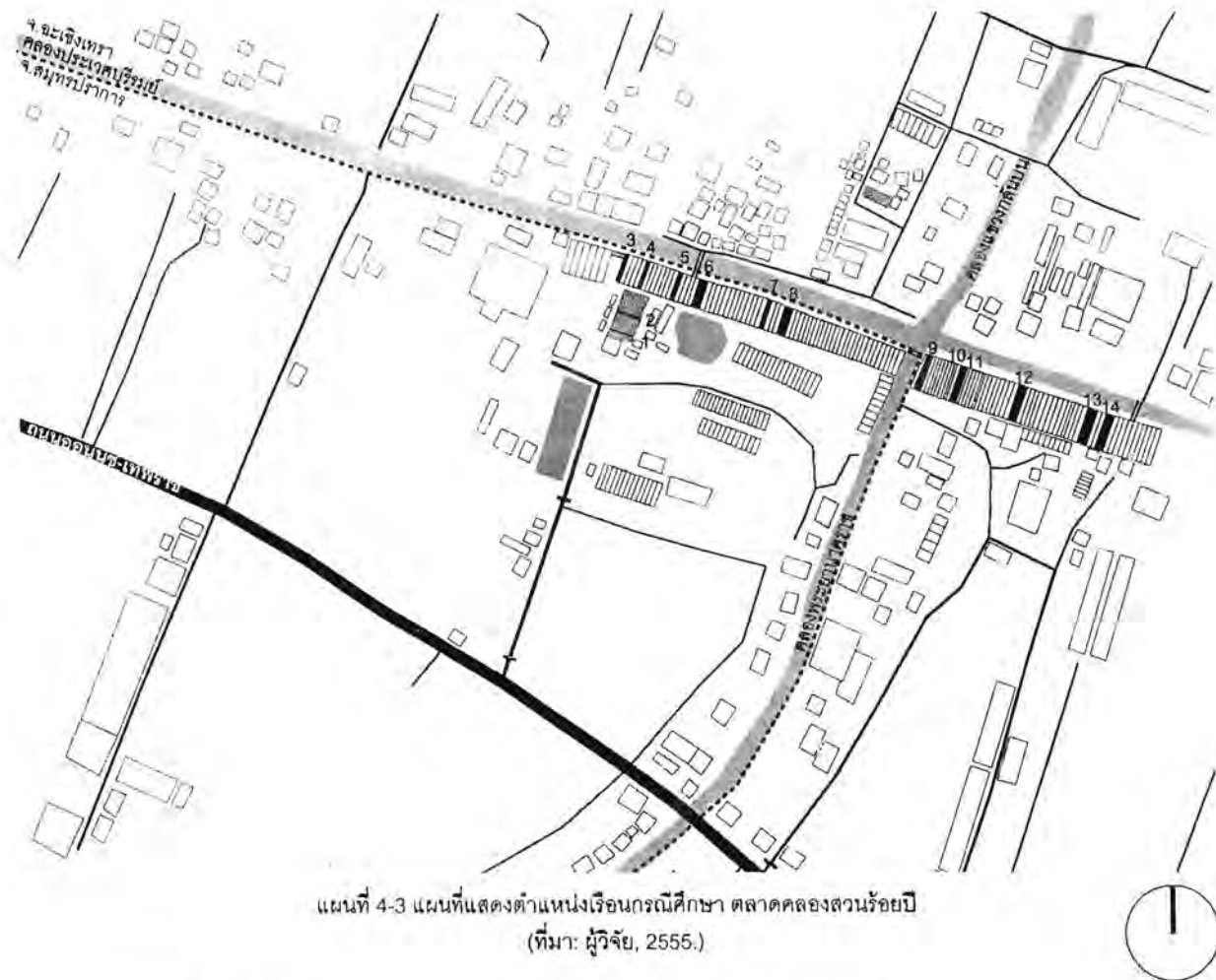
โดยสรุป องค์ประกอบทางกายภาพของตลาดคลองสวนร้อยปี ประกอบด้วย เรือนร้านค้าซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการผสมผสานการใช้สอยระหว่างกิจการค้าขายและกิจกรรมการอยู่อาศัย ทางเดินริมน้ำเป็นทั้งทางสัญจรที่เชื่อมเรือนแถวต่างๆ เข้าไว้ด้วยกันและเป็นส่วนขยายของพื้นที่ค้าขายของเรือนร้านค้า และพื้นที่ริมน้ำเป็นพื้นที่ระหว่างคลองและทางสัญจรหลักของตลาด

สถาปัตยกรรมเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี มีลักษณะเป็นโครงสร้างไม้สูง 2 ชั้น มีรูปร่างแคบยาว การใช้สอยพื้นที่สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ พื้นที่ค้าขายส่วนหน้า พื้นที่บริการส่วนหลัง และพื้นที่อยู่อาศัยซึ่งตั้งอยู่ตอนกลางของเรือนร้านค้าและบริเวณชั้นบนของเรือนร้านค้า องค์ประกอบสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของเรือนร้านค้าเหล่านี้ ได้แก่ ประตูบานเพ็ชร์ไม้ ช่องระบายลมเหนือประตู บันไดแบบตรงหรือแบบหักคอก ช่องเปิดบนพื้นชั้นสอง รวมถึงช่องแสงและช่องลมเหนือหลังคา

4.2 เรือนร้านค้ากรณีศึกษา

การศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่วางในเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี เป็นงานวิจัยเชิงลึกที่มุ่งเน้นศึกษามิติทางวัฒนธรรมของคุณลักษณะของที่วางและการใช้สอยที่วางในการอยู่อาศัยผ่านกรณีศึกษา โดยเกณฑ์การเลือกกรณีศึกษาพิจารณาจากความหลากหลายและการกระจายตัวของตำแหน่งที่ตั้งของเรือนร้านค้า อันเกี่ยวเนื่องกับข้อจำกัดทางพื้นที่และขนาดของเรือนกรณีศึกษา

เนื่องจากเรือนแถวของตลาดทั้งสองฝั่งถูกแบ่งซอยด้วยตรอกทางเดินซึ่งทำหน้าที่เชื่อมทางสัญจรหลักด้านหน้าของเรือนร้านค้าและพื้นที่ด้านหลังของตลาดออกเป็นชุดของเรือนแถวฝั่งละ 3 กลุ่ม รวมทั้งหมด 6 กลุ่ม งานวิจัยจึงเลือกเรือนกรณีศึกษาจำนวน 2-3 หลัง จากกลุ่มเรือนแถวแต่ละชุดเป็นตัวแทนของการศึกษาในครั้งนี้ เมื่อผนวกกับข้อพิจารณาในประเด็นเรื่องความหลากหลายของประเภทของสินค้าและบริการอันส่งผลกระทบต่อลักษณะของการใช้สอยที่วาง งานวิจัยนี้จึงเลือกเรือนกรณีศึกษาจำนวน 8 หลัง จากตลาดฝั่ง ต.คลองสวน และเรือนกรณีศึกษาจำนวน 6 หลัง จากตลาดฝั่ง ต.เทพราช รวมเป็นจำนวนทั้งสิ้น 14 หลัง (คิดเป็นร้อยละ 12 ของจำนวนเรือนร้านค้าทั้งหมด) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

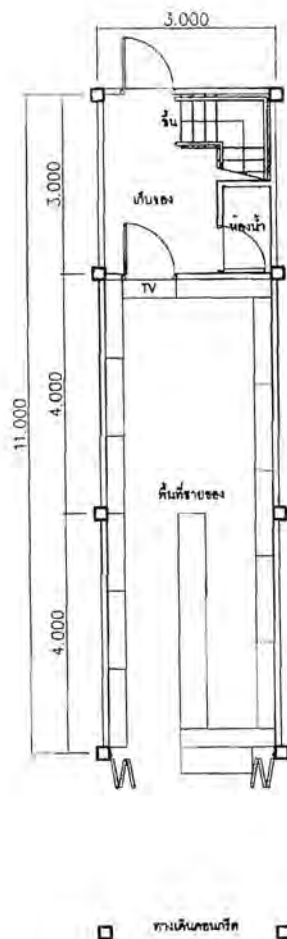
แผนที่ 4-3 แผนที่แสดงตำแหน่งเรือนกรณีศึกษา ตลาดคลองสวนร้อยปี (ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

4.2.1 ร้านสุนทรไอสถ	4.2.9 ร้านขายเครื่องสแตนเลส
4.2.2 ร้านขายสุวาชไเค้	4.2.10 ร้านแป๊ะหลีกาแพ็โบราณ
4.2.3 ร้านเจ็เกียงกาแพ็โบราณ	4.2.11 ร้านเทอดเก็ยรดิรัน
4.2.4 ร้านอุดมภัณฑ์	4.2.12 ร้านวิสุททิพาณิชย์
4.2.5 ร้านเจริญไอสถ	4.2.13 ร้านเซ็งหลี
4.2.6 ร้านเจ็ยบอง	4.2.14 ร้านอมรภัณฑ์
4.2.7 ร้านสมบุญณเเกศา	
4.2.8 ร้านยงกิมฮวด	

4.2.1 ร้านสุนทรโอสถ

ร้านสุนทรโอสถ เป็นร้านขายยาแผนปัจจุบันซึ่งเปิดกิจการมาเป็นระยะเวลานานกว่า 38 ปี ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 83 หมู่ 1 ต.คลองสวน ปัจจุบันมีคุณสุนทร กลิ่นขจร อายุ 65 ปี เป็นเจ้าของและมีคุณวิมลรัตน์ซึ่งเป็นบุตรสาวช่วยดูแลกิจการครอบครัวของคุณสุนทรได้เข้ามาลงหลักปักฐานในตลาดคลองสวนตั้งแต่รุ่นทวด และอาศัยอยู่ในบ้านแถวซึ่งปลูกขึ้นก่อนเรือนร้านค้า โดยทั่วไปส่วนร้านค้าจะมีการใช้สอยเฉพาะช่วงเวลาทำการของร้านระหว่าง 6.00 น. - 16.00 น. เท่านั้น เมื่อปิดร้านคุณสุนทรและบุตรสาวจะย้ายไปอยู่ที่บ้านแถวซึ่งตั้งอยู่บริเวณด้านหลังของเรือนร้านค้าถนน ริมบ่อน้ำชุมชน

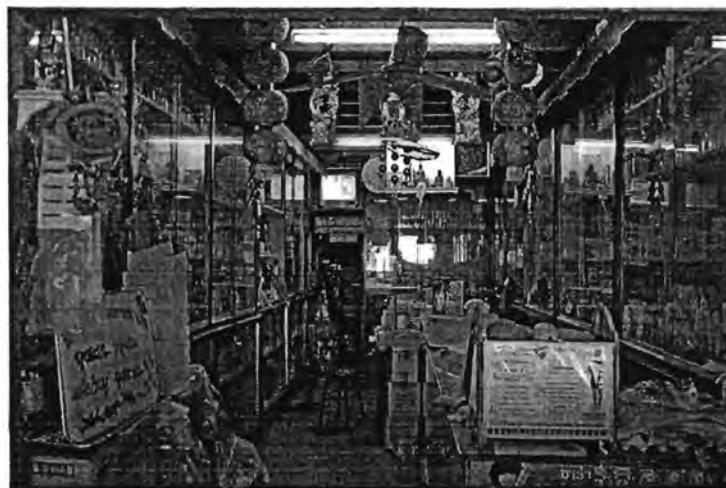
เนื่องจากเรือนร้านค้านี้ไม่มีส่วนอยู่อาศัยและด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ที่ถูกขนาบด้วยบ้านแถวทางด้านหลังของเรือนร้านค้า ร้านสุนทรโอสถจึงเป็นร้านที่มีความลึกของเรือนและมีขนาดพื้นที่น้อยที่สุดในบรรดาเรือนร้านค้าทั้งหมดในตลาดคลองสวน กล่าวคือ มีความกว้าง 3 เมตร และมีความลึกเพียง 11 เมตรเท่านั้น พื้นที่ใช้สอยชั้นล่างมีขนาด 33 ตารางเมตร ในภาพรวมเรือนดังกล่าวยังคงรักษาสภาพดั้งเดิมไว้โดยไม่มีการต่อเติมใดๆ ภายในส่วนร้านค้ามีตู้วางสินค้าสูงเกือบถึงระดับท้องคานชั้นบนติดตั้งแบบถาวรโดยรอบผนังทั้งสามด้าน มีชั้นวางโทรทัศน์ติดตั้งอยู่เหนือช่องประตูซึ่งเชื่อมพื้นที่ระหว่างส่วนร้านค้าทางด้านหน้าและส่วนเก็บของทางด้านหลัง และมีศาลเจ้าที่จีนขนาดเล็กวางอยู่เหนือช่องประตูบานพิเศษ โดยหันหน้าเข้าสู่พื้นที่ภายในร้านค้า นอกจากนี้ ยังมีพัดลมเพดานติดตั้งอยู่บริเวณส่วนหน้าของร้าน ส่วนพื้นที่ด้านหลัง ประกอบด้วย พื้นที่เก็บของ บันไดแบบหักศอก และห้องน้ำซึ่งซ่อนอยู่ข้างใต้บันได

รูปที่ 4-18 ผังพื้นร้านสุนทรโอสถ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

พื้นที่หน้าร้าน

พื้นที่ภายในร้าน

คุณสุนทรขณะนั่งพักผ่อนภายในบ้านแถว

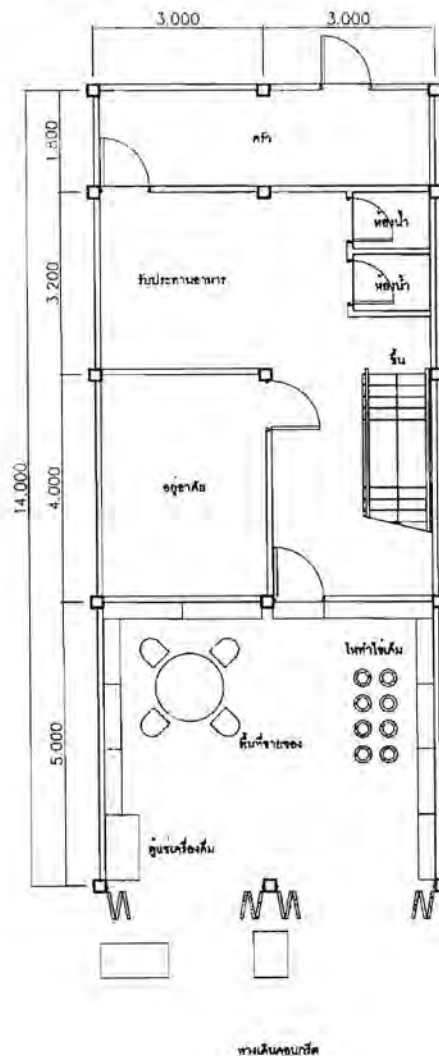
รูปที่ 4-19 การใช้สอยพื้นที่ในร้านสุนทรอิสถ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

4.2.2 ร้านขายสุรา ไข่เค็ม

ร้านขายสุรา ไข่เค็ม เป็นร้านขายของชำ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 75 หมู่ 1 ต.คลองสวน มีคุณสัจชัย แซ่ตั้ง อายุ 52 ปี เป็นเจ้าของปัจจุบันอาศัยอยู่กับสมาชิกครอบครัวอีก 8 คน โดยคุณสัจชัยเป็นผู้อยู่อาศัยรุ่นที่ 4 ที่ได้มาตั้งถิ่นฐานและอาศัยอยู่ในตลาดคลองสวนแห่งนี้

เรือนร้านค้าดังกล่าวเป็นเรือนแถวขนาด 2 ห้อง เปิดโล่งถึงกัน กว้าง 6 เมตร และลึกประมาณ 14 เมตร พื้นที่ใช้สอยชั้นล่างมีขนาดประมาณ 84 ตารางเมตร สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนร้านค้าด้านหน้าซึ่งยังคงรักษาสภาพดั้งเดิม ลักษณะเป็นโถงโล่งปราศจากเสากลางห้อง มีชั้นวางสินค้าสูงเกือบถึงระดับใต้ถุนคานชั้นบนวางขนานตามความยาวของเรือน มีตู้กระจกแบบติดตั้งถาวรที่ผนังด้านหลัง และมีโหลสำหรับทำไข่เค็มสูตรโบราณจำนวนมากวางเรียงรายอยู่ด้านข้างชั้นวางสินค้า เนื่องจากเรือนร้านค้านี้เป็นเรือนแถวชุดเดียวกับร้านสุนทรไอลงที่มีความลึกไม่มากเมื่อเปรียบเทียบกับเรือนแถวชุดอื่นในตลาด จึงอาจเป็นสาเหตุให้เรือนร้านค้าไม่มีช่องเปิดบนพื้นชั้นสองเพื่อช่วยรับแสงและระบายลมธรรมชาติ ดังปรากฏในเรือนร้านค้าหลังอื่นๆ ในตลาดคลองสวน

ในช่วงกลางของเรือนแถว พื้นที่ส่วนหนึ่งถูกกั้นเป็นห้องนอนและติดตั้งเครื่องปรับอากาศ มีบันไดไม้แบบตรงเชื่อมพื้นที่อยู่อาศัยชั้นล่างกับชั้นบน ถัดเข้าไปภายในเป็นส่วนรับประทานอาหารและห้องน้ำจำนวน 2 ห้อง บริเวณด้านหลังสุดของเรือนแถวเป็นครัวและถัดออกไปข้างนอกเป็นพื้นที่ซักล้าง

รูปที่ 4-20 ผังพื้นร้านขายสุรา ไข่เค็ม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

พื้นที่หน้าร้าน

พื้นที่หลังร้าน

ครอบครัวเจ้าของร้านขณะขายไข่เค็มโบราณบริเวณริมทางสัญจร

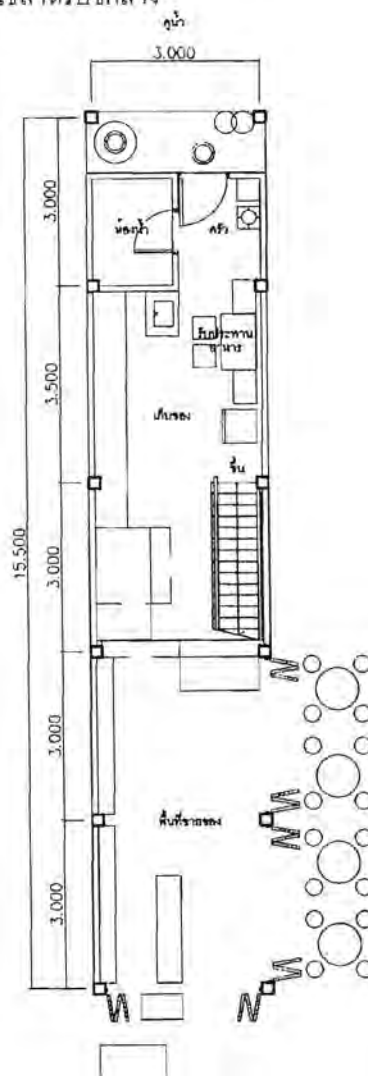
รูปที่ 4-21 การใช้สอยพื้นที่ในร้านขายสุรา ไข่เค็ม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

4.2.3 ร้านเจ็ทเกียงกาแฟโบราณ

ร้านเจ็ทเกียงกาแฟโบราณ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 52 หมู่ 1 ต.คลองสวน เจ้าของคือ คุณสุยเจง แซ่ตั้ง อายุ 60 ปี ครอบครัวของคุณสุยเจงได้เข้ามาลงหลักปักฐานตั้งแต่เมื่อครั้งก่อสร้างตลาดคลองสวน และเปิดกิจการขายกาแฟและชาโบราณมาเป็นเวลานาน ปัจจุบันคุณสุยเจงอาศัยอยู่กับบุตรสาวอีก 1 คน

เรือนร้านค้านี้เป็นเรือนแถวแบบ 1 ห้อง มีความกว้าง 3 เมตร และมีความลึกประมาณ 15.50 เมตร พื้นที่ใช้สอยชั้นล่างมีขนาด 46.50 ตารางเมตร เนื่องจากทำเลที่ตั้งของร้านซึ่งอยู่หัวมุมบริเวณจุดบรรจบกันระหว่างทางสัญจรหลักของเรือนร้านค้าริมน้ำ ทางแยกไปยังกลุ่มอาคารพาณิชย์ใหม่ และท่าเรืออควาณิซีย์ ร้านเจ็ทเกียงกาแฟโบราณจึงเป็นเรือนร้านค้าเพียงร้านเดียวในตลาดคลองสวนที่มีหน้าร้านและช่องประตู 2 ด้านเปิดออกสู่พื้นที่ภายนอก การใช้สอยพื้นที่ภายในเรือนร้านค้าแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนร้านค้า ประกอบด้วย พื้นที่ขายเครื่องดื่มภายในร้านและพื้นที่นั่งรับประทานภายนอกร้าน ภายในร้านมีชั้นและตู้กระจกวางสินค้าสูงจรดระดับใต้ท้องคานชั้นบนวางชิดผนังด้านยาวของเรือนแถว มีเคาน์เตอร์ชงชาและกาแฟ และมีกาดม่น้ำโบราณแขวนอยู่ใกล้ๆ รวมทั้งตู้ขายเครื่องดื่ม พัดลมเพดาน นอกจากนี้ยังมีศาลเจ้าที่จีนติดตั้งอยู่เหนือช่องทางเชื่อมพื้นที่ค้าขายและพื้นที่อยู่อาศัย ส่วนนั่งรับประทานภายนอกร้านมีโต๊ะและเก้าอี้จำนวน 4 ชุด วางเรียงอยู่ริมทางเดินขนานไปตามความยาวของเรือน โดยลูกค้าสามารถสั่งอาหารจากตู้อาหารข้างเคียงมานั่งรับประทานในบริเวณนี้ได้

ถัดเข้ามาเป็นส่วนอยู่อาศัย ประกอบด้วย พื้นที่เก็บข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ซึ่งมีช่องรับแสง-ลมด้านบนใกล้กับบันไดแบบตรง และพื้นที่รับประทานอาหารที่เชื่อมต่อกับส่วนบริการซึ่งประกอบด้วยครัวและห้องน้ำ ส่วนทางด้านหลังสุดของเรือนมีระเบียงขนาดเล็กยื่นออกมาเหนือคูน้ำใช้สำหรับซักล้าง

ภาพเขียนสถาปัตย์

รูปที่ 4-22 ผังพื้นร้านเจ็ทเกียงกาแฟโบราณ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

พื้นที่หน้าร้าน

เจี๊ยกขณะเตรียมเครื่องบูชาศาลเจ้าที่จีนภายในร้าน

พื้นที่หลังร้าน

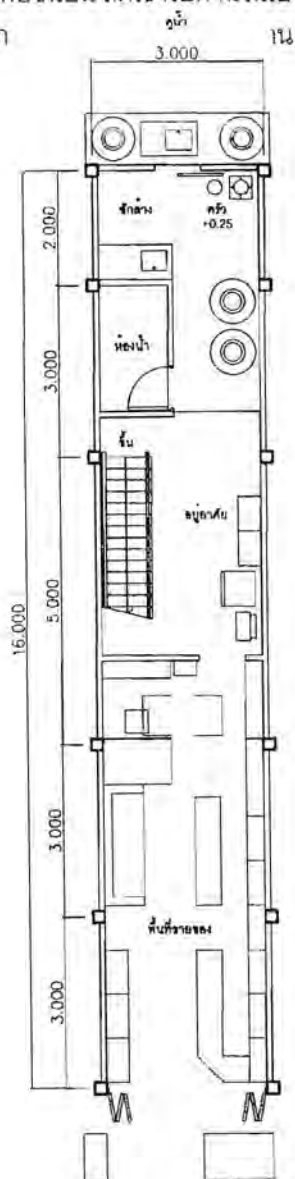
รูปที่ 4-23 การใช้สตอยพื้นที่ในร้านเจี๊ยกกาแฟโบราณ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

4.2.4 ร้านอุดมภัณฑ์

ร้านอุดมภัณฑ์ เป็นร้านขายเครื่องมือทำการเกษตรและอะไหล่เครื่องยนต์ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 47 หมู่ 1 ต.คลองสวน ปัจจุบันมี คุณสมหมาย บุญศรีพิทักษ์ อายุ 58 ปี ซึ่งเป็นสะใภ้ของเจ้าของเป็นผู้ดูแลกิจการ และอาศัยอยู่ในเรือนดังกล่าวเป็นระยะเวลา รวม 40 ปี โดยร้านเปิดทำการทุกวันตั้งแต่ 7.00 น. ถึง 17.00 น.

ร้านอุดมภัณฑ์มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากเรือนแถวทั้งหมดในตลาดคลองสวน คือ เป็นเรือนที่มีการต่อเติมจนกระทั่งมีความสูง 3 ชั้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาผังพื้นของเรือนหลังนี้จะพบว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกับร้านเจ้เกียงกาแพโบราณและนับได้ว่าเป็นผังพื้นมาตรฐานของเรือนร้านค้าขนาด 1 ห้อง กล่าวคือ เรือนร้านค้ามีความกว้าง 3 เมตร และมีความลึก 17 เมตร เนื้อที่ชั้นล่างมีขนาด 51 ตารางเมตร การใช้สอยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนร้านค้าด้านหน้า ประกอบด้วย ตู้กระจกวางสินค้าสูงเกือบถึงระดับใต้ท้องคานชั้นบนติดตั้งแบบถาวรชิดผนังด้านหนึ่ง และมีเคาน์เตอร์กระจกวางขนานไปตามความยาวของตู้ ส่วนผนังอีกด้านเป็นชั้นไม้ที่มีระดับความสูงเท่ากับตู้กระจก บริเวณด้านในของร้านเป็นที่วางโต๊ะทำงานซึ่งมีช่องรับแสง-ลมติดตั้งอยู่ด้านบน และมีศาลเจ้าที่เงินวางอยู่บนพื้นริมช่องทางเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ขายของและพื้นที่อยู่อาศัย ส่วนพื้นที่หน้าร้านในปัจจุบันขายสินค้าเพื่อสุขภาพ อาทิ ชาสมุนไพร น้ำพริก และผลไม้ นานาชนิด

บริเวณตอนกลางของเรือนมีพื้นที่เก็บข้าวของเครื่องใช้ อาทิ ชั้นวางโทรทัศน์ ตู้เย็น และตู้ต่างๆ ที่วางชิดผนัง และมีบันไดแบบตรงเชื่อมพื้นที่อยู่อาศัยชั้นล่างกับชั้นบน ถัดเข้าไปด้านในเป็นส่วนบริการ ประกอบด้วย ห้องน้ำ พื้นที่วางคู่มือฯ ครุฑ ส่วนซักล้าง และระเบียบที่ต่อยื่นออก

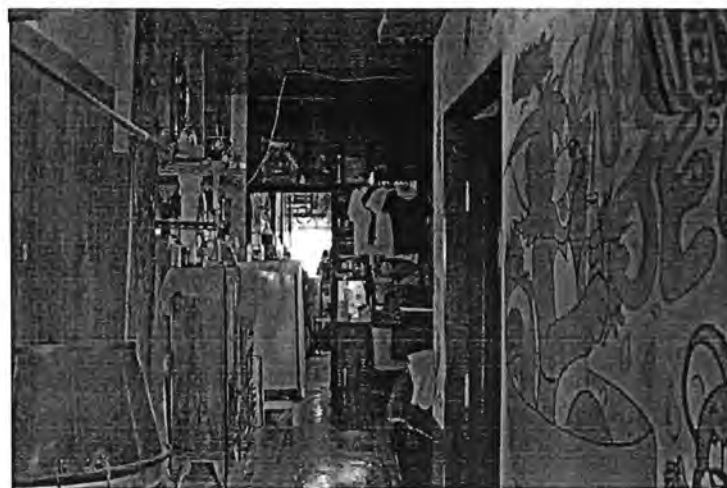
ทรงบันไดชนิด
รูปที่ 4-24 ผังพื้นร้านอุดมภัณฑ์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

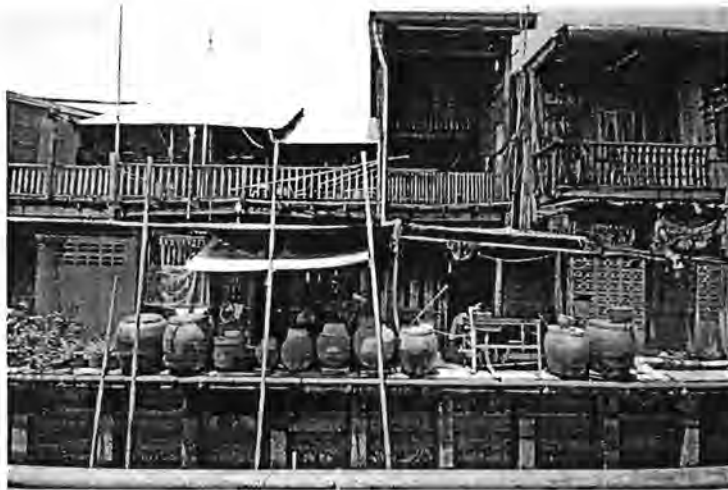
พื้นที่หน้าร้าน

คุณสมหมายขณะเฝ้าร้าน

พื้นที่อยู่อาศัยและส่วนบริการ

พื้นที่หลังร้าน

รูปที่ 4-25 การใช้สอยพื้นที่ในร้านอุดมภัณฑ์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

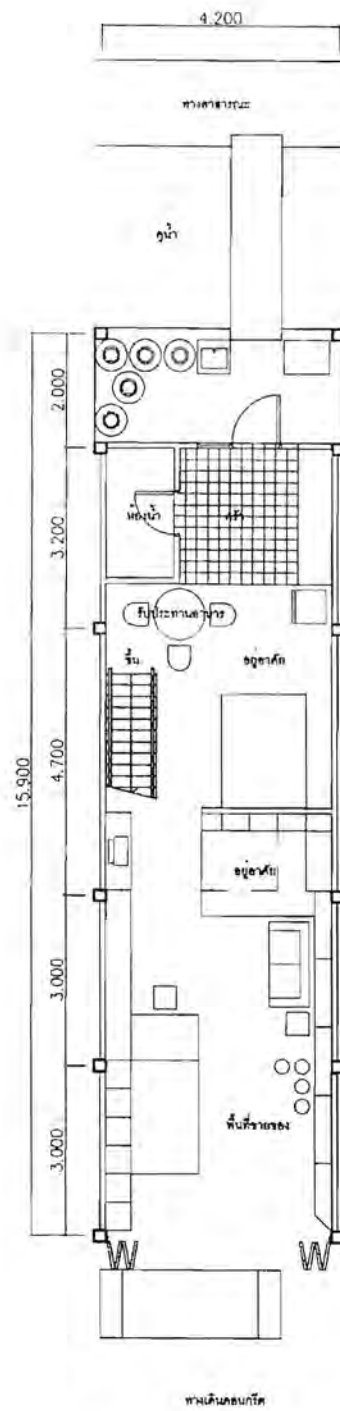
4.2.5 ร้านเจริญโฮสเทล

ร้านเจริญโฮสเทล เป็นร้านขายยาแผนโบราณ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 40 หมู่ 1 ต.คลองสวน ปัจจุบันมีคุณประทุม แชรรัตน์ อายุ 73 ปี เป็นเจ้าของ ครอบครัวของคุณประทุมได้ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตลาดคลองสวนแห่งนี้ตั้งแต่ยุคเริ่มก่อร่างสร้างตลาด ในอดีตบิดาของคุณประทุมทำหน้าที่เป็น "หมอใหญ่" และคุณประทุมเป็น "หมอรอง" เปิดกิจการขาย "ยาสูตรไทยไม่เอ็ง"¹⁰ ต่อมาเมื่อหมอใหญ่เสียชีวิตและหมอรองมีอาการบาดเจ็บที่มือ อีกทั้งลูกหลานซึ่งได้ย้ายถิ่นฐานไปศึกษาเล่าเรียนและประกอบอาชีพในเมืองไม่ประสงค์จะสืบทอดกิจการ ร้านเจริญโฮสเทลจึงเลิกกิจการขายยามาเป็นเวลาร่วม 10 ปี ปัจจุบันคุณประทุมและบุตรสาวจึงหันมาขายอาหารและเครื่องดื่มแทน

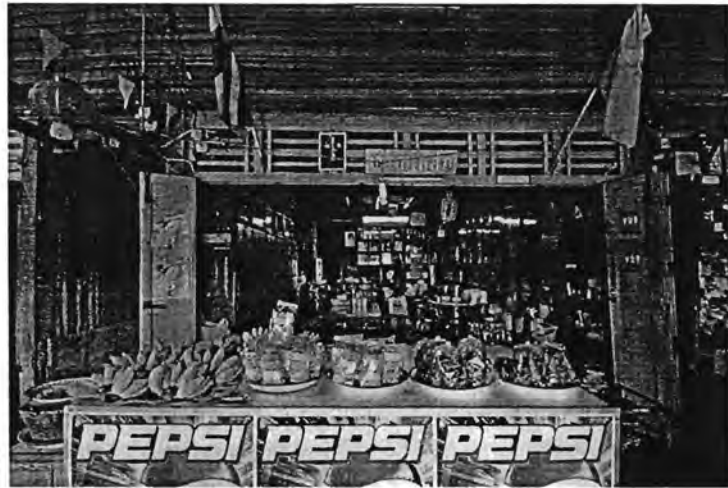
ด้วยทำเลที่ตั้งที่อยู่ริมตรอกทางเดินซึ่งเชื่อมทางสัญจรหลักริมน้ำกับพื้นที่ด้านหลังตลาด เรือนร้านค้าดังกล่าวจึงมีช่วงกว้างของเรือนมากเป็นพิเศษ คือ 4.20 เมตร และมีความลึกประมาณ 16 เมตร พื้นที่ใช้สอยชั้นล่างซึ่งมีขนาดประมาณ 66 ตารางเมตร สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนร้านค้า ส่วนอยู่อาศัย และส่วนบริการ เช่นเดียวกับเรือนร้านค้าอื่นๆ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากผู้อยู่อาศัยได้หันมาประกอบอาชีพขายอาหารและเครื่องดื่มซึ่งวางสินค้าบริเวณพื้นที่หน้าร้าน ส่วนร้านขายยาจึงเปลี่ยนหน้าที่เป็นพื้นที่เก็บวัตถุดิบในการทำอาหาร และพื้นที่พักผ่อนนั่งเล่นของสมาชิก นอกจากนี้ลิ้นชักเก็บยาโบราณและตู้กระจกสูงจรดระดับท้องคานชั้นบนที่ติดตั้งแบบถาวรรายล้อมผนังทั้งสามด้าน และช่องเปิดรับแสง-ลมแล้ว จึงมีเตียงไม้ โซฟา ชั้นวางโทรทัศน์ และโต๊ะทำงาน ตั้งอยู่ภายในบริเวณร้านค้าด้วย

ส่วนอยู่อาศัยในพื้นที่ตอนกลางของเรือน ประกอบด้วย เตียงนอน ชุดโต๊ะและเก้าอี้รับประทานอาหาร ตู้เย็น และบันไดแบบตรง พื้นที่บริการทางด้านใน ประกอบด้วย ห้องน้ำและครัวซึ่งปูกระเบื้องโดยทั่วบริเวณ พื้นที่กึ่งภายใน-ภายนอกทางด้านหลังของเรือนซึ่งสามารถเข้าถึงได้จากสะพานที่พาดผ่านคูน้ำ เป็นที่ตั้งของศาลพระภูมิ อ่างล้างมือ และตุ่มน้ำขนาดใหญ่จำนวนมาก

¹⁰ ประทุม แชรรัตน์, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

รูปที่ 4-26 ผังพื้นร้านอาหารโฮสต์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

พื้นที่หน้าร้าน

จุดประชุมขณะนั่งพักผ่อนภายในร้าน

ลิ้นชักเก็บยาโบราณภายในร้าน

พื้นที่หลังร้านและทางเชื่อมระหว่างด้านหน้าและด้านหลังตลาด

รูปที่ 4-27 การใช้สอยพื้นที่ในร้านเจริญไอศกร
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

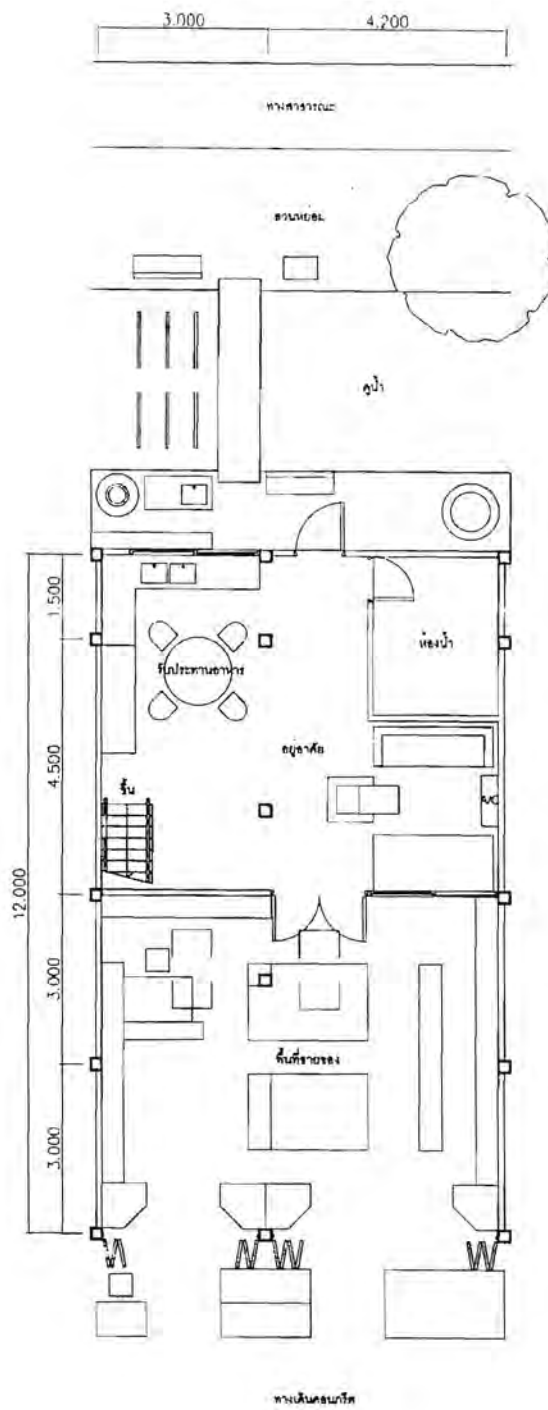
4.2.6 ร้านเจียบซง

ร้านเจียบซง เป็นรายขายเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์กีฬา และของใช้ทั่วไป ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 35 หมู่ 1 ต.คลองสวน เจ้าของคือ คุณชาญชัย รุจิขจรเดช อายุ 81 ปี ได้ย้ายถิ่นฐานมาจากประเทศจีนพร้อมกับบิดาตั้งแต่อายุ 6 ขวบ ซึ่งภายหลังบิดาของคุณชาญชัยดำรงตำแหน่งเป็นผู้จัดการตลาดฝั่ง ต.คลองสวน ปัจจุบันคุณชาญชัยอาศัยอยู่กับคุณวันดี รุจิขจรเดช ผู้เป็นภรรยาและลูกจ้างอีก 1 คน

ในอดีต ร้านดังกล่าวเป็นเรือนแถวขนาด 1 ห้อง มีความกว้าง 4.2 เมตร ต่อมาเชิงเพิ่มอีก 1 ห้อง มีความกว้าง 3 เมตร และเคยขายกาแฟชนิดช็อกกลับบ้าน "มีช่องส่งกาแฟเป็นหน้าต่างเปิดได้ ขนาดกว้าง 30 สูง 60 เซนติเมตร"¹¹ ปัจจุบันร้านเจียบซงจึงเป็นเรือนร้านค้าที่มีขนาด 2 ห้อง เชื่อมต่อกัน มีความกว้างรวม 7.20 เมตร และลึกประมาณ 13.50 เมตร พื้นที่ใช้สอยชั้นล่างมีขนาด 97 ตารางเมตร แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนค้าขายทางด้านหน้าและส่วนอยู่อาศัยทางด้านหลัง พื้นที่ค้าขายส่วนหน้า ประกอบด้วย ตู้กระจกวางสินค้าสูงจรดระดับท้องคานพื้นชั้นบนติดตั้งแบบถาวรตลอดความยาวผนัง ตู้กระจกแบบเข้ามูมรูปทรงปริซึมจำนวน 4 ตู้ รวมถึงเคาน์เตอร์กระจกและชั้นวางสินค้าแบบต่างๆ วางอยู่โดยทั่วบริเวณร้านค้า และมีช่องเปิดบนพื้นชั้นสองช่วยรับแสงและลมธรรมชาติให้กับบริเวณส่วนหลังของพื้นที่ค้าขาย จากภาพจะเห็นถึงวิธีการจัดเรียงสินค้าภายในร้านและในพื้นที่ขายของริมน้ำ ทั้งการหิ้ว ห้อยแขวน ซ้อนชั้น รวมกลุ่ม ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากชั้นลอยสำหรับเก็บของที่ละท่อนแนวความคิดการใช้สอยพื้นที่ทางตั้งได้อย่างน่าสนใจ

เมื่อเปรียบเทียบกับเรือนร้านค้ากรณีศึกษาอื่นๆ อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่อยู่อาศัยของร้านนี้ได้รับการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงจากลักษณะดั้งเดิมมากที่สุด ภายในบริเวณอยู่อาศัยประกอบด้วยเครื่องเรือน สิ่งอำนวยความสะดวก และวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ อาทิ ชุดโซฟารับแขก ชุดรับประทานอาหาร เคาน์เตอร์ทำครัว และห้องน้ำ พร้อมทั้งติดตั้งเครื่องปรับอากาศ ส่วนระเบียงขนาดเล็กที่อยู่ติดกับคูน้ำทางด้านหลังและมีสะพานเชื่อมไปสู่สวนหย่อมและบ่อน้ำชุมชนเป็นที่วางถังเก็บน้ำ แก้วอี๋ม้าหิน และอ่างล้างจาน ซึ่งมีเรือนไม้แขวนติดตั้งอยู่เหนือคูน้ำ ให้ความรู้สึกร่มรื่นและความสวยงามแก่บริเวณอยู่อาศัยของครอบครัว

¹¹ ชาญชัย รุจิขจรเดช, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

รูปที่ 4-28 ผังพื้นร้านเจียบซง
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

พื้นที่หน้าร้าน

คุณชาญชัยและคุณวันดีขณะเฝ้าร้าน

พื้นที่อยู่อาศัย

ส่วนบริการและพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจด้านหลังร้าน

รูปที่ 4-29 การใช้สอยพื้นที่ในร้านเจียบอง
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

4.2.7 ร้านสมบูรณ์เกศา

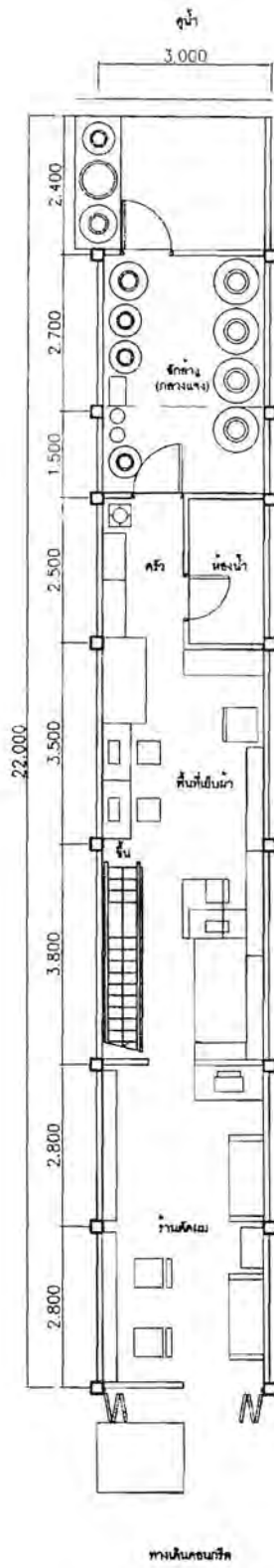
ร้านสมบูรณ์เกศา เป็นร้านตัดผมสุภาพบุรุษ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 23 หมู่ 1 ต.คลองสวน ปัจจุบันคุณดำรง จันทร์ประเสริฐ อายุ 73 ปี ซึ่งเป็นคนไทยมุสลิมเป็นเจ้าของ อาศัยอยู่กับพี่น้องอีก 2 คน และรับจ้างเย็บผ้าและขายขนมเป็นธุรกิจเสริม

ร้านตัดผมนี้มีลักษณะเป็นเรือนแถวขนาด 1 ห้อง มีความกว้าง 3 เมตร มีความลึกประมาณ 22 เมตร และมีเนื้อที่ชั้นล่าง 66 ตารางเมตร การใช้สอยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วนอย่างชัดเจน ส่วนพื้นที่ร้านค้าทางด้านหน้ามีรูปแบบการจัดผังและเครื่องเรือนที่ยังคงลักษณะดั้งเดิม ประกอบด้วย เคาน์เตอร์และกระจกสองหน้าติดตั้งตลอดความยาวของผนัง แก้วตัดผมโบราณจำนวน 2 ตัว ชั้นวางโทรทัศน์ และเก้าอี้ยาวสำหรับให้ลูกค้านั่งรอ พร้อมติดตั้งพัดลมเพดานจำนวน 2 เครื่อง ในพื้นที่ร้านตัดผม

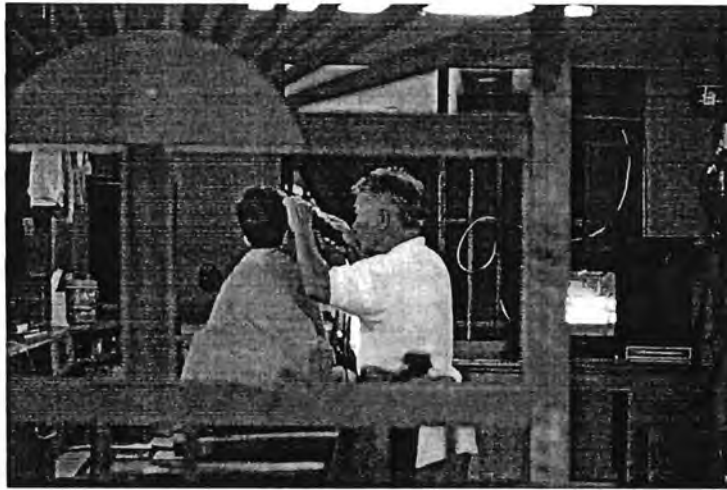
เนื่องจากสมาชิกครอบครัวประกอบอาชีพรับจ้างเย็บผ้าเป็นธุรกิจเสริม พื้นที่ตอนกลางของเรือนแถวจึงสะท้อนให้เห็นถึงการซ้อนทับการใช้สอยระหว่างส่วนอยู่อาศัยซึ่งประกอบด้วยชั้นวางของ ตู้เสื้อผ้า และตู้เย็น และส่วนทำงาน ซึ่งประกอบด้วย โต๊ะจักรเย็บผ้าจำนวน 3 ตัว และราวแขวนผ้า นอกจากนี้ บริเวณใกล้กับบันไดแบบตรง ยังมีช่องเปิดบนพื้นชั้นสองซึ่งต่อเติมขึ้นภายหลังเพื่อให้แสงสว่างธรรมชาติส่องถึงพื้นที่ภายใน ถัดเข้ามาเป็นส่วนบริการ ประกอบด้วย ครัวห้องน้ำ และลานซักผ้ากลางแจ้ง ซึ่งมีตุ่มน้ำขนาดต่างๆ กันวางเรียงขนานไปตามความยาวของที่ดิน

เรือนร้านค้าดังกล่าวมีการปรับปรุงที่สำคัญ ได้แก่ การต่อเติมพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบนโดยขยายจากส่วนหน้าของร้านไปอีก 2 ช่วงเสา (ก่อนถึงห้องน้ำ) และเปลี่ยนวัสดุปูพื้นจากเดิมพื้นไม้เป็นพื้นซีเมนต์ และเปลี่ยนวัสดุผนังจากเดิมฝาสังกะสีเป็นผนังปูน (ในส่วนร้านค้า) และผนังไม้สลับสังกะสี (ในส่วนอยู่อาศัย) อย่างไรก็ตาม เรือนร้านค้านี้นับเป็นตัวอย่างของการอยู่อาศัยที่ไม่พึ่งพาเครื่องปรับอากาศ แต่พอใจที่จะอยู่ "สบายๆ แบบบ้านนอก"¹²

¹² ดำรง จันทร์ประเสริฐ, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2555.

รูปที่ 4-30 ผังพื้นร้านสมบูรณโกศา
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

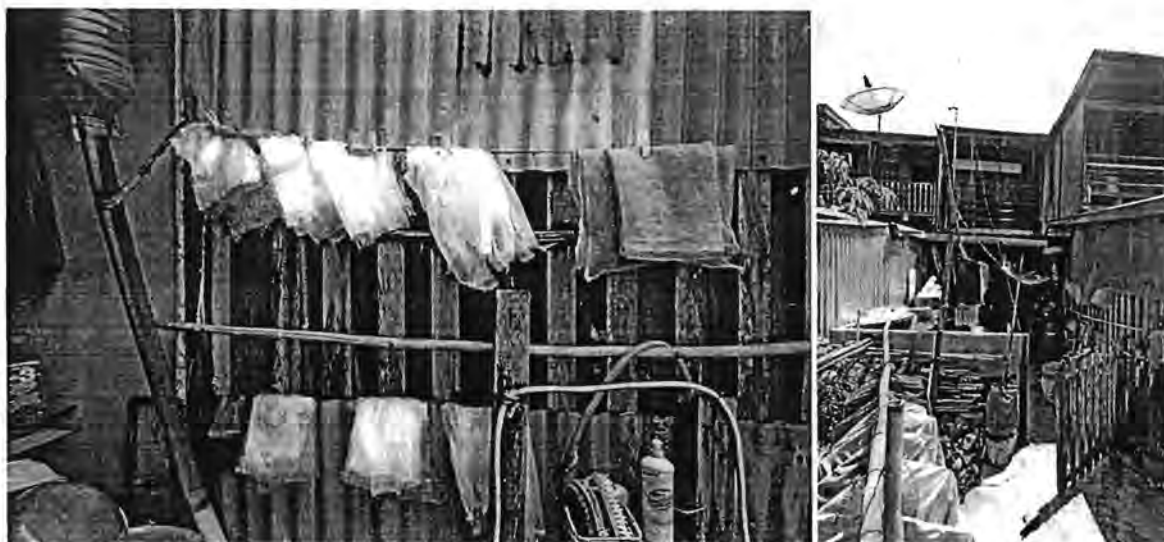
คุณดำรงขณะบริการตัดผมลูกค้า

ชุดเคาน์เตอร์และเก้าอี้ตัดผมภายในร้าน

พื้นที่อยู่อาศัยและส่วนบริการ

พื้นที่หลังร้าน

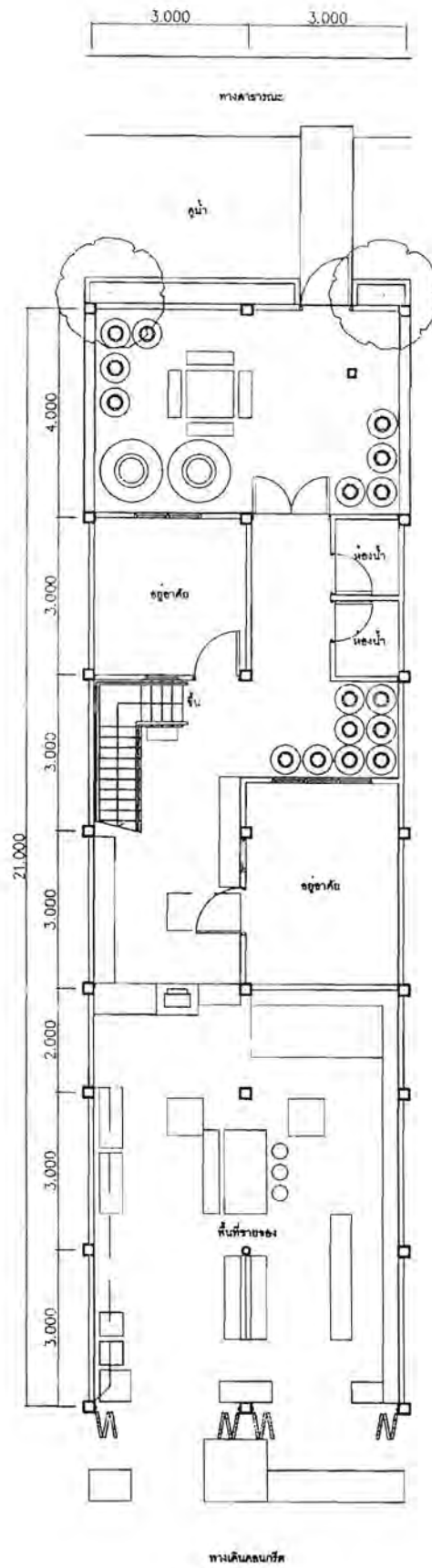
รูปที่ 4-31 การใช้สอยพื้นที่ในร้านสมบูรณเกศา
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

4.2.8 ร้านยงกิมฮวด

ร้านยงกิมฮวด เป็นร้านขายของชำและของใช้ซึ่งเปิดร้านขายอาหารในบริเวณพื้นที่ริมน้ำตรงฝั่งตรงข้ามควบคูไป ด้วย ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 1 ต.คลองสวน เจ้าของคือ คุณประสิทธิ์ ดังทรงศักดิ์ อายุ 58 ปี อาศัยอยู่ร่วมกับสมาชิกครอบครัวอีก 4 คน

ร้านยงกิมฮวด เป็นเรือนแถวขนาด 2 ห้อง เชื่อมต่อกัน แต่แต่ละห้องมีความกว้าง 3 เมตร และมีความลึก 21 เมตร พื้นที่ใช้สอยชั้นล่างมีขนาด 126 ตารางเมตร แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนร้านค้าทางด้านหน้า มีลักษณะค่อนข้างเปิดโล่ง มีชั้นวางสินค้าสูงเกือบถึงระดับใต้ท้องคานชั้นบนและตู้ลอยแบบติดตั้งถาวรขนานไปตามความยาวของเรือน มีเคาน์เตอร์กระจกและตู้แช่เครื่องดื่มวางอยู่ในพื้นที่ว่างส่วนหน้าของร้าน ส่วนพื้นที่ว่างทางด้านหลังของร้านมีการดัดแปลงเป็นพื้นที่อยู่อาศัย ประกอบด้วย เติงไม้ ชั้นวางโทรทัศน์ โต๊ะและเก้าอี้รับประทานอาหาร ลักษณะคล้ายกับร้านเจริญไอศถ และมีช่องเปิดรับแสง-ลมและพัดลมเพดานติดตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียง

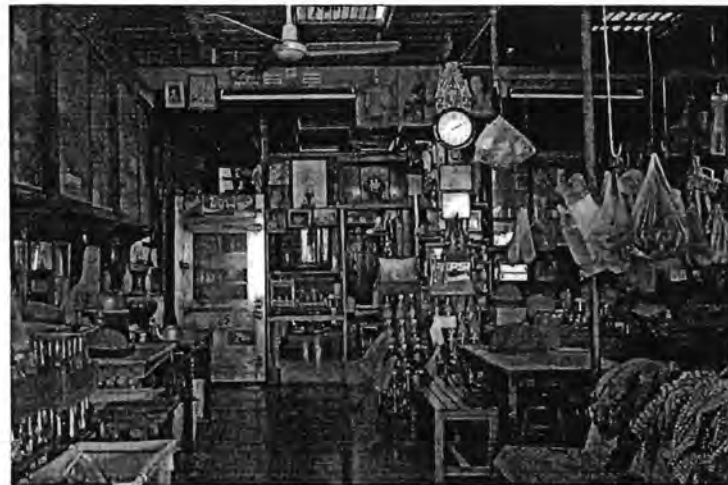
ส่วนอยู่อาศัยในพื้นที่ตอนกลางของเรือนร้านค้านี้มีความแตกต่างจากเรือนร้านค้าอื่นๆ หลายประการ คือ มีการกั้นห้องนอนถึง 2 ห้อง และห้องน้ำอีก 2 ห้อง มีบันไดแบบหักศอกซึ่งมีศาลเจ้าที่จีนติดตั้งอยู่บริเวณทางขึ้น นอกจากนี้ยังมีชั้นบุชาบรพบุรุษแบบติดแขวนกับผนัง และมีการเจาะช่องเปิดบนพื้นชั้นสองอีก 1 ช่องที่บริเวณทางเข้าห้องนอน เนื่องจากร้านยงกิมฮวดเปิดกิจการขายอาหารอยู่ที่พื้นที่ริมน้ำ ผู้อยู่อาศัยจึงใช้ครัวของร้านอาหารเป็นพื้นที่ประกอบอาหารของครอบครัว ด้วยเหตุนี้ ส่วนบริการของเรือนแถวจึงไม่มีพื้นที่ประกอบอาหาร แต่มีเพียงชั้นเก็บอุปกรณ์ทำครัวและตุ่มน้ำเท่านั้น ส่วนที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของร้านดังกล่าว คือ การใช้สอยและการประดับตกแต่งพื้นที่ทั้งภายใน-ภายนอกทางด้านหลังของเรือนแถวด้วยชุดม้าหินสำหรับนั่งเล่นพักผ่อนหย่อนใจ รายล้อมด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งให้บรรยากาศร่มรื่นแก่ส่วนอยู่อาศัยของเรือนร้านค้าได้เป็นอย่างดี

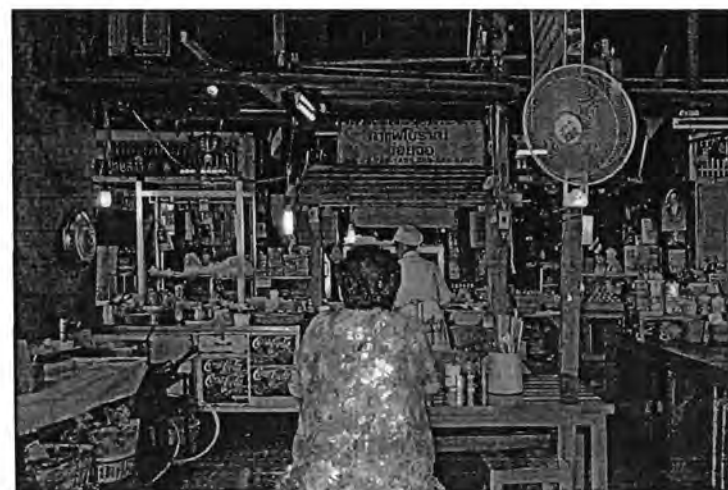
รูปที่ 4-32 ผังพื้นร้านยงกิมฮวด
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

พื้นที่หน้าร้าน

พื้นที่ภายในร้าน

พื้นที่ขายอาหารริมน้ำ

พื้นที่พักผ่อนหย่อนใจบริเวณหลังร้าน

รูปที่ 4-33 การใช้สอยพื้นที่ในร้านยงกิมฮวด
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

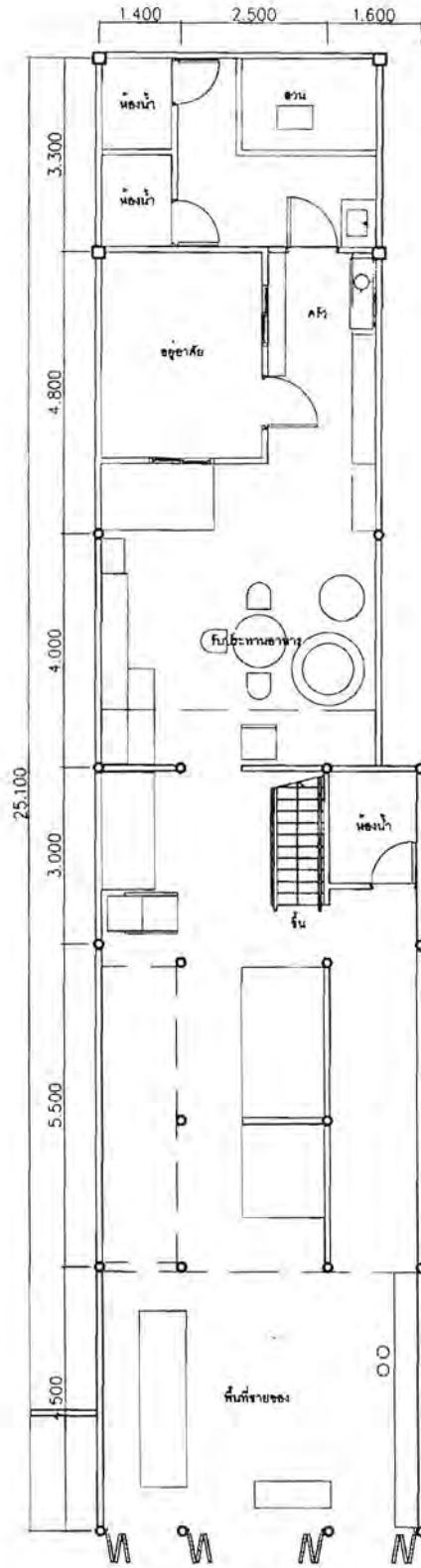
4.2.9 ร้านขายเครื่องสแตนเลส

ร้านขายเครื่องสแตนเลสและอุปกรณ์ที่ขึ้นรูปด้วยโลหะแห่งนี้ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 93 หมู่ 6 ต.เทพราช ปัจจุบันมี คุณวิวัฒน์ ธรรมปรานีสุข อายุ 58 ปี เป็นผู้ดูแลกิจการและอาศัยอยู่ร่วมกับสมาชิกครอบครัวอีก 6 คน

ด้วยทำเลที่ตั้งซึ่งอยู่ใกล้ร่องน้ำที่ต่อเนื่องกับคลองพระยานาคราช ในอดีตพื้นที่ดินเดิมจึงเป็นโรงซ่อมเรือซึ่งสามารถสังเกตได้จากเสากลมของโครงสร้างอาคารที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นอยู่ ต่อมาภายหลังได้รับการปรับปรุงเป็นเรือนแถวค้าขายขนาด 2 ห้อง เชื่อมต่อดังกัน แต่เนื่องจากผู้บริหารตลาดฝั่ง ต.เทพราช มีความประสงค์ขอพื้นที่ส่วนหนึ่งคืนเพื่อปรับปรุงและตัดแปลงเรือนแถวด้านข้างและทางเดินริมน้ำที่ทรุดและพังจากน้ำกัดเซาะตลิ่งเป็นเรือนร้านค้าที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยสำหรับขายขนมอบ ปัจจุบันร้านขายเครื่องสแตนเลสจึงมีขนาดเหลือเพียง 1 ห้องครึ่ง มีความกว้าง 5.50 เมตร ความลึกราว 25.10 เมตร และมีเนื้อที่ชั้นล่างประมาณ 118 ตารางเมตร การใช้สอยพื้นที่แบ่งออกเป็น 3 ส่วน เช่นเดียวกับเรือนร้านค้าอื่นๆ แต่สัดส่วนของพื้นที่ค้าขายและพื้นที่ปฏิบัติงานของร้านนี้ครอบคลุมพื้นที่กว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่ทั้งหมด

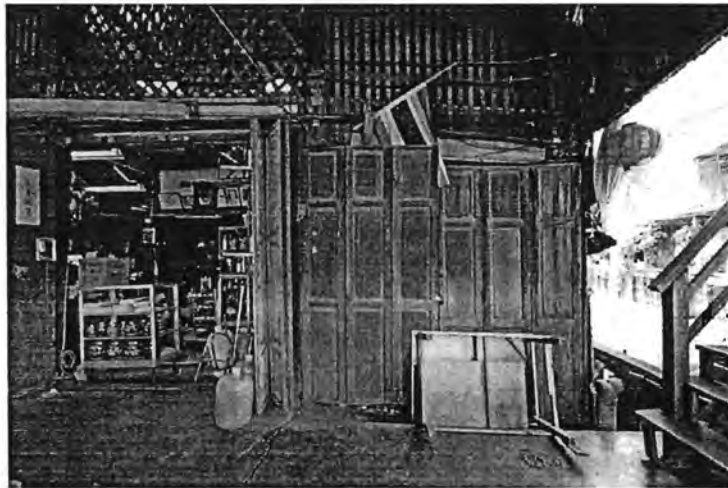
เรือนร้านค้านี้มีลักษณะพิเศษที่น่าสนใจหลายประการ เริ่มตั้งแต่ตัวอาคารที่ยื่นออกจากแนวของเรือนร้านค้าอื่นเข้ามาในบริเวณทางเดิน 2 เมตร เมื่อพิจารณาลักษณะที่ว่างของเรือนแถวจะพบว่า พื้นที่ทั้งส่วนร้านค้าและส่วนพักอาศัยมีความโปร่งและความต่อเนื่องของที่ว่างค่อนข้างมาก พื้นที่ด้านหน้าและด้านข้างของร้านค้าเปิดโล่งถึงหลังคาซึ่งมีมุงสลับด้วยกระเบื้องโปร่งแสง ให้แสงธรรมชาติส่องถึงพื้นที่ทำงานด้านล่าง ส่วนพื้นที่ด้านหลังของร้านค้ามีบันไดแบบตรงติดตั้งอยู่โดยหันทางขึ้นไปยังหน้าร้าน บันไดนี้เชื่อมพื้นที่ค้าขายชั้นล่างกับพื้นที่อยู่อาศัยซึ่งมีลักษณะเป็นชั้นลอยมากกว่าเป็นชั้นสองของอาคาร นอกจากนี้ องค์ประกอบส่วนใหญ่ในเรือนแถวยังเป็นแบบลอยตัว ไม่ได้มีตู้หรือชั้นติดตั้งแบบถาวรดังเช่นเรือนร้านค้าอื่นๆ

ในยุคเริ่มแรก พื้นที่ด้านหลังของส่วนร้านค้า (หรือ โรงซ่อมเรือในอดีต) เป็นร่องน้ำ ต่อมาเมื่อสร้างเรือนแถวจึงถมดินและทำเป็นพื้นที่อยู่อาศัย ประกอบด้วย ส่วนรับประทานอาหาร ตู้เย็น ถังเก็บน้ำขนาดใหญ่ ครุ่ และในราวปี พ.ศ. 2540 มีการกันพื้นที่พร้อมติดตั้งเครื่องปรับอากาศเพื่อใช้เป็นห้องนอน โดยพื้นที่ด้านบนของห้องนอนทำเป็นชั้นลอยสำหรับเก็บของได้ ส่วนบริการทางด้านหลัง มีอ่างล้างจานและห้องน้ำจำนวน 2 ห้อง นอกจากนี้ ยังมีสวนหย่อมขนาดเล็กเป็นที่ตั้งของศาลพระภูมิ

ทางเดินคนเดิน

รูปที่ 4-34 ผังพื้นร้านขายเครื่องสแตนเลส
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

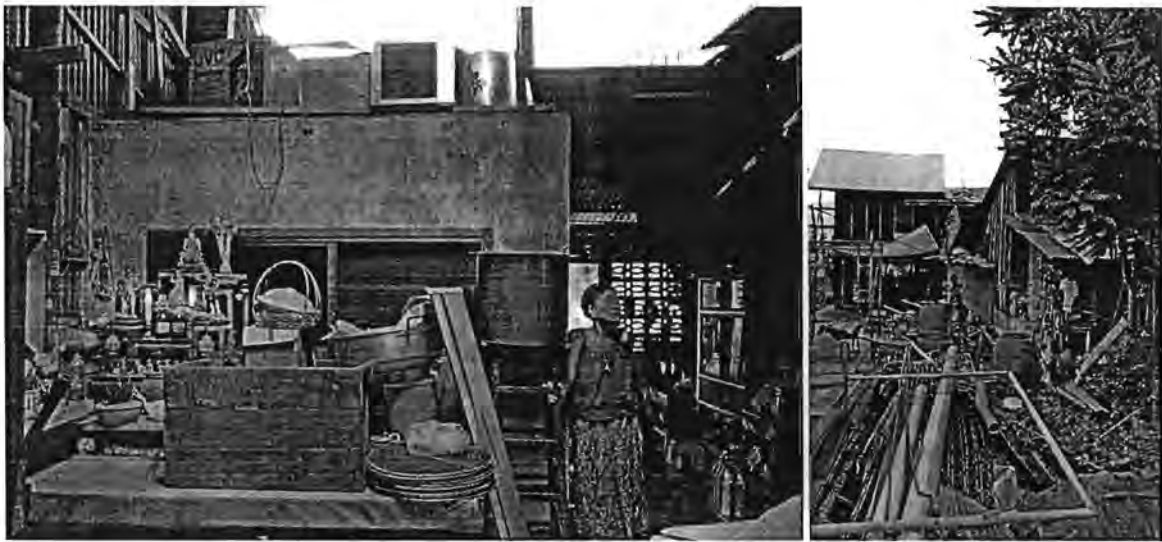
พื้นที่หน้าร้าน

พื้นที่ภายในร้าน

คุณวิวัฒน์ขณะเฝ้าร้าน

พื้นที่หลังร้าน

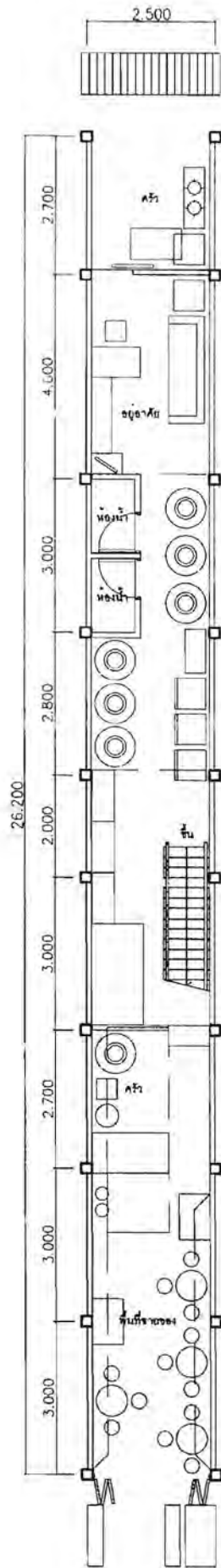
รูปที่ 4-35 การใช้สอยพื้นที่ในร้านขายเครื่องสแตนเลส
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553-2555.)

4.2.10 ร้านแป๊ะหลีกาแพะโบราณ

ร้านแป๊ะหลี เป็นร้านขายกาแพะและชาโบราณที่มีชื่อเสียงที่สุดร้านหนึ่งของตลาดคลองสวน ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 85 หมู่ 6 ต.เทพราช ปัจจุบันคุณสุชาติ ขวัญใจพานิช อายุ 65 ปี ผู้เป็นเจ้าของอาศัยอยู่กับสมาชิกครอบครัวอีก 3 คน

เนื่องจากร้านแป๊ะหลีตั้งอยู่ในที่ดินส่วนที่เป็นกรรมสิทธิ์เดิมของนางวาล บุตรสาวคนเล็กของผู้ก่อตั้งตลาด ซึ่งใช้วิธีแบ่งซอยเรือนแถวให้แคบกว่าเรือนแถวชุดอื่นของพี่สาว เพื่อที่จะได้จำนวนเรือนแถวมากขึ้น ร้านแป๊ะหลีจึงมีความกว้างเพียง 2.50 เมตร แต่มีความลึกกว่า 26.20 เมตร เนื้อที่ชั้นล่างมีขนาดประมาณ 66 ตารางเมตร ซึ่งสามารถแบ่งการใช้สอยออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนขายเครื่องดื่มทางด้านหน้า ส่วนอยู่อาศัย และส่วนบริการทางด้านหลัง บริเวณร้านค้าประกอบด้วยพื้นที่ 2 ส่วน คือ ส่วนรับประทานอาหารและเครื่องดื่ม ประกอบด้วย ตู้ลอยซึ่งมีการออกแบบบรอยต่อระหว่างตู้และผนังเป็นระนาบโค้งแลดูมีเอกลักษณ์ และชุดโต๊ะเก้าอี้จำนวน 4 ชุด วางชิดผนังทั้งสองด้าน บริเวณหน้าร้านมีโต๊ะขนาดใหญ่สำหรับวางหม้อกาแพะและชาที่ชงเสร็จแล้ว และส่วนครัวของร้าน ประกอบด้วย เคา์นเตอร์และเตาขงเครื่องดื่ม เนื้อพื้นที่ดังกล่าวมีช่องเปิดรับแสง-ลมที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดาช่องเปิดที่พบเห็นในเรือนร้านค้ากรณีศึกษา

เมื่อผ่านซุ้มทางเดินซึ่งมีรูปแบบโค้งเช่นเดียวกับตู้ลอย จะพบส่วนอยู่อาศัยและส่วนบริการของเรือนร้านค้า ประกอบด้วย บันไดแบบตรง พื้นที่เก็บข้าวของต่างๆ เช่น ตู้ ตู้เย็น ตู้ม้น้ำ และห้องน้ำซึ่งด้านบนทำเป็นชั้นลอยสำหรับเก็บของ เป็นลำดับ เนื่องจากความคับแคบของเรือนแถว ผู้อยู่อาศัยจึงย้ายส่วนนั่งเล่น พักผ่อน และรับประทานอาหาร ซึ่งโดยทั่วไปมักตั้งอยู่ในตอนกลางของเรือนใกล้กับบันไดทางขึ้น ไปยังส่วนท้ายของเรือนซึ่งมีอาณาบริเวณกว้างขวางกว่า และติดต่อกับครัวและลานซักล้างภายนอกได้โดยสะดวก บริเวณอยู่อาศัยทางด้านหลังนี้ ประกอบด้วย โซฟา โต๊ะและเก้าอี้ ชั้นวางโทรทัศน์ ชั้นวางของ และพัดลมเพดาน นอกจากนี้ ในส่วนครัวยังมีการติดตั้งซุ้มหลังคาหมาแหงนยื่นขึ้นมาเหนือโครงสร้างหลังคาหลักและมีหน้าต่างบานกระทุ้งผูกเชือกไว้ให้เปิด-ปิด เพื่อรับลมและกันฝนที่จะเข้าสู่ส่วนอยู่อาศัยได้ตามความต้องการ

ทางเดินคอนกรีต

รูปที่ 4-36 ผังพื้นร้านอาหารแป๊ะหลีกาแฟโบราณ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

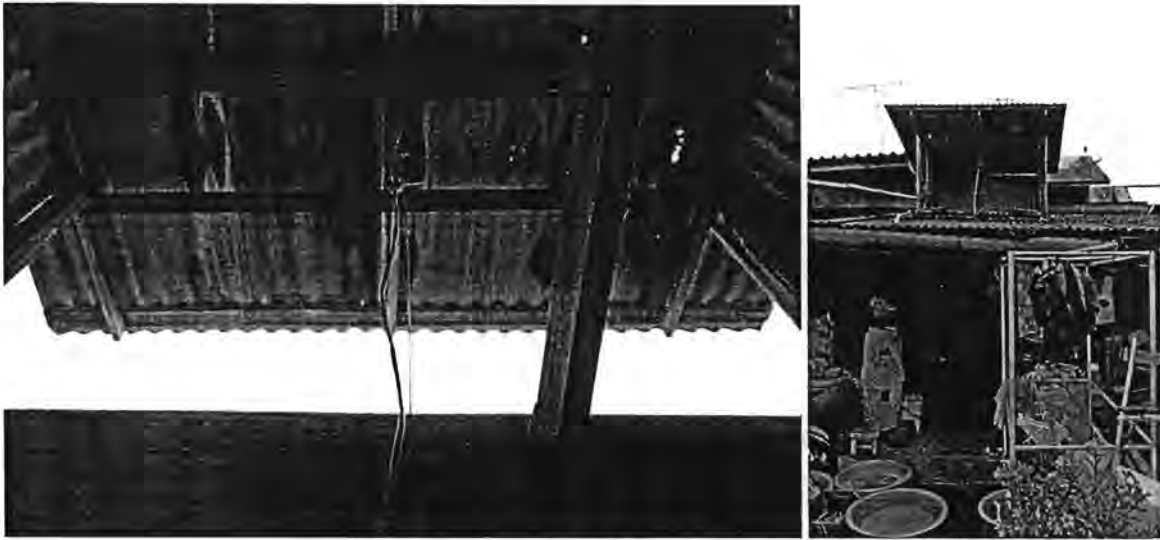
พื้นที่หน้าร้าน

พื้นที่ภายในร้าน

แป๊ะหลี

บานกระทุ้งกับแสง-ลมธรรมชาติในพื้นที่อยู่อาศัยบริเวณหลังร้าน

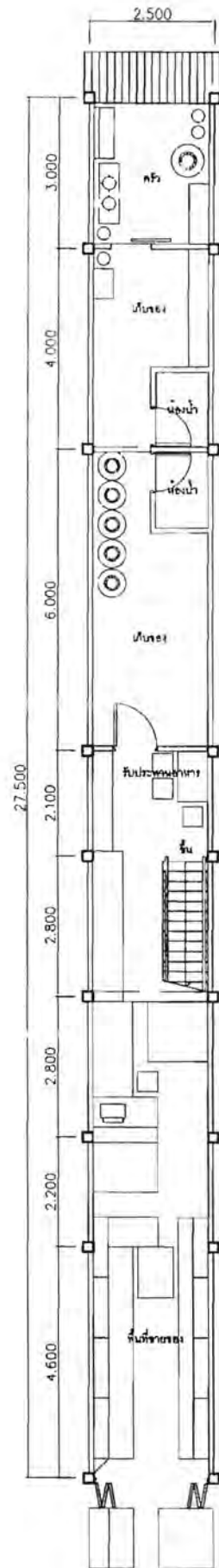
รูปที่ 4-37 การใช้สอยพื้นที่ในร้านแป๊ะหลีกาแพโบราณ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

4.2.11 ร้านเทอดเกียรติรัตน

ร้านเทอดเกียรติรัตน เป็นรายขายของชำ ของใช้ในชีวิตประจำวัน และสิ่งสมภัณฑ์ต่างๆ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 84 หมู่ 6 ต.เทพราช ครอบคลุมของเจ้าของร้านได้ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในเรือนร้านค้าตลาดคลองสวนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502 ปัจจุบัน คุณนฤมล ไวยฉาย อายุ 55 ปี ซึ่งสอนหนังสือที่โรงเรียนระดับประถมศึกษาใน ต.เกาะไร่ อาศัยอยู่กับบิดาและมารดา

เช่นเดียวกับร้านแป๊ะหลีกาแพโบราณ ร้านค้าดังกล่าวเป็นเรือนแถวขนาด 1 ห้อง มีความกว้าง 2.50 เมตร แต่มีความลึกกว่า 27.50 เมตร พื้นที่ใช้สอยชั้นล่างคิดเป็น 69 ตารางเมตร สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนร้านค้าด้านหน้าซึ่งมีวิธีการจัดร้านและการใช้สอยที่วางทางตั้งอย่างค้ำค้ำคล้ายกับร้านเจียบฮง ส่วนอยู่อาศัยในช่วงกลางของเรือนแถว และส่วนบริการซึ่งมีสัดส่วนพื้นที่เป็นครึ่งหนึ่งของพื้นที่ใช้สอยทั้งหมด ภายในพื้นที่ขายของมีชั้นวางสินค้าสูงจรดระดับใต้ท้องคานชั้นบนวางขนานไปตามความลึกของร้าน มีโต๊ะเตี้ยและตั้งวางสินค้าอยู่ด้านข้างและบริเวณด้านหน้าของร้าน นอกจากนี้ ยังมีราวแขวนสินค้าซึ่งยึดกับโครงสร้างพื้นชั้นบนเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย บริเวณส่วนหลังของร้านค้าซึ่งประกอบด้วยชั้นวางโทรทัศน์ เตียงไม้ โต๊ะและเก้าอี้ และมีช่องเปิดรับแสง-ลมอยู่ด้านบน จึงนับได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีการซ้อนทับการใช้สอยระหว่างส่วนค้าขายและส่วนอยู่อาศัย

ต่อเนื่องจากบริเวณพักผ่อนนั่งเล่น เป็นพื้นที่รับประทานอาหาร และพื้นที่เก็บข้าวของต่างๆ ซึ่งมีบันไดแบบตรงเชื่อมพื้นที่อยู่อาศัยชั้นล่างกับชั้นบน ถัดเข้าไปเป็นส่วนที่ได้ต่อเติมขึ้นเมื่อประมาณ 30 ปีก่อน ประกอบด้วย ห้องเก็บของ และห้องน้ำจำนวนอย่างละ 2 ห้อง ในบริเวณนี้มีการเปลี่ยนวัสดุผนังด้านหลังคาบางส่วนเป็นกระเบื้องโปร่งแสง เพื่อให้แสงธรรมชาติส่องถึง ส่วนบริเวณด้านหลังสุดของเรือนแถวเป็นพื้นที่ประกอบอาหาร มีลักษณะกึ่งเปิดโล่ง-กึ่งปิดล้อมเช่นเดียวกับครัวร้านแป๊ะหลีกาแพที่ตั้งอยู่ข้างเคียง

ภาพเขียนสถาปัตย์
รูปที่ 4-38 ผังพื้นร้านเทอดเกียรติรัตน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

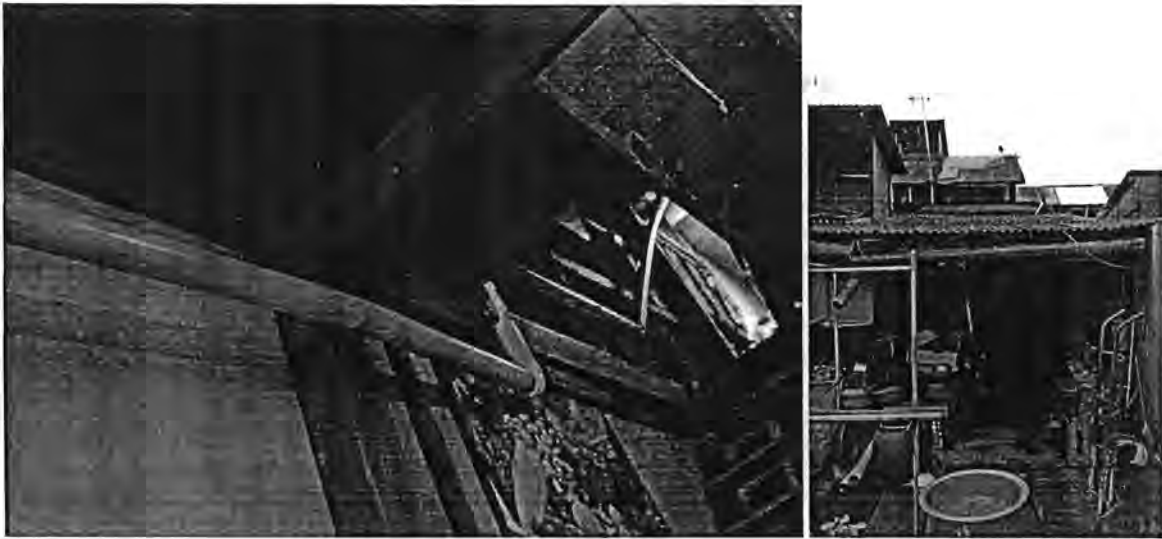
พื้นที่หน้าร้าน

พื้นที่ภายในร้าน

การจัดแสดงสินค้าและช่องเปิดบนพื้นชั้นบน

รางน้ำฝนและพื้นที่หลังร้าน

รูปที่ 4-39 การใช้สอยพื้นที่ในร้านเทอดเกียรติรัตน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

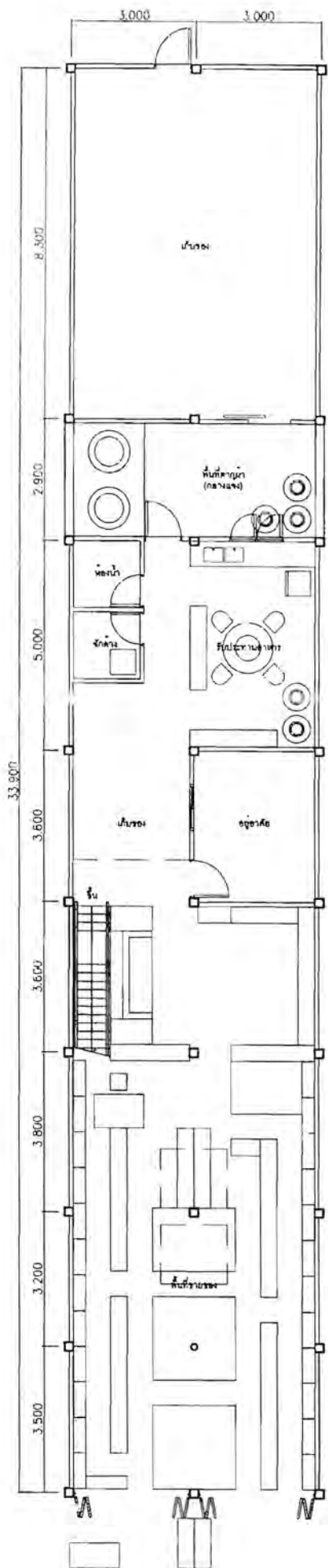
4.2.12 ร้านวิสุทธิพาณิชย์

ร้านวิสุทธิพาณิชย์ เป็นร้านขายเครื่องมือช่างและเครื่องผ่อนแรง ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 70 หมู่ 6 ต.เทพราช ครอบคลุมของเจ้าของร้านได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่ตลาดคลองสวนตั้งแต่เมื่อประมาณ 80 ปีก่อน ปัจจุบันมีสมาชิกอาศัยอยู่รวมกัน 4 คน โดยคุณพิมพ์นิสา วิสุทธิเสวีวงศ์ อายุ 48 ปี บุตรสาวของเจ้าของร้านนับเป็นทายาทรุ่นที่ 3 ของร้านค้านี้

ร้านวิสุทธิพาณิชย์ เป็นเรือนแถวขนาด 2 ห้อง เชื่อมต่อกัน แต่ละห้องมีความกว้าง 3 เมตร มีความลึกประมาณ 34 เมตร เนื้อที่ชั้นล่างมีขนาดโดยรวมประมาณ 205 ตารางเมตร พื้นที่ภายในแบ่งออกเป็น 3 ส่วน โดยแต่ละส่วนมีขนาดใกล้เคียงกัน ได้แก่ พื้นที่ค้าขายทางด้านหน้า พื้นที่บริการทางด้านหลัง และพื้นที่อยู่อาศัยซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างพื้นที่สองส่วน พื้นที่ร้านค้า ประกอบด้วย ตู้กระจกวางสินค้าสูงจรดระดับท้องคานชั้นบนติดตั้งแบบถาวรโอบล้อมที่วางตรงกลาง ซึ่งเป็นที่วางเคาน์เตอร์กระจกและชั้นวางสินค้าขนาดต่างๆ จำนวนมาก และพัดลมติดผนังบริเวณด้านหลังของโต๊ะทำงาน นอกจากนี้ บริเวณรอยต่อของเรือนแถวยังมีช่องเปิดบนพื้นชั้นสองซึ่งไม่เพียงช่วยเพิ่มแสงสว่างและการระบายลมธรรมชาติให้กับพื้นที่ภายใน แต่ยังสามารถใช้เป็นช่องทางขนของขึ้นไปยังส่วนอยู่อาศัยชั้นบนได้

แม้ว่าส่วนร้านค้ายังคงรักษาสภาพดั้งเดิมไว้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ในส่วนพื้นที่อยู่อาศัยมีการกันห้องนอนเพิ่มขึ้นทั้งชั้นล่างและชั้นบนตามความต้องการของการใช้สอยที่เพิ่มมากขึ้น และมีการปรับเปลี่ยนระดับหลังคาให้สูงขึ้นมากขึ้นเพื่อให้ตอบรับกับการขยายต่อเติมพื้นที่ชั้นบน ส่วนอยู่อาศัยชั้นล่างจึงประกอบด้วยพื้นที่นั่งเล่นพักผ่อน ห้องนอน และพื้นที่รับประทานอาหาร ซึ่งเชื่อมต่อกับครัวได้โดยสะดวก และห้องน้ำจำนวน 2 ห้อง (ในอดีตพื้นที่ดังกล่าวเคยเป็นส่วนของพื้นที่ไม้ที่สร้างอยู่เหนือคูนน้ำ) โดยมีบันไดแบบตรงเชื่อมพื้นที่อยู่อาศัยชั้นล่างกับชั้นบน ซึ่งมีห้องนอนจำนวน 3 ห้อง (ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ 2 ห้อง) และหิ้งบูชาพระ

จากภาพจะเห็นได้ว่า การปรับปรุงความลาดชันของหลังคาเรือนแถว ทำให้โดงชั้นบนมีความต่อเนื่องกับที่ว่างชั้นล่าง นอกจากนี้ การติดตั้งกระเบื้องหลังคาโปร่งแสงและการเจาะช่องเปิดบนพื้นชั้นสอง รวมถึงการต่อหลังคาขนาดเล็กรูปทรงหมาแหงนยื่นสูงขึ้นมาจากโครงสร้างหลังคาหลักและติดตั้งบานกระทุ้งสามารถเปิด-ปิดได้ ลักษณะคล้ายคลึงกับร้านเป๊ะเหล็กกาแพโบราณ ยังช่วยให้โดงชั้นบนและพื้นที่ค้าขายชั้นล่างได้รับแสงและลมธรรมชาติและไม่มืดอับจนเกินไปนัก

ภาพในคอนกรีต
รูปที่ 4-40 ผังพื้นร้านวิสุทธิพาณิชย์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

พื้นที่หน้าร้าน

ครอบครัวเจ้าของร้านขณะเฝ้าร้าน

ร่องรอยการปรับความลาดชันหลังคาและป้ายเดิมของร้าน

ส่วนอยู่อาศัยชั้นบนและพื้นที่หลังร้าน

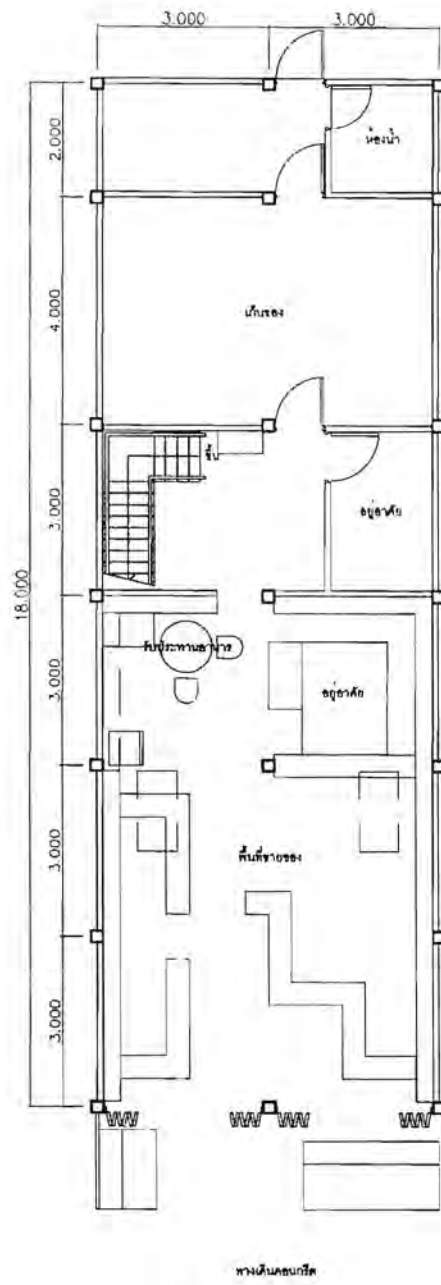
รูปที่ 4-41 การใช้สอยพื้นที่ในร้านวิสุทธิพาณิชย์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

4.2.13 ร้านเชิงหลี

ร้านเชิงหลี เป็นร้านขายเครื่องมือช่างและอุปกรณ์ซ่อมเรือ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 58 หมู่ 6 ต.เทพราช เจ้าของปัจจุบันคือ คุณเยาวลักษณ์ อาสนทอง หรือ เจ้หมวย อายุ 64 ปี ได้เช่าร้านนี้ต่อจากเจ้าของเดิมเมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้ว ปัจจุบันเจ้หมวยอาศัยอยู่กับบุตรสาวอีก 1 คน ร้านเชิงหลีและร้านที่น้องชายของเจ้หมวยเช่าต่อจากเจ้าของเดิมซึ่งตั้งอยู่ถัดออกไป 1 ห้อง เป็นเรือนแถวไม้ที่มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากเรือนแถวทั้งหมดในตลาดคลองสวน กล่าวคือ เรือนทั้งสองมีระเบียงหรือมุขยื่นออกมาจากส่วนอยู่อาศัยชั้นบน โดยลวดลายของราวระเบียงร้านเชิงหลีเป็นลายข้าวหลามตัด ส่วนอีกเรือนหนึ่งเป็นแบบลูกกรง นอกจากนี้ เรือนทั้งสองยังมีระดับความสูงของช่องประตูมากกว่าเรือนอื่น จากคำบอกเล่าของชาวตลาด ลักษณะดังกล่าวนับได้ว่าเป็นเรือนแถวของผู้มีฐานะในอดีต อย่างไรก็ตาม สภาพปัจจุบันของร้านเชิงหลีแลดูค่อนข้างทรุดโทรม การจัดพื้นที่ใช้สอยภายในร้านที่ค่อนข้างระเกะระกะ อีกทั้งยังมีการปรับเปลี่ยนประตูบานม้วนเหล็กแทนประตูบานเพี้ยมไม้ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของเรือนร้านค้า

ร้านเชิงหลี เป็นเรือนแถวขนาด 2 ห้อง เชื่อมต่อกัน มีความกว้างห้องละ 3 เมตร และมีความลึก 18 เมตร เนื้อที่ชั้นล่างมีขนาด 108 ตารางเมตร โดยประมาณ พื้นที่ใช้สอยภายในแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนร้านค้าทางด้านหน้า ประกอบด้วย ชั้นวางสินค้าสูงจรดระดับท้องคานชั้นบนวางขนานไปตามความยาวของเรือนแถว ที่วางตรงกลางมีเคาน์เตอร์กระจกและชั้นวางของชนิดเตี้ยวางอยู่อย่างค่อนข้างไม่เป็นระเบียบนัก เนื้อพื้นที่ดังกล่าวมีช่องแสงจำนวน 2 ช่องช่วยเพิ่มแสงสว่างให้แก่ส่วนร้านค้า บริเวณหน้าร้านมีตั้งวางสินค้าจำพวกของชำและของใช้ในชีวิตประจำวัน พื้นที่ทางด้านหลังของส่วนร้านค้ามีการวางตู้โอบล้อมเตียงนอนทำเป็นมุมพักผ่อน และมีชุดโต๊ะและเก้าอี้รับประทานอาหารวางอยู่ในบริเวณใกล้เคียง

ถัดเข้ามาเป็นส่วนอยู่อาศัยที่มีขนาดค่อนข้างเล็ก ประกอบด้วย ห้องนอนซึ่งต่อเติมขึ้นเมื่อไม่นานนักสำหรับเป็นที่พักพื้นของสามีเจ้หมวยหลังเข้ารับการผ่าตัด นอกจากนี้ ยังมีบันไดแบบหักศอก และศาลเจ้าที่จีนที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ติดตั้งอยู่บริเวณทางขึ้น เนื่องจากครัวของเรือนร้านค้าดังกล่าวสร้างอยู่ติดกับพื้นที่ค้าขายริมน้ำฝั่งตรงข้ามทางเดิน ส่วนบริการภายในเรือนดังกล่าว จึงมีเพียงพื้นที่เก็บของและห้องน้ำเท่านั้น

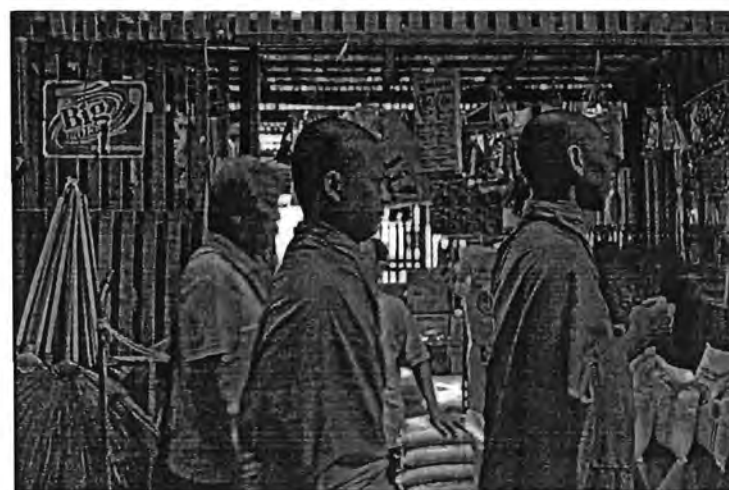
รูปที่ 4-42 ผังพื้นร้านเซ็งหลี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

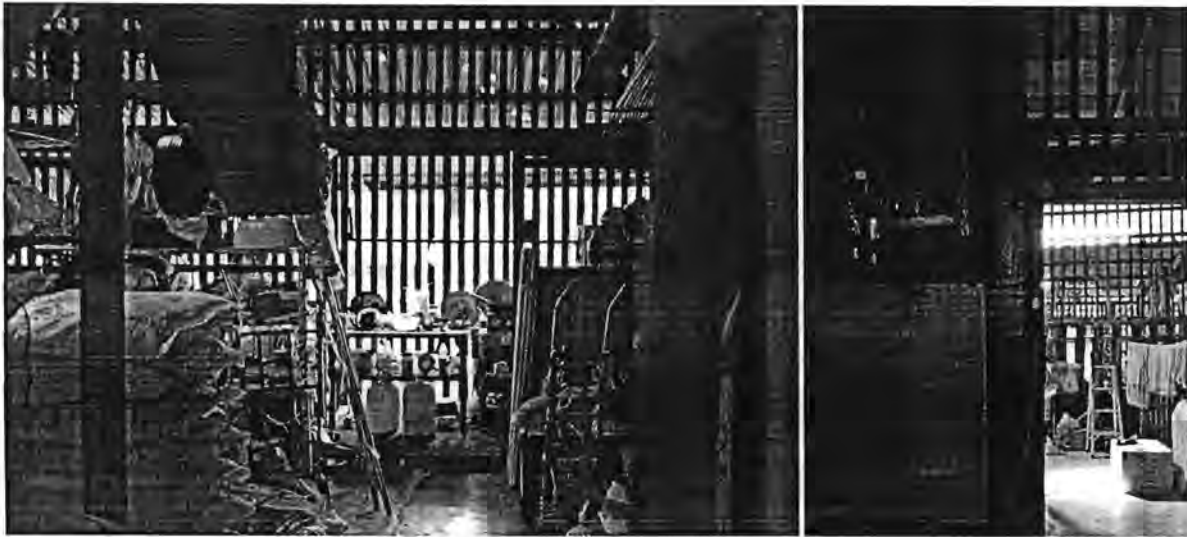
พื้นที่หน้าร้านและระเบียงชั้นบน

เจี๊หมวย

พื้นที่ขายของริมน้ำ

ครัวริมน้ำและส่วนบริการหลังร้าน

รูปที่ 4-43 การใช้สอยพื้นที่ในร้านเชิงหลิ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

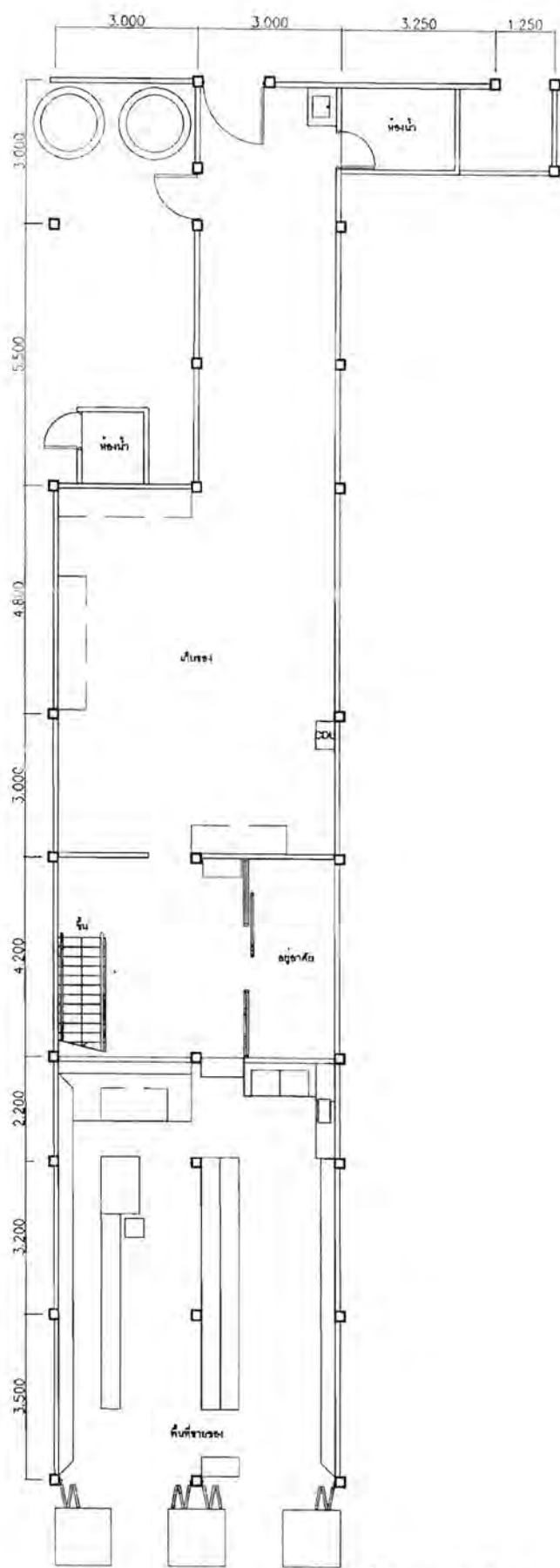
4.2.14 ร้านอมรภณท์

ร้านอมรภณท์ เป็นร้านขายของชำและของใช้ในชีวิตประจำวัน ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 55 หมู่ 6 ต.เทพราช เจ้าของคือ คุณอมร รุ่งรักษาธรรม อายุ 65 ปี โดยครอบครัวของคุณอมรได้ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตลาดคลองสวนเป็นระยะเวลา ประมาณ 40 ปี ปัจจุบันมีสมาชิกอาศัยอยู่รวมกัน 5 คน

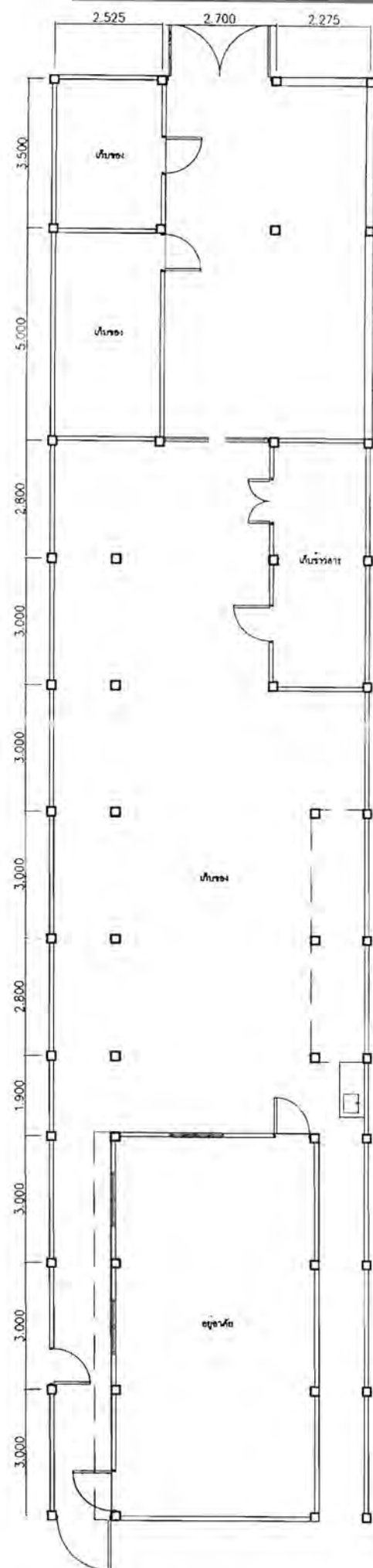
ร้านอมรภณท์ นับได้ว่าเป็นเรือนร้านค้าที่มีความลึกมากที่สุดและมีพื้นที่มากที่สุดในตลาดคลองสวน กล่าวคือ เรือนร้านค้ามีขนาด 2 ห้อง เชื่อมต่อกัน มีความกว้างห้องละ 3 เมตร และมีความลึกประมาณ 29.50 เมตร ต่อมามีการ ต่อเติมอาคารออกไปทางด้านหลังอีก 34 เมตร ร้านค้าดังกล่าวจึงมีความยาวรวมทั้งหมด 63.50 เมตร คิดเป็นพื้นที่ ประมาณ 415 ตารางเมตร นอกจากนี้ ร้านอมรภณท์ยังเช่าพื้นที่เรือนร้านค้าข้างเคียงจำนวน 2 คูหา เพื่อใช้เป็นพื้นที่เก็บ สินค้าอีกด้วย การใช้สอยภายในร้านประกอบด้วยพื้นที่ 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนร้านค้าทางด้านหน้า ส่วนอยู่อาศัยซึ่งกระจาย อยู่ตามพื้นที่ต่างๆ และส่วนบริการซึ่งครอบคลุมพื้นที่มากที่สุด คิดเป็นสัดส่วนกว่าสามในห้าส่วนของพื้นที่ใช้สอยทั้งหมด ของร้านค้า

แม้เรือนร้านค้าจะมีการปรับปรุงและต่อเติมอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเก็บของทางด้านหลัง ทว่า พื้นที่ร้านค้ายังคงรักษาสภาพดั้งเดิมเช่นในอดีต ประกอบด้วย ตู้กระจกวางสินค้าสูงจรดระดับใต้ท้องคานชั้นบนวางขนาน ผนังทั้งสองข้างของเรือนแถว มีชั้นวางสินค้าสูงประมาณ 1.20 เมตร วางเรียงขนานไปกับตู้กระจกลักษณะคล้ายการวาง ชั้นแสดงสินค้าในร้านสะดวกซื้อปัจจุบัน และมีการติดตั้งกล่องและโทรทัศน์วงจรปิดภายในร้าน บริเวณตอนท้ายของส่วน ร้านค้าเป็นพื้นที่พักผ่อน นั่งเล่น ประกอบด้วย ชั้นวางโทรทัศน์ ไซฟา ตั้งไม้ มีช่องรับแสง-ลมและพัดลมเพดานติดตั้งอยู่ใน บริเวณใกล้เคียง

เมื่อผ่านช่องทางเดินซึ่งมีศาลเจ้าที่จีนติดตั้งอยู่ด้านบน จะพบบริเวณอยู่อาศัยขนาดเล็ก ประกอบด้วย ห้องนอน ที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ และบันไดแบบตรงที่เชื่อมพื้นที่อยู่อาศัยชั้นล่างกับชั้นบน ถัดเข้ามาเป็นพื้นที่โล่งขนาดใหญ่ใช้ สำหรับเก็บสินค้า ภายในบริเวณมีทางเชื่อมต่อกับเรือนแถวด้านข้างซึ่งมีถังเก็บน้ำฝนขนาดใหญ่จำนวน 2 ถัง และห้องน้ำ ส่วนต่อเติมใหม่ทางด้านหลัง มีขอบเขตที่ดินขยับไปจากแนวเดิมเล็กน้อย ประกอบด้วย อาคารพักอาศัยก่อสร้างด้วย โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กสูง 2 ชั้น พื้นที่โล่งขนาดใหญ่สำหรับเก็บสินค้า ห้องเก็บข้าวสาร และห้องเก็บของขนาดเล็ก อีก 2 ห้อง นอกจากนี้ เจ้าของร้านยังได้เช่าเรือนแถวข้างเคียงจำนวน 2 ห้อง เพื่อใช้เป็นโกดังเก็บสินค้าของร้านอีกด้วย

ตามแนบตอนแรก

รูปที่ 4-44 ผังพื้นร้านอมรภัณฑ์ ส่วนเก่า (ซ้าย) และส่วนต่อเติมใหม่ (ขวา)

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

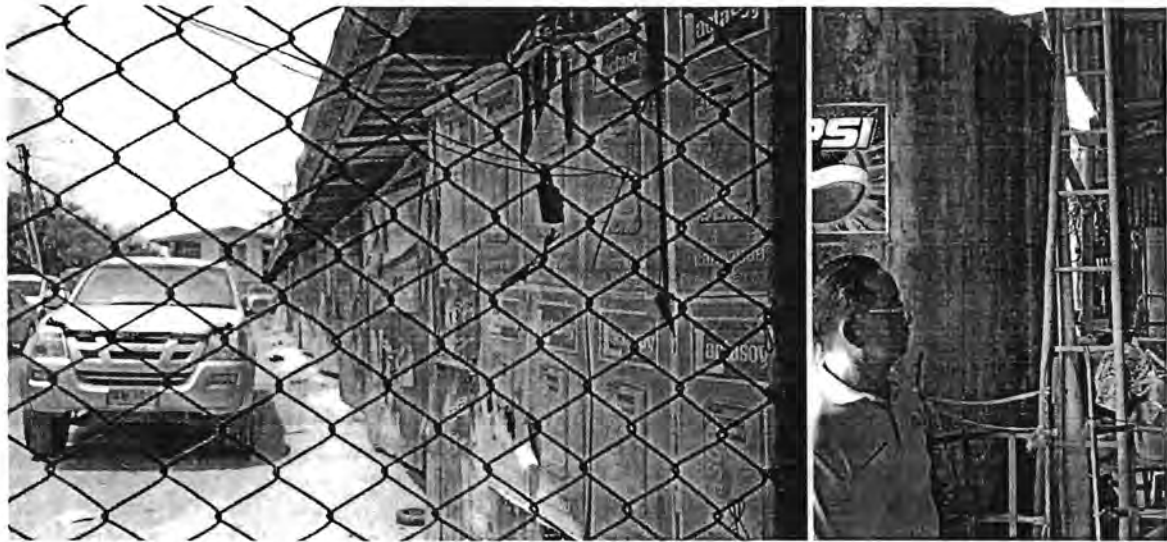
พื้นที่หน้าร้าน

พื้นที่ภายในร้าน

พื้นที่เก็บสินค้าภายในส่วนต่อเติม

พื้นที่หลังร้านและดึงเก็บน้ำขนาดใหญ่บริเวณรอยต่อระหว่างอาคารเก่าและใหม่

รูปที่ 4-45 การใช้สอยพื้นที่ในร้านอมรภัณฑ์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

การศึกษาเรือนกรณีศึกษาซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลพื้นฐานของเรือนร้านค้าและผู้อยู่อาศัย ประวัติความเป็นมา และการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงเรือนร้านค้า องค์ประกอบสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้า และลักษณะการใช้สอยพื้นที่ ในพื้นที่แต่ละส่วนของเรือนร้านค้า จำนวนทั้งสิ้น 14 หลัง สามารถสรุปเป็นภาพรวมของลักษณะทางกายภาพของเรือนกรณีศึกษา ดังรูปที่ 4-46

ร้านศูนย์โอด
(33 ตร.ม.)

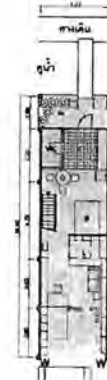
ร้านรายสุภา ไรเค็ม
(84 ตร.ม.)

ร้านเจ็ทเบียงกาฬพิชาน
(46.50 ตร.ม.)

ร้านอุดมวิเศษ
(21 ตร.ม.)

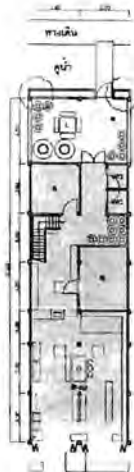
ร้านเจริญโอด
(66 ตร.ม.)

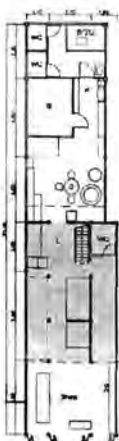
ร้านเจ็บบอง
(97 ตร.ม.)

ร้านสมบูรณโกษา
(86 ตร.ม.)

ร้านยงกิมฮวด
(126 ตร.ม.)

ร้านชายเครื่องสแตนเลส
(118 ตร.ม.)

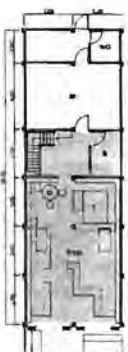
ร้านแป๊ะหลีกาฬพิชาน
(68 ตร.ม.)

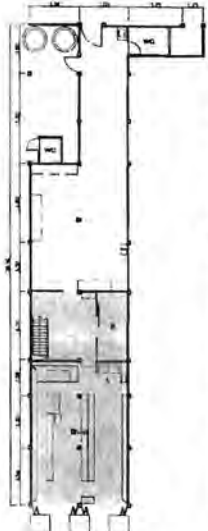
ร้านเทอดเกียรติรัตน
(89 ตร.ม.)

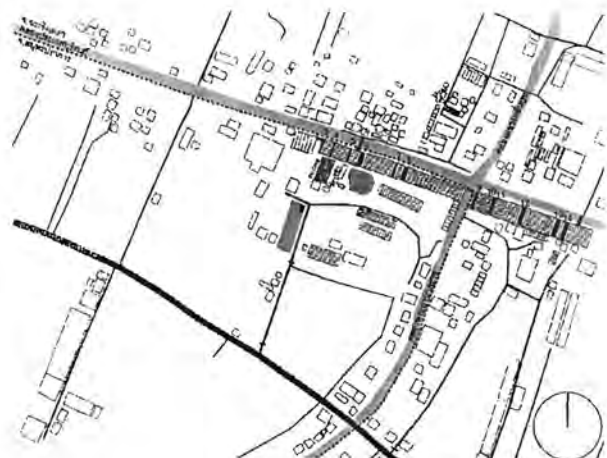
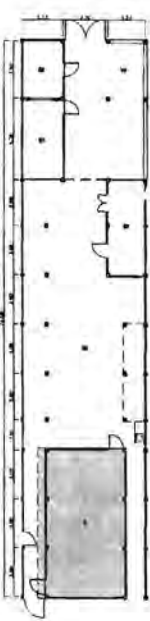
ร้านวิสุทธิพาณิชย์
(206 ตร.ม.)

ร้านเซ็งหลี
(108 ตร.ม.)

ร้านอมรรวิเศษ
(415 ตร.ม.)

ลักษณะการใช้สอยพื้นที่

- Shop พื้นที่ขายของ
- L พื้นที่อยู่อาศัย
- D พื้นที่บริการทางอาหาร
- K Kf
- ll ที่จอดรถ
- WC ที่ห้องน้ำ
- W รั้วค้ำ
- SI ที่จอดรถ
- พื้นที่อยู่อาศัยชั้นบน

รูปที่ 4-46 ภาพรวมของเรือนกรณีศึกษา

ตาราง 4-1 ประเภทสินค้าและบริการ ตลาดคลองสวนร้อยปี

ตลาดคลองสวนร้อยปี มิ่งดำบลคลองสวน อำเภอบางบัว จังหวัดสมุทรปราการ

ชื่อร้าน	การใช้สอยในร้าน			การใช้สอยหน้าร้าน			การใช้สอยฝั่งตรงข้าม		หมายเหตุ
	ประเภท	รายละเอียด		ประเภท	รายละเอียด	ประเภท	รายละเอียด		
1 (ไม่มี)	บริการ	ส้ม (ในอดีตบริการรถแวนโบราณ)	(ไม่ระบุ)	(ไม่ระบุ)		ของกิน	อาหาร		
2 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย	อื่นๆ		เอทีเอ็มกรุงไทย	ของกิน	อาหาร		
3 สุนทรโฮสเทล	รักษาโรค	รักษาโรค	ของชำ		ของชำ (หมักอบ แคปหมู)	ของกิน	อาหาร		
4 (ไม่มี)	ของชำ	ของชำ	ของชำ		ของชำ (บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป ลูกอมมีบี)	ของกิน	อาหาร		
5 กาแฟโบราณเจ๊ทั้ง	ของกิน	เครื่องดื่ม	ของกิน		เครื่องดื่ม	ของกิน	อาหาร		
6 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย	(ไม่ระบุ)		(ไม่ระบุ)	ของกิน	อาหาร	เพียงไม้ (นอก) กระงกทับแลง (ใน)	
7 เจนจิรา ขนมสุตรโบราณ	ของกิน	ทำขนม	ของกิน		ขนม (กรอบเค็ม ขนมกรง ถั่วทอด เค้ก)	ของกิน	อาหาร		
8 แดงเกษมส์	บริการ	บริการรถมอส์	ของกิน		ขนมโบราณ (หมากฝรั่งแนวดำ กิมจ้อ)	ของกิน	อาหาร		
9 (ไม่มี)	ของใช้	จักสาน	(ไม่ระบุ)		(ไม่ระบุ)	ของกิน	อาหาร		
10 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย	ของชำ		ของชำ (ปลาแห้งเครื่อง น้ำพริกเผาผัดน้ำมัน)	ของกิน	อาหาร		
11 (ไม่มี)	ของกิน	เครื่องดื่ม	ของกิน		เครื่องดื่ม (น้ำอัดลม น้ำแข็ง)	ของกิน	อาหาร		
12 (ไม่มี)	ของชำ	ของชำ (สุรา ไช้เค็ม)	ของชำ ของกิน		ของชำ (ไช้เค็ม) ของหวาน (ไอศกรีมวอลล์)	ของกิน	อาหาร		
13 (ไม่มี)	ของชำ	ของชำ (สุรา ไช้เค็ม)	ของชำ ของกิน		ของชำ (ไช้เค็ม) ของหวาน (ไอศกรีมวอลล์)	ของกิน	อาหาร		
14 S.G.P. Engineering Supply	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย	ของกิน		ผลไม้แปรรูป (มะม่วงกวน น้ำตาลมะพร้าว)	ของกิน	อาหาร		
15 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย	ของกิน		ผลไม้แปรรูป (เกี่ยมช่าย หน่อไม้ดอง)	ของกิน	อาหาร		
16 จีศรี	ของชำ ของใช้	ของชำ ของใช้	ของชำ ของใช้		ของชำ (ไช้เค็ม) ของใช้	ของกิน	อาหาร		
17 จีศรี	ของชำ ของใช้	ของชำ ของใช้	ของชำ ของใช้		ของชำ (ไช้เค็ม) ของใช้	ของกิน	อาหาร		
18 (ไม่มี)	รักษาโรค	รักษาโรค	ของใช้		ผลิตภัณฑ์สมุนไพร (อภัยภูเบศร์)	ของกิน	อาหาร		
1 เจ๊เกียงกาแฟโบราณ	ของกิน	เครื่องดื่ม (ชา กาแฟโบราณ น้ำอัดลม)	ของกิน		อาหาร เครื่องดื่ม	บริการ ของกิน	ประเพณีไทย อาหารอิสลาม	ร้านหัวมุม เปิด 2 ด้าน	
2 ฉายาลม้าย	ของชำ	ของชำ (+ไช้จระเข้)	ของกิน ของใช้		ขนมไทย (ขนมชั้น) เครื่องเขียน (สมุด ปากกา)	ของกิน	อาหาร		
3 ศรีสุภาภรณ์	ของกิน ของชำ	เครื่องดื่ม ของชำ	ของกิน		ขนม (กล้วยตาก หมากฝรั่งแนวดำ)	ของกิน	อาหาร		
4 จารุศิลป์	ของใช้	เครื่องเรือน เครื่องนอน	ของใช้		ของตกแต่งไม้	ของกิน	อาหาร		
5 จารุศิลป์	ของใช้	เครื่องเรือน เครื่องนอน	ของใช้		ของตกแต่งไม้	ของกิน	อาหาร		
6 อุดมกิตติ์	เครื่องมือ	เครื่องมือการเกษตร	ของชำ		ของชำ (น้ำพริกเผา ใบชาแห้ง)	ของชำ	ของชำ (น้ำพริกเผา ใบชาแห้ง)	อาคาร 3 ชั้น	
7 แสงชัยพาณิชย์	อื่นๆ	รักษาโรค ปู่	ของชำ		ของชำ (เมล็ดพันธุ์เกษตร)	ของกิน	อาหาร		
8 หลาน หลาน เปแเอวี	ของกิน	ทำขนม	ของกิน		ของหวาน (ไอศกรีมโบราณ)	ของกิน	อาหาร		
9 หลาน หลาน เปแเอวี	ของกิน	ทำขนม	ของกิน		ของหวาน (ไอศกรีมโบราณ)	ของกิน	อาหาร		
10 (ไม่มี)	เครื่องแต่งกาย	เครื่องแต่งกาย	(ไม่ระบุ)		(ไม่ระบุ)	ของกิน	อาหาร		
11 (ไม่มี)	ของเล่น	ของเล่นโบราณ	ของเล่น		ของเล่นโบราณ	ของชำ	ของชำ		
12 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย	ของเล่น		ของเล่นโบราณ	ของชำ	ของชำ		
13 กิตติพาณิชย์	ของชำ ของใช้	ของชำ ของใช้	ของเล่น		ของเล่นโบราณ	ของชำ	ของชำ		
14 เจริญโฮสเทล	รักษาโรค	รักษาโรค อยู่อาศัย	ของกิน		ขนม ผลไม้	ของกิน	ขนม (ขนมเปียะ หวานเย็น)	หน้ากว้างห้องครึ่ง	
15 กิตติภัณฑ์	เครื่องแต่งกาย	เครื่องแต่งกาย (เสื้อผ้า กระเป๋า) เสื้อ	เครื่องแต่งกาย		เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ (นาฬิกา)	ของกิน	เครื่องดื่ม (น้ำผลไม้)		
16 กิตติภัณฑ์	เครื่องแต่งกาย	เครื่องแต่งกาย (เสื้อผ้า)	เครื่องแต่งกาย		เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ (นาฬิกา)	ของกิน	เครื่องดื่ม (น้ำผลไม้)	หน้ากว้างห้องครึ่ง	

ชื่อร้าน	การใช้สอยในร้าน			การใช้สอยหน้าร้าน		การใช้สอยฝั่งตรงข้าม		หมายเหตุ
	ประเภท	รายละเอียด	ประเภท	รายละเอียด	ประเภท	รายละเอียด		
17 ประเสริฐชัย	ของใช้	ของตกแต่ง (ไม้บาย)	ของใช้	ของตกแต่ง (ตุ๊กตาโบราณ)			หน้ากว้างห้องครึ่ง	
18 นันทนที	ของใช้	ของตกแต่ง (ไม้บาย)	ของใช้	ของตกแต่ง (ตุ๊กตาโบราณ)	อื่นๆ	ทำขนม		
19 ใจยง	ของใช้ เครื่องแต่งกาย	ของใช้ เครื่องแต่งกาย (เสื้อผ้า หมวก)	เครื่องแต่งกาย	เครื่องแต่งกาย (เสื้อผ้า หมวก)	ของใช้	จักสาน (ในอดีตวางโต๊ะบิลเลียด)	หน้ากว้างห้องครึ่ง	
20 ใจยง	ของใช้ เครื่องแต่งกาย	ของใช้ เครื่องแต่งกาย (ในอดีตวางโต๊ะบิลเลียด)		เครื่องแต่งกาย (เสื้อผ้า หมวก)	ของใช้	จักสาน (ในอดีตวางโต๊ะบิลเลียด)		
21 สวนทอง	ของใช้	ของใช้โบราณ เครื่องครัวโบราณ	ของใช้	ของใช้โบราณ				
22 (ไม่มี)	ของกิน	ทำขนม	ของกิน	ขนม (ถุงทอง) อาหาร (ทอดมันเห็นนางฟ้า)				
23 นื่องการไฟฟ้า	เครื่องมือ	เครื่องใช้ไฟฟ้า (หม้อหุงข้าว หลอดไฟ)	เครื่องมือ	เครื่องใช้ไฟฟ้า (กาต้มน้ำ วิทยุ)				
24 บัววันอิสต์	วิกษาไรค ของใช้	วิกษาไรค ของใช้	ของกิน ของใช้	ขนม เครื่องเขียน	ของชำ	ของชำ		
25 บัววันอิสต์	วิกษาไรค ของใช้	วิกษาไรค ของใช้	ของกิน ของใช้	ขนม เครื่องเขียน	ของชำ	ของชำ		
26 (ไม่มี)	อู่อาศัย	อู่อาศัย/ครัว	ของกิน	ขนม	ของกิน	อาหาร		
27 ประพันธ์พานิช	ของกิน	เครื่องดื่ม	ของกิน	ขนม	ของกิน	อาหาร		
28 ทรงงาม	ของชำ	ของชำ	ของเล่น	ของเล่นโบราณ				
29 ร้านทองแม่เสงี่ยม	เครื่องแต่งกาย	ขายทอง	(ไม่มี)	(ไม่มี)	ของกิน	อาหาร		
30 ร้านทองแม่เสงี่ยม	เครื่องแต่งกาย	ขายทอง	(ไม่มี)	(ไม่มี)	ของกิน	อาหาร		
31 ขายภาษา	ของใช้	ของใช้	ของใช้ ของเล่น	ของใช้ ของเล่นโบราณ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร	ของกิน	ผลไม้		
32 ขายภาษา	ของใช้	ของใช้	ของใช้ ของเล่น	ของใช้ ของเล่นโบราณ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร	ของกิน	ผลไม้		
33 กิจเจริญ	เครื่องมือ	เครื่องใช้ไฟฟ้า	ของเล่น เครื่องเขียน เครื่องแต่งกาย	ของเล่น ของตกแต่ง เครื่องประดับ	อื่นๆ	เตาแก๊ส		
34 สมบูรณ์เกศา	บริการ	บริการตัดผม	ของกิน	ขนม (ขนมถุง หมากฝรั่งแนวคำ)				
35 ประทุมพานิชย์	ของใช้	ของใช้	ของใช้	ของใช้				
36 อีจ เจริญพานิช	บริการ	บริการตัดผม	ของชำ ของกิน	ของชำ (เมล็ดพันธุ์ผักสวนครัว) ผลไม้ ขนม	ของกิน	ขนมไทย		
37 ไทยธานี	เครื่องแต่งกาย/เครื่องประดับ/ขายทอง		(ไม่มี)	(ไม่มี)	อื่นๆ	วางแท่งค้ำ		
38 ยงกิมฮวด	ของชำ ของใช้	ของชำ ของใช้	ของชำ ของกิน	ของชำ (ไข่เค็ม ซอสปรุงรส) ผลไม้	ของกิน	อาหาร (ฮอยจือ) เครื่องดื่ม	หลังบ้านน้อย	
39 ยงกิมฮวด	ของชำ ของใช้	ของชำ ของใช้	ของชำ ของกิน	ของชำ (ไข่เค็ม ซอสปรุงรส) ผลไม้	ของกิน	อาหาร (ฮอยจือ) เครื่องดื่ม	หลังบ้านน้อย	
40 ไทยสง่า	ของใช้	ของใช้ (ผ้ารี ไม้กวาด นาฬิกา)	ของใช้ อื่นๆ	ของใช้ (ไม้กวาด) พระเครื่อง สร้อยพระ	ของใช้	จักสาน		
41 ไทยสง่า	ของใช้	ของใช้ (ผ้ารี ไม้กวาด นาฬิกา)	ของใช้ อื่นๆ	ของใช้ (ไม้กวาด) พระเครื่อง สร้อยพระ	ของใช้	จักสาน		
42 ฮิวอินดิง	วิกษาไรค	วิกษาไรค	ของใช้ เครื่องประดับ	ของใช้ (ขนมถุง ยาคุม) เครื่องประดับ (ตุ้มหู)	เครื่องประดับ	เครื่องประดับ (กิ๊ฟ ตุ้มหู)		
43 ฮิวอินดิง	วิกษาไรค	วิกษาไรค	ของใช้ เครื่องประดับ	ของใช้ (ขนมถุง ยาคุม) เครื่องประดับ (ตุ้มหู)	เครื่องประดับ	เครื่องประดับ (กิ๊ฟ ตุ้มหู)		
44 (ไม่มี)	ของใช้ เครื่องมือ	ของใช้ เครื่องใช้ไฟฟ้า	ของกิน	ขนม (ทองม้วน หมากฝรั่งแนวคำ)	ของกิน	อาหาร (ก้วยเตี่ยว)		
45 (ไม่มี)	ของใช้ เครื่องมือ	ของใช้ เครื่องใช้ไฟฟ้า	ของกิน	ขนม (ทองม้วน หมากฝรั่งแนวคำ)	ของกิน	อาหาร (ก้วยเตี่ยว)		
46 ฮิวอินดิง	อื่นๆ	กังนาก ตูปล้ำ	ของใช้ อื่นๆ	ของใช้ (ไม้กวาด) พระเครื่อง สร้อย	ของใช้	กังนาก ตูปล้ำ		
47 ฮิวอินดิง	อื่นๆ	กังนาก ตูปล้ำ	ของใช้ อื่นๆ	ของใช้ (ไม้กวาด) พระเครื่อง สร้อย	ของใช้	กังนาก ตูปล้ำ		
48 ฮิวอินดิง	ของใช้	ของใช้	ของกิน	อาหาร (ขนมยักกาด) ขนม (เบียร์) ผลไม้แปรรูป	ของใช้	จักสาน		
49 ฮิวอินดิง	ของใช้	ของใช้	ของกิน	อาหาร (ขนมยักกาด) ขนม (เบียร์) ผลไม้แปรรูป	ของใช้	จักสาน		
50 ไรคโทบูลย์	ของกิน	อาหาร (หมูแดง กุนเชียง)	ของกิน	อาหาร (หมูแดง กุนเชียง)	ของกิน	อาหาร (หมูแดง กุนเชียง)		
51 ดวงดิออนไลน์	บริการ	(ไม่ระบุ)	ของกิน	อาหาร (หมักซอโบราณ ปลาสดลิ้นโบราณ)	ของกิน	ผลิตภัณฑ์สมุนไพร (น้ำมันกระดูก บอระเพ็ด)		
52 ไทยธานี	เครื่องแต่งกาย/เครื่องประดับ/ขายทอง		เครื่องมือ	เครื่องใช้ไฟฟ้า (พัดลม วิทยุ หลอดไฟ)	(ไม่ระบุ)	(ไม่ระบุ)		
53 ไทยธานี	เครื่องแต่งกาย/เครื่องประดับ/ขายทอง		เครื่องมือ	เครื่องใช้ไฟฟ้า (นาฬิกา)	(ไม่ระบุ)	(ไม่ระบุ)		

ชื่อร้าน	การใช้สอยในบ้าน			การใช้สอยหน้าร้าน		การใช้สอยฝั่งตรงข้าม		หมายเหตุ
	ประเภท	รายละเอียด	ประเภท	รายละเอียด	ประเภท	รายละเอียด		
54.มิตรสงวน	ของใช้	ของใช้	ของใช้ ของเล่น ของชำ	ของใช้ ของเล่นโบราณ ของชำ (เมล็ดพันธุ์เกษตร)	เครื่องมือ	เครื่องมือการเกษตร (คราด ตะกร้อผลไม้)		
55.(ไม่มี)	ของชำ	ของชำ	(ไม่มี)	(ไม่มี)	อื่นๆ	เก็บของ		
56.(ไม่มี)	ของชำ	ของชำ	ของชำ	ของชำ (ไซโก)	ของชำ	ของชำ		
57.เตี้ยฮั่วยะ	ของชำ	ของชำ	ของชำ	ของชำ (ไซเค็ม เมล็ดพันธุ์เกษตร)	ของชำ	ของชำ		
58.บ้านอศวนาณิษฐ์	อื่นๆ	อยู่อาศัย/จัดแสดง	(ไม่มี)	(ไม่มี)	ของกิน	อาหาร (ฮอยจือ ปูจ๋า)		
59.บ้านอศวนาณิษฐ์	อื่นๆ	อยู่อาศัย/จัดแสดง	(ไม่มี)	(ไม่มี)	ของกิน	อาหาร (เบะหมี่) พักผ่อน		
60.บ้านอศวนาณิษฐ์	อื่นๆ	อยู่อาศัย/จัดแสดง	(ไม่มี)	(ไม่มี)	ของกิน	อาหาร (เบะหมี่) พักผ่อน		
61.บ้านอศวนาณิษฐ์	อื่นๆ	อยู่อาศัย/จัดแสดง	(ไม่มี)	(ไม่มี)	ของกิน	อาหาร (เบะหมี่) พักผ่อน		
62.ส.เจริญภัณฑ์	ของชำ	ของชำ	ของเล่น	ของเล่นโบราณ	อื่นๆ	ทำอาหาร		
63.ส.เจริญภัณฑ์	ของชำ	ของชำ	ของเล่น	ของเล่นโบราณ	อื่นๆ	ทำอาหาร		
64.สง่าพานิช	ของชำ	ของชำ	ของชำ ของกิน	ของชำ ขนมโบราณ	ของกิน	อาหาร		
65.สง่าพานิช	ของชำ	ของชำ	ของชำ ของกิน	ของชำ ขนมโบราณ	ของกิน	อาหาร		
66.สง่าพานิช	ของชำ	ของชำ	ของชำ ของกิน	ของชำ ขนมโบราณ	ของกิน	อาหาร		

ตลาดคลองสวนร้อยปี เมืองตำบลเทพราช อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ชื่อร้าน	การใช้สอยในร้าน			การใช้สอยหน้าร้าน			การใช้สอยฝั่งตรงข้าม		หมายเหตุ
	ประเภท	รายละเอียด		ประเภท	รายละเอียด	ประเภท	รายละเอียด		
1 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย (ปิด)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)		
2 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย (ปิด)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)		
3 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย (ปิด)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่ระบุ)	(ปิด)		
4 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่ระบุ)	(ปิด)	กระจกใส วงกบอลูมิเนียมขาว	
5 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย (ปิด)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่ระบุ)	(ปิด)	ประตูม้วนเหล็ก	
6 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย (ปิด)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่ระบุ)	(ปิด)	ประตูม้วนเหล็ก	
7 (ไม่มี)	(ไม่มี)	(โล่ง)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(โล่ง)		
8 (ไม่มี)	บริการ	ล้าง	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(โล่ง)		
9 (ไม่มี)	อื่นๆ	เก็บของ/โกดัง	ของชำ	ของชำ (ไรโก)	อื่นๆ	เก็บของ/โกดัง			
10 (ไม่มี)	อื่นๆ	เก็บของ/โกดัง	ของชำ	ของชำ (ไรโก)	อื่นๆ	เก็บของ/โกดัง			
11 อมรรักษ์	ของใช้ ของชำ	ของใช้ ของชำ	ของชำ	ของชำ (หอมแดง กระเทียม)					
12 อมรรักษ์	ของใช้ ของชำ	ของใช้ ของชำ	ของชำ	ของชำ (หอมแดง กระเทียม)					
13 เอียะเล้ง	บริการ เครื่องมือ	บริการซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องเสียง	เครื่องมือ	เครื่องใช้ไฟฟ้า (โทรทัศน์ วิทยุ)					
14 จีนแลคพิทานิช	ของใช้	ของใช้ (ยาสมุนไพร ถังน้ำ)	ของชำ	ของชำ (ไอที หอมแดง กระเทียม บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป)					
15 เริงหลี	เครื่องมือ	เครื่องมือช่าง น้ำมันเครื่อง สายพาน สี	ของใช้ ของชำ	ของใช้ (เตาถ่าน ลังรมกันซ์) ของชำ (กระเทียม)	ของใช้ เครื่องมือ	ของใช้ เครื่องมือ (จกไม่อุดเรือ)		ระเบียบด้านหน้า	
16 เริงหลี	เครื่องมือ	เครื่องมือช่าง น้ำมันเครื่อง สายพาน สี	ของใช้ ของชำ	ของใช้ (เตาถ่าน ลังรมกันซ์) ของชำ (กระเทียม)	ของใช้ เครื่องมือ	ของใช้ เครื่องมือ (จกไม่อุดเรือ)		ระเบียบด้านหน้า	
17 ห้างหุ้นส่วนจำกัด	ของใช้ เครื่องมือ	ของใช้ (สบู่ ยาสมุนไพร)	เครื่องมือ	เครื่องมือ					
18 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย (ปิด)	ของกิน	ของหวาน (ไอศกรีมเยาะ)	อื่นๆ	ทำขนม		ระเบียบด้านหน้า	
19 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย (ปิด)	ของกิน	ของหวาน (ไอศกรีมเยาะ)	อื่นๆ	ทำขนม		ระเบียบด้านหน้า	
20 แม่พิมพ์	ของกิน	อาหาร (ก๋วยเตี๋ยวปากหม้อ)	ของกิน	อาหาร (ก๋วยเตี๋ยวปากหม้อ)	ของกิน	อาหาร (ก๋วยเตี๋ยวปากหม้อ)			
21 พรีไพศาล	ของใช้	เครื่องเรือนเก่า	(ไม่มี)	(ไม่มี)	ของกิน	อาหาร (ก๋วยเตี๋ยวเยี้ยใช้)			
22 พรีไพศาล	ของใช้	เครื่องเรือนเก่า	ของกิน	ของหวาน (เจ้าก๊วย)	ของกิน	อาหาร (ก๋วยเตี๋ยวเยี้ยใช้)			
23 ภัททิเวซซ์	ของใช้	ของใช้ (สบู่ ยาสมุนไพร)	ของชำ	ของชำ (หอมแดง กระเทียม)	ของใช้	ของใช้ (เปลญวน)			
24 (ไม่ระบุ)	(ไม่ระบุ)	(ไม่ระบุ)	(ไม่ระบุ)	(ไม่ระบุ)	บริการ	บริการตัดผม		เพ็ญไม้ (นอก) กระจกทึบแสง (ใน)	
25 คลินิกแพทย์บุญมาก	รักษาโรค	รักษาโรค	ของกิน	ของหวาน (ไอศกรีม)				กระจกใส ม่านฟ้า	
26 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย	ของใช้	ของใช้ (เปลญวน)	ของกิน	เครื่องดื่ม เล่นหมากรุก		เพ็ญไม้ (นอก) กระจกทึบแสง (ใน)	
27 รุ่งเรือง	ของกิน	อาหาร (ขนมไอ้เท้า บ๊ะจ่าง กุยช่าย)	ของกิน	ผลไม้	ของกิน	อาหาร (ขนมไอ้เท้า กุยช่าย)			
28 (ไม่ระบุ)	อื่นๆ	พระเครื่อง	(ไม่มี)	(ไม่มี)	ของกิน	อาหาร		เพ็ญไม้ (นอก) กระจกทึบแสง (ใน)	
29 ภาวิดา เบเกอร์ เค้กเนยสด	ของกิน	ขนม	ของกิน	ขนม	ของกิน	อาหาร			
30 ทุกอย่าง 20	ของใช้	ของใช้	(ไม่ระบุ)	(ไม่ระบุ)	ของกิน	อาหาร (ปลาสด)			
31 วิสุทธิพาณิชย์	เครื่องมือ	เครื่องมือช่าง (อะไหล่ ท่อ สายยาง)	เครื่องมือ ของกิน	เครื่องมือช่าง (น้ำมัน เครื่องดื่ม กาแฟ)	ของกิน	อาหาร			
32 วิสุทธิพาณิชย์	เครื่องมือ	เครื่องมือช่าง (อะไหล่ ท่อ สายยาง)	เครื่องมือ	เครื่องมือช่าง (น้ำมัน)	ของกิน	อาหาร			
33 หอดมันปลาลาด	ของกิน ของตกแต่ง	หอดมันปลาลาด ดอกไม้ปลอม	ของกิน	ขนม (ขนมชั้น คุกกี้)	ของกิน	อาหาร (ไอศกรีม มะม่วงคดอง)		หน้าต่างห้องครึ่ง	
34 ไทยเจริญ	เครื่องแต่งกาย	เครื่องแต่งกาย (หมวก)	เครื่องแต่งกาย	เครื่องแต่งกาย (หมวก)	ของกิน	อาหาร			
35 ไทยเจริญ	เครื่องแต่งกาย	เครื่องแต่งกาย (หมวก)	เครื่องแต่งกาย	เครื่องแต่งกาย (หมวก)	ของกิน	อาหาร			
36 เพ็ชรเจริญ	บริการ	บริการซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า	ของชำ	ของชำ (ไรเค็มพอกดิน ไข่เยี่ยวม้า)	ของกิน	อาหาร			

ชื่อร้าน	การใช้สอยในบ้าน		การใช้สอยหน้าบ้าน		การใช้สอยฝั่งตรงข้าม		หมายเหตุ
	ประเภท	รายละเอียด	ประเภท	รายละเอียด	ประเภท	รายละเอียด	
37	ตำนานักสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	เครื่องแต่งกาย/เครื่องประดับ/เครื่องประดับ (กีฬ)	ของกิน	ขนม	ของกิน	อาหาร	
38 (ไม่มี)	อยู่อาศัย/ครัว	อยู่อาศัย/ครัว	ของกิน	ขนม ผลไม้	ของกิน	อาหาร	
39 (ไม่มี)	ของใช้ อื่นๆ	เครื่องเรือนโบราณ พระเครื่อง	ของกิน	ขนม ผลผลิตธรรมชาติ (น้ำผึ้งป่า)	ของกิน	อาหาร	
40 (ไม่มี)	ของใช้ อื่นๆ	เครื่องเรือนโบราณ พระเครื่อง	ของกิน	ขนม ผลผลิตธรรมชาติ (น้ำผึ้งป่า)	ของกิน	อาหาร	
41	ฮอทดอยโฟโต้	บริการ	บริการถ่ายภาพ	(ไม่มี)	(ไม่มี)	ของกิน	อาหาร
42	จินแคคิโอสด	วิทยาศาสตร์ ของใช้	ขายยา ของใช้	ของใช้ ของเล่น	ของใช้ (พัด เย็น) ของเล่นโบราณ	ของกิน	อาหาร
43	ปรีชาพระเครื่อง	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย (ปิด)	เครื่องแต่งกาย ของเล่น	เครื่องแต่งกาย (หมวก) ของเล่นโบราณ	ของกิน	อาหาร
44	ศิริพร	ของชำ ของตกแต่ง	ของชำ ของตกแต่ง (ไม้บาย)	ของกิน ของเล่น เครื่องแต่งกาย	ขนม ของเล่นโบราณ เครื่องแต่งกาย (หมวก)	ของกิน	อาหาร
45	ศิริพร	ของชำ ของตกแต่ง	ของชำ ของตกแต่ง (ไม้บาย)	ของกิน ของเล่น เครื่องแต่งกาย	ขนม ของเล่นโบราณ เครื่องแต่งกาย (หมวก)	ของกิน	อาหาร
46	ศิริพร	ของชำ ของตกแต่ง	ของชำ ของตกแต่ง (ไม้บาย)	ของกิน ของเล่น เครื่องแต่งกาย	ขนม ของเล่นโบราณ เครื่องแต่งกาย (หมวก)	ของกิน	อาหาร
47	เทอดเกียรติศิริคน	ของใช้ ของชำ	ของใช้ (สังฆภัณฑ์) ของชำ	ของใช้ ของชำ	ของใช้ (พัด สังฆภัณฑ์) ของชำ (หมอนแดง กระเทียม)	ของกิน	อาหาร
48	แป๊ะพิงลิทภาพ (เจ้าเก่า)	ของกิน	เครื่องเค็ม (ชา กาแฟโบราณ)	ของกิน	เครื่องเค็ม (ชา กาแฟโบราณ)	ของกิน	อาหาร
49	ฮัจจอร์ชัย	ของกิน	อาหาร (ก๋วยเตี๋ยวลูกชิ้นปลา)	ของกิน	อาหาร (ก๋วยเตี๋ยวลูกชิ้นปลา)	ของกิน	อาหาร
50	ฮัจจอร์ชัย	ของกิน	อาหาร (ก๋วยเตี๋ยวลูกชิ้นปลา)	ของกิน	อาหาร (ก๋วยเตี๋ยวลูกชิ้นปลา)	ของกิน	อาหาร
51	ฮัจจอร์ชัย	ของกิน	อาหาร (ก๋วยเตี๋ยวลูกชิ้นปลา)	ของกิน	อาหาร (ก๋วยเตี๋ยวลูกชิ้นปลา)	ของกิน	อาหาร
52	นิเวทเลอส์	เครื่องแต่งกาย	เครื่องแต่งกาย (เสื้อผ้า)	เครื่องแต่งกาย ของเล่น	เครื่องแต่งกาย (หมวก) ของเล่นโบราณ	ของกิน	อาหาร
53 (ไม่มี)	อยู่อาศัย	อยู่อาศัย	ของกิน	อาหาร (ยำถั่วพลู) เครื่องเค็ม (น้ำปลาล้าง น้ำอืดลม)	ของกิน	อาหาร	
54	บ่อทอง	ของใช้ ของตกแต่ง	กระบอกรูป	ของกิน ของชำ	ขนม ผลไม้ ของชำ (เมล็ดพันธุ์พืช)	ของกิน	อาหาร
55	ศิริวัฒน์	ของชำ	ของชำ (ไข่ไก่)	ของชำ ของกิน	ของชำ (ไข่เค็มพอกดิน) ขนม	(ไม่มี)	(ไม่มี)
56	ศิริวัฒน์	ของชำ	ของชำ (ไข่ไก่)	ของชำ ของกิน	ของชำ (ไข่เค็มพอกดิน) ขนม	(ไม่มี)	(ไม่มี)
57 (ไม่มี)	เครื่องมือ	เครื่องมือช่าง	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)
58 (ไม่มี)	เครื่องมือ	เครื่องมือช่าง รางน้ำฝน	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)
59 (ไม่มี)	ของกิน	ทำขนม (ในอดีตขายขนม)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)	(ไม่มี)

ร้านอินริศรอบทางเดินสวนสาธารณะ
ปัจจุบันถูกแบ่งพื้นที่ครึ่งหนึ่งเป็นร้านขนม

บทที่ 5

แบบแผนการใช้สอยที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

จากการศึกษาองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ในบทที่ 4 ซึ่งก่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจในองค์ประกอบสำคัญของชุมชนตลาดริมน้ำ ได้แก่ ตลาด บ้านเจ้าของตลาด โรงสีข้าว ศาสนสถาน โรงเรียน แหล่งสันตนาการ ทิว+ทางสัญจร และชุมทางเข้า รวมถึงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้าริมน้ำ อันประกอบด้วย เรือนร้านค้า ทางเดิน และพื้นที่ริมน้ำ ตลอดจนข้อมูลพื้นฐาน ลักษณะทางกายภาพ และ การใช้สอยที่ว่างของเรือนร้านค้ากรณีศึกษา จำนวน 14 หลัง ในบทที่ 5 จะเป็นการวิเคราะห์แบบแผนการใช้สอยที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ การวิเคราะห์องค์ประกอบที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ และการวิเคราะห์คุณลักษณะและการใช้สอยที่ว่างของชุมชนตลาดริมน้ำ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 องค์ประกอบที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

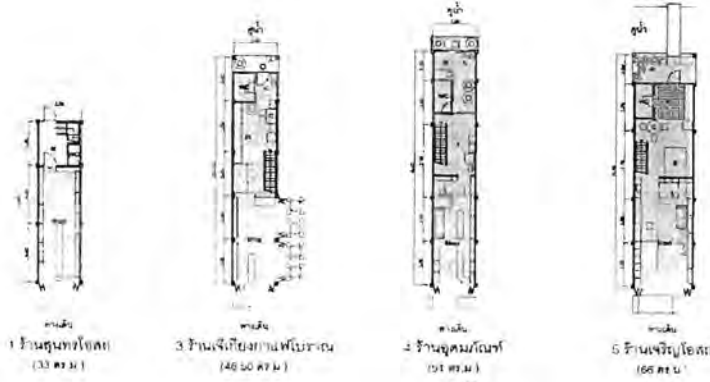
จากการศึกษาองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี เห็นได้ว่าสถาปัตยกรรมเรือนร้านค้าริมน้ำ ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบหลัก คือ เรือนร้านค้าและพื้นที่ริมน้ำ ดังนั้นการวิเคราะห์องค์ประกอบที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี จึงแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ การวิเคราะห์องค์ประกอบที่ว่างของเรือนร้านค้า และการวิเคราะห์คุณลักษณะของที่ว่างและการใช้สอยพื้นที่ริมน้ำ

5.1.1 องค์ประกอบที่ว่างของเรือนร้านค้า

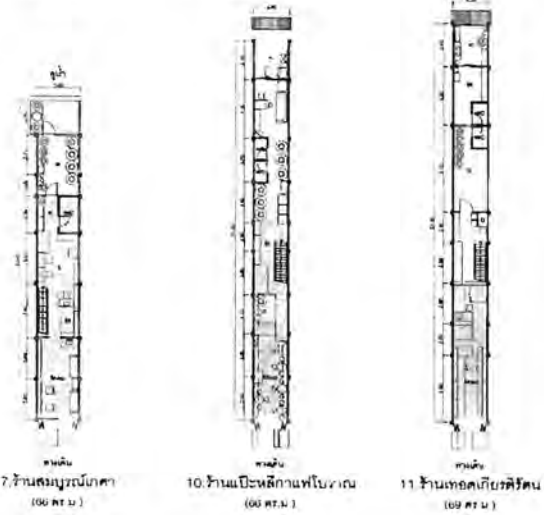
แม้ว่าเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี จะมีช่วงกว้าง ความลึก และขนาดของเรือนแถวที่แตกต่างกัน อันเนื่องมาจากบริบทของที่ตั้งและระยะเวลาในการอยู่อาศัย รวมทั้งประเภทของสินค้าและบริการ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาภาพรวมขององค์ประกอบที่ว่างของเรือนร้านค้าเหล่านี้ สามารถจัดประเภทของเรือนร้านค้าดังกล่าวได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ เรือนร้านค้าแบบคูหาเดี่ยวและเรือนร้านค้าแบบหลายคูหา โดยเรือนร้านค้าแต่ละแบบสามารถแบ่งออกเป็น 2 กรณี คือ กรณีที่ดินค่อนข้างตัน และที่ดินที่มีความลึกมาก

การวิเคราะห์องค์ประกอบที่ว่างของเรือนกรณีศึกษาประกอบด้วย 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) ช่วงกว้างของเรือนร้านค้า (2) สัดส่วนการใช้สอยระหว่างพื้นที่ค้าขาย พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่บริการ และ (3) สัดส่วนของพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบนและพื้นที่ใช้สอยชั้นล่าง ดังปรากฏในรูปที่ 5-1

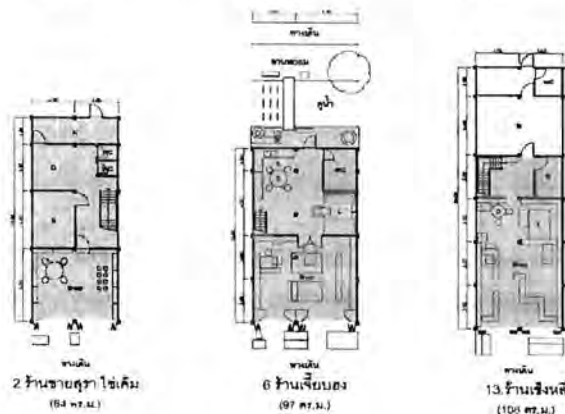
(1) เรือนร้านค้าดูหาเดี่ยวแบบตีน

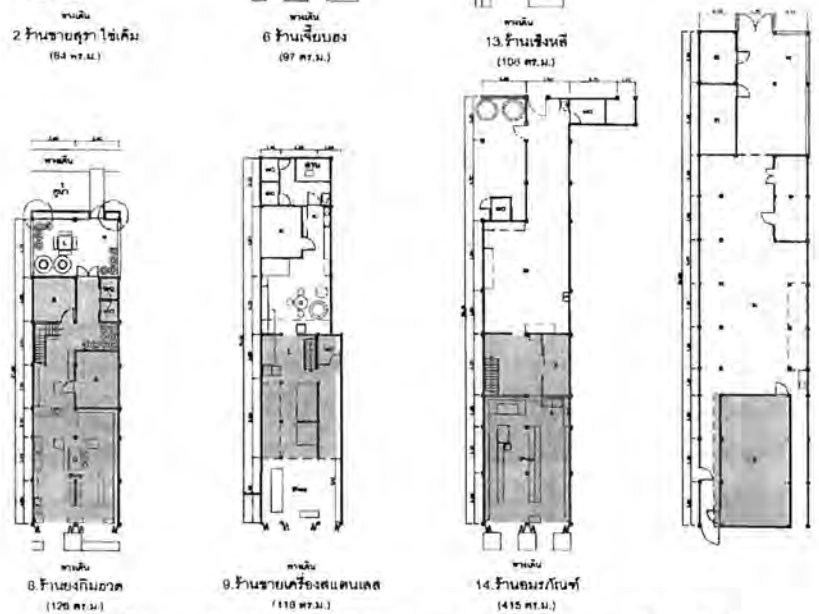
(2) เรือนร้านค้าดูหาเดี่ยวแบบลึก

(3) เรือนร้านค้าหลายดูหาแบบตีน

(4) เรือนร้านค้าหลายดูหาแบบลึก

รูปที่ 5-1 การจัดกลุ่มเรือนกรณีศึกษาตามจำนวนดูหาและความลึกของที่ดิน (ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

(1) เรือนร้านค้าคู้หาเดี่ยวแบบต้น

จากรูปที่ 5-2 ก เรือนร้านค้าแบบคู้หาเดี่ยวซึ่งมีความลึกของเรือนไม่มากนัก ดังปรากฏให้เห็นในกรณีของร้านสุนทรโฮสเทล ร้านเจ็ทเกียงกาแฟโบราณ ร้านอุดมภัณฑ์ และร้านเจริญโฮสเทล สามารถจัดกลุ่มได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเรือนร้านค้าชนิดหน้ากว้าง 3 เมตร ซึ่งเป็นกลุ่มที่พบมากที่สุดในตลาด และกลุ่มเรือนร้านค้าชนิดหน้ากว้าง 4.2 เมตร ซึ่งมักพบบริเวณร้านค้าหัวมุมริมตรอกทางเดินในตลาดฝั่ง ต.คลองสวน

จากการสำรวจภาคสนาม เรือนร้านค้าคู้หาเดี่ยวแบบต้นมีพื้นที่ค้าขายประมาณ 2 ช่วงเสา และมีพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่บริการอย่างละ 1-2 ช่วงเสา เมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนการใช้สอยพื้นที่ทั้งสามส่วน จะพบว่าพื้นที่ค้าขายครอบคลุมพื้นที่เกือบครึ่งหนึ่งของพื้นที่ชั้นล่างทั้งหมด ด้วยข้อจำกัดเรื่องที่ตั้งซึ่งส่งผลให้ความลึกของเรือนมีไม่มากนัก เรือนร้านค้าเหล่านี้จึงมีลักษณะแตกต่างจากเรือนร้านค้าประเภทที่ตั้งอยู่บนที่ดินที่มีความลึกค่อนข้างมาก กล่าวคือ เรือนร้านค้าจะมีพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบนคลุมพื้นที่ใช้สอยชั้นล่างจนเต็มพื้นที่ ตั้งแต่พื้นที่เหนือสวนค้าขายทางด้านหน้าจรดพื้นที่เหนือสวนบริการทางด้านหลัง (ยกเว้นกรณีของร้านสุนทรโฮสเทล ซึ่งมีบ้านพักอาศัยแยกต่างหากทางด้านหลังของกลุ่มเรือนแถวไม้) โดยปราศจากช่องเปิดโล่งข้างบันไดซึ่งทำหน้าที่ช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ของพื้นที่ใช้สอยทั้งสองชั้น และช่วยเพิ่มแสงธรรมชาติและการไหลเวียนของอากาศภายในเรือนร้านค้า

(2) เรือนร้านค้าคู้หาเดี่ยวแบบลึก

จากรูปที่ 5-2 ข เรือนแถวแบบคู้หาเดี่ยวซึ่งมีความลึกของเรือนค่อนข้างมาก ดังเช่นกรณีของร้านสมบุรณ์เกศา ร้านแป๊ะเหล็กกาแฟโบราณ และร้านเทอดเกียรติรัตน มีช่วงกว้างของเรือน 2 แบบ คือ เรือนร้านค้าชนิดหน้ากว้าง 3 เมตร ซึ่งเป็นกลุ่มที่พบมากที่สุดในตลาด และเรือนร้านค้าชนิดหน้ากว้าง 2.5 เมตร ซึ่งพบเฉพาะกลุ่มของเรือนแถวช่วงท้ายตลาดฝั่ง ต.เทพราช

เมื่อพิจารณาสัดส่วนของการใช้สอยที่ว่างของเรือนแถวนี้ จะพบว่าส่วนร้านค้าครอบคลุมพื้นที่กว่า 3 ช่วงเสา ส่วนอยู่อาศัยครอบคลุมพื้นที่ 2 ช่วงเสา และส่วนบริการครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 1.5-2 ช่วงเสา ในขณะที่เรือนแถวแบบต้นมีการใช้งานพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบนจนเต็มพื้นที่ เพื่อใช้เนื้อที่ที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด เรือนร้านค้าซึ่งมีความลึกของที่ดินค่อนข้างมาก มักเน้นการต่อเติมขยายพื้นที่ทางแนวราบมากกว่าการต่อเติมหรือปรับปรุงพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบน ส่งผลให้ภาพรวมของพัฒนาการเรือนร้านค้าคู้หาเดี่ยวประเภทดังกล่าว ยังคงรักษาความสัมพันธ์ของที่ว่างระหว่างชั้นบนและชั้นล่าง ตลอดจนคุณสมบัติการรับแสงและถ่ายเทลมธรรมชาติในเรือนแถวไว้ได้เป็นอย่างดี

(3) เรือนร้านค้าหลายคู้หาแบบต้น

จากรูปที่ 5-2 ค เรือนร้านค้าแบบหลายคู้หาซึ่งมีความลึกของเรือนไม่มาก ได้แก่ ร้านขายสุราและไข่เค็ม ร้านเจ็บบอง และร้านเชิงหลี มีช่วงกว้างของเรือน 2 รูปแบบ อันเกิดจากผลรวมของเรือนแถวที่มีช่วงเสากว้าง 3 เมตร และเรือนแถวที่มีช่วงเสากว้าง 4.2 เมตร เป็นเรือนร้านค้าชนิดหน้ากว้าง 6 เมตร และเรือนร้านค้าชนิดหน้ากว้าง 7.2 เมตร

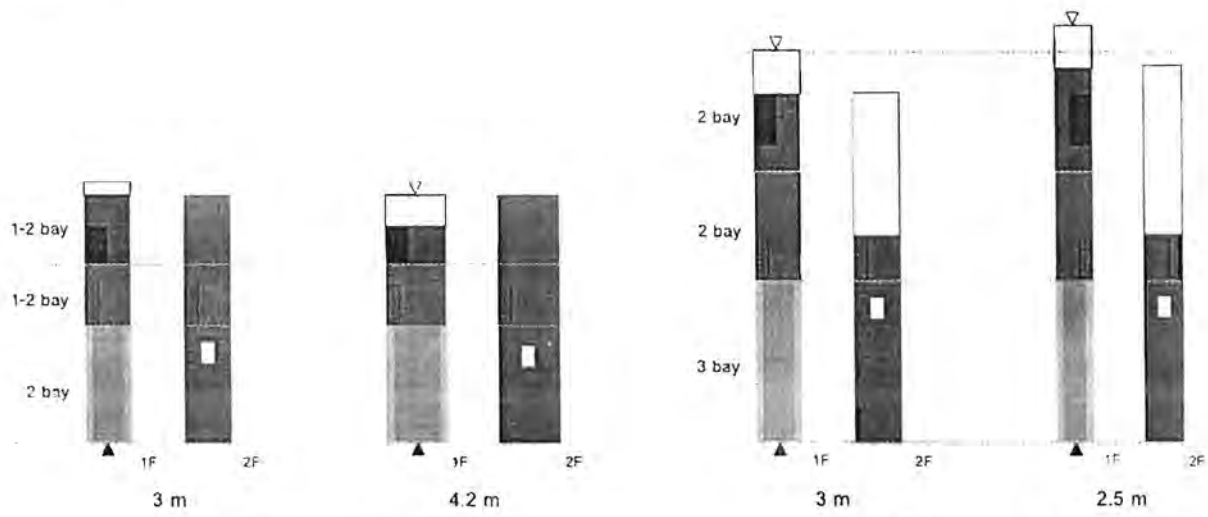
การใช้สอยพื้นที่ค้าขายของเรือนร้านค้าเหล่านี้มีระยะประมาณ 2 ช่วงเสา ส่วนการใช้สอยพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่บริการมีระยะคิดเป็น 1-2 ช่วงเสา ขึ้นอยู่กับบริบทของที่ตั้ง นอกเหนือจากกรณีของร้านเชิงหลีซึ่งมีส่วนบริการทางด้านหลังเปิดโล่งสู่หลังคา พบว่าเรือนร้านค้าส่วนใหญ่มีการต่อเติมพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบนจนเต็มพื้นที่ เช่นเดียวกับกรณีของเรือนร้านค้าแบบหนึ่งห้องที่มีความลึกของเรือนค่อนข้างน้อย นอกจากนี้ จากการสำรวจเรือนกรณีศึกษา พบว่าเนื่องจากเรือนร้านค้าดังกล่าวมีช่วงกว้างของเรือนค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับเรือนแถวแบบหนึ่งห้อง จึงมักมีการกันพื้นที่อยู่อาศัยชั้นล่างกว้าง 1 ช่วงเสา เป็นห้องนอนที่มีการติดตั้งเครื่องปรับอากาศและเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ อย่างครบครัน สำหรับผู้อยู่อาศัยซึ่งส่วนมากเป็นผู้สูงอายุที่ไม่สามารถเดินขึ้นลงบันไดที่สูงชันได้โดยสะดวก

(4) เรือนร้านค้าหลายคู้หาแบบลึก

จากรูปที่ 5-2 ง เรือนร้านค้าแบบหลายคู้หาซึ่งมีความลึกของเรือนค่อนข้างมาก ดังเช่นกรณีของร้านยงกิมฮวด ร้านขายเครื่องสแตนเลส ร้านวิสุทธิพาณิชย์ และร้านอมรภัณฑ์ มีช่วงกว้างของเรือนเกิดจากผลรวมของช่วงเสากว้าง 3 เมตรเท่านั้น ได้แก่ เรือนร้านค้าชนิดหน้ากว้าง 6 เมตร เรือนร้านค้าชนิดหน้ากว้าง 9 เมตร (ร้านก๊วยเตี่ยว

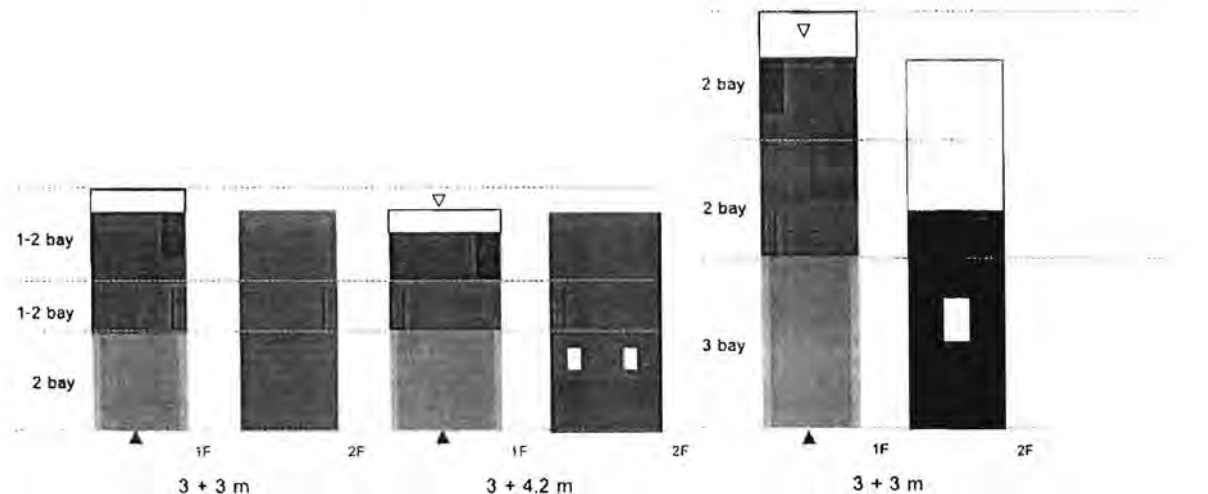
เปิด ติดกับร้านแป๊ะหีฬาแพโบริวรรณในตลาดฝั่ง ต.เทพราช) และเรือนร้านค้าชนิดหน้ากว้าง 12 เมตร (บ้านเจ้าของตลาดฝั่ง ต. คลองสวน)

สัดส่วนการใช้สอยพื้นที่ของเรือนร้านค้าหลายคูหาแบบลึกมีลักษณะเช่นเดียวกับเรือนร้านค้าแบบคูหาเดียวที่มีความลึกของเรือนมาก กล่าวคือ เรือนร้านค้าเหล่านี้มีพื้นที่ค้าขายคิดเป็นระยะ 3 ช่วงเสา พื้นที่อยู่อาศัย 2 ช่วงเสา และส่วนบริการซึ่งรวมทั้งพื้นที่ภายในและพื้นที่โล่งภายนอกคิดเป็นระยะ 2 ช่วงเสา นอกจากนี้ เรือนร้านค้าหลายคูหาแบบลึกยังมีการกันพื้นที่ส่วนหนึ่งบริเวณชั้นล่างเป็นห้องนอนจำนวน 1 ห้อง ดังปรากฏในร้านขายเครื่องสแตนเลสและร้านอมรภัณฑ์ เช่นเดียวกับเรือนร้านค้าแบบหลายคูหาที่มีความลึกของเรือนไม่มาก และห้องนอนจำนวน 2 ห้อง ดังเช่นร้านยงกิมฮวด

ก. เรือนร้านค้าคูหาเดียวแบบตัน

ข. เรือนร้านค้าคูหาเดียวแบบลึก

ค. เรือนร้านค้าหลายคูหาแบบตัน

ง. เรือนร้านค้าหลายคูหาแบบลึก

- พื้นที่บริการกลางแจ้ง
- พื้นที่บริการ
- พื้นที่อยู่อาศัย
- พื้นที่ค้าขาย

รูปที่ 5-2 องค์ประกอบที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี (ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

โดยสรุป เรือนร้านค้าริมน้ำในตลาดคลองสวน สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ เรือนร้านค้าชนิดคูหาเดียวและเรือนร้านค้าชนิดหลายคูหา จากการสำรวจเรือนกรณีศึกษา พบว่าเรือนร้านค้าแบบหนึ่งห้องมีความกว้างของช่องเสา 3 แบบ คือ 2.5 เมตร 3 เมตร และ 4.2 เมตร โดยเรือนร้านค้าที่มีหน้ากว้าง 3 เมตร นับเป็นรูปแบบมาตรฐานที่พบมากที่สุดในตลาดทั้งสองฝั่ง ทั้งในกรณีของที่ดินที่ค่อนข้างดีและกรณีของที่ดินที่มีความลึกมาก ส่วนเรือนร้านค้าที่มีหน้ากว้าง 2.5 เมตร พบเฉพาะบริเวณท้ายตลาดฝั่ง ต.เทพราช และเรือนร้านค้าที่มีหน้ากว้าง 4.2 เมตร มักพบบริเวณริมตรอกทางเดินในตลาดฝั่ง ต.คลองสวน ส่วนเรือนร้านค้าชนิดหลายคูหาซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นเรือนร้านค้าแบบสองห้อง มีความกว้างของร้านค้าเพียง 2 แบบ คือ 6 เมตร และ 7.2 เมตร โดยเรือนร้านค้าที่มีหน้ากว้าง 6 เมตร นับเป็นรูปแบบมาตรฐานของเรือนร้านค้าแบบสองคูหา ในขณะที่เรือนร้านค้าที่มีหน้ากว้าง 7.2 เมตร มักพบเฉพาะในกรณีของเรือนแถวที่มีความลึกไม่มากนัก

เมื่อเปรียบเทียบการใช้สอยที่ว่างระหว่างเรือนร้านค้าที่มีความลึกน้อยและเรือนร้านค้าที่มีความลึกมาก จะพบว่าเรือนร้านค้าที่มีความลึกน้อยโดยส่วนใหญ่จะมีการสร้างหรือต่อเติมพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบน จากเดิมซึ่งอาจมีเฉพาะส่วนเหนือพื้นที่ค้าขายทางด้านหน้า ขยับขยายออกทางด้านหลังจนกระทั่งเต็มเนื้อที่ที่ใช้สอยชั้นล่าง ในขณะที่เรือนร้านค้าที่ไม่ถูกจำกัดเรื่องขนาดที่ดิน จะสามารถต่อเติมเรือนออกไปทางแนวราบได้ จึงมักไม่มีการต่อเติมพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบนนัก นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาภาพรวมของพัฒนาการพื้นที่ใช้สอยทั้งสามส่วน อันประกอบด้วย พื้นที่ค้าขาย พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่บริการ จะเห็นว่าพื้นที่ค้าขายมักมีการปรับปรุงหรือต่อเติมค่อนข้างน้อยกว่าส่วนอยู่อาศัยและส่วนบริการซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางราบและทางตั้ง สาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากว่าเรือนร้านค้าสามารถใช้สอยพื้นที่ริมทางเดินและพื้นที่ริมน้ำเป็นเสมือนส่วนขยายของพื้นที่ค้าขายภายในร้านได้ จึงไม่มีความจำเป็นในการปรับปรุงหรือต่อเติมร้าน ส่วนการเติบโตของพื้นที่อยู่อาศัย มีปัจจัยเกี่ยวข้องของหลายประการ ทั้งปัจจัยภายนอก ได้แก่ สภาพที่ตั้งและปัจจัยภายใน ได้แก่ ความต้องการของสมาชิกครอบครัว

5.1.2 องค์ประกอบที่ว่างของพื้นที่ริมน้ำ

พื้นที่ริมน้ำนับเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อตลาดริมน้ำและวิถีการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนตลาด จากการวิเคราะห์เรือนกรณีศึกษา สามารถจัดกลุ่มลักษณะและการใช้สอยที่ว่างของพื้นที่ริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยละออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ พื้นที่ริมน้ำแบบเปิดโล่ง (open waterfront space) พื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อม (enclosed waterfront space) และพื้นที่ริมน้ำแบบกึ่งเปิดโล่ง-กึ่งปิดล้อม (semi-open/semi-enclosed waterfront space) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) พื้นที่ริมน้ำแบบเปิดโล่ง

พื้นที่ริมน้ำแบบเปิดโล่ง (open waterfront space) หมายถึง พื้นที่ซึ่งมีลักษณะเปิดสู่สภาพแวดล้อมปราศจากผนังปิดกั้นและหลังคาคลุมกันแดดฝน พื้นที่ริมน้ำดังกล่าวสามารถแบ่งตามวัตถุประสงค์ของการใช้สอยและประเภทของผู้ใช้สอยออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ พื้นที่ริมน้ำซึ่งรองรับการใช้งานของผู้อยู่อาศัยในชุมชนตลาด ตัวอย่างเช่น ทำน้ำขนาดเล็กบริเวณหน้าร้านเจ๊เกียงกาแพโบราณ ทำเทียบเรือหน้าร้านเชิงหลีซึ่งขายอุปกรณ์ซ่อมเรือและปลูกต้นทับทิม เลี้ยงเปิดริมน้ำ สำหรับใช้ในวันตรุษจีน อันเป็นรูปแบบการใช้สอยพื้นที่ริมน้ำที่มีมาตั้งแต่อดีต และพื้นที่ริมน้ำซึ่งรองรับการใช้งานของนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน ตัวอย่างเช่น ลานกิจกรรมกลางแจ้งบริเวณหน้าร้านเทอดเกียรติรัตนและร้านแป๊ะหลีกาแพโบราณ ซึ่งมีลักษณะเป็นลานคอนกรีตขนาดใหญ่ยื่นออกจากพื้นที่ริมน้ำแบบกึ่งเปิดโล่ง-กึ่งปิดล้อมอีกชั้นหนึ่ง ใช้เป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมพิเศษในเทศกาลต่างๆ และพื้นที่รับประทานอาหารพร้อมชมทัศนียภาพริมน้ำของนักท่องเที่ยว

จากสถานการณ์ดังกล่าว จึงเห็นว่าในขณะที่พื้นที่ริมน้ำในอดีตเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมชีวิตของ "คนใน" หรือ "ขาประจำ" และสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างคนกับน้ำ ทว่า การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำของตลาดคลองสวนในปัจจุบันกลับมีแนวโน้มที่จะมุ่งให้ความสำคัญกับ "คนนอก" หรือ "ขาจร" และแยกผู้คนออกจากกรรมปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับโครงข่ายสายน้ำ

ท่าหน้าและท่าเรือหน้าร้านเจ๊เที่ยง กาแฟโบราณ

ลานกิจกรรมกลางแจ้ง

ลานกิจกรรมในงานวันย้อนรอย ๑๑๑ ปี ตลาดคลองสวน

รูปที่ 5-3 พื้นที่ริมน้ำแบบเปิดโล่ง
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)**(2) พื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อม**

พื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อม (enclosed waterfront space) นับเป็นรูปแบบการใช้สอยพื้นที่ริมน้ำแบบดั้งเดิมของตลาดคลองสวนอีกรูปแบบหนึ่ง ประกอบด้วย พื้นที่อาจมีการเปลี่ยนระดับสูง-ต่ำ และเปลี่ยนวัสดุจากพื้นปูนเป็นพื้นไม้ ฝาถ้ำกันแบ่งขอบเขตพื้นที่ที่แยกจากพื้นที่ข้างเคียง ประตูบานเฟี้ยมซึ่งสามารถเปิด-ปิดได้ตามเวลาทำการของร้านค้า และโครงสร้างหลังคาซึ่งมีความลาดชันน้อยกว่าหลังคาปีกนกส่วนที่คลุมทางสัญจรหลัก พื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อมดังปรากฏในกรณีของพื้นที่ริมหน้าร้านเจ๊เที่ยง ร้านกาแฟ และร้านอมรภัณฑ์ ทำหน้าที่เป็นเสมือนส่วนขยายของพื้นที่ค้าขายของเรือร้านค้า อย่างไรก็ตาม แม้พื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อมจะเผยให้เห็นถึงวิถีชีวิตและกิจกรรมค้าขายอันคึกคักของตลาดริมน้ำแห่งนี้ ทว่า ความไม่เป็นระเบียบ ความแออัด และความมืดทึบ อันเกิดจากการขาดการจัดการพื้นที่ที่ดี เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้บริหารตลาดร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยดำเนินการรื้อถอนพื้นที่ริมน้ำรูปแบบดังกล่าว และปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ริมน้ำแบบกึ่งเปิดโล่ง-กึ่งปิดล้อมขนาดใหญ่เชื่อมต่อถึงกัน

พื้นที่ขายของร้านเจียบอง

ร้านขายอาหารเชิงสะพาน ตลาดฝั่ง ต.คลองสวน

ครัวริมน้ำ ร้านเชิงหลี่

ร้านตัดผมริมน้ำ ตลาดฝั่ง ต.เทพราช

รูปที่ 5-4 พื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

(3) พื้นที่ริมน้ำแบบกึ่งเปิดโล่ง-กึ่งปิดล้อม

พื้นที่ริมน้ำแบบกึ่งเปิดโล่ง-กึ่งปิดล้อม (semi-open/semi-enclosed waterfront space) เป็นรูปแบบการใช้สอยพื้นที่ริมน้ำที่มีแนวโน้มได้รับความนิยมมากขึ้นทุกขณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา เช่น พื้นที่ริมน้ำหน้าเรือนแถวบริเวณท้ายตลาดของตลาดทั้งสองฝั่ง ซึ่งพื้นที่บางส่วนของพื้นที่ริมน้ำดังกล่าวเกิดจากการรื้อถอนผนังกั้นระหว่างห้องของพื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อม และปรับปรุงเป็นพื้นที่โล่งที่เชื่อมต่อขนานไปตามความยาวของคลองประเภทบุรีรัมย์ มีหลังคาคลุมเพื่อให้ร่มเงาและกันแดดฝนแก่บริเวณที่ตั้งซุ้มอาหารและบริเวณที่นั่งรับประทานอาหารของผู้มาจับจ่ายซื้อของและนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ ในปี พ.ศ.2555 ยังมีการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำในลักษณะอื่น เช่น การก่อสร้างศาลาจีนลอยน้ำ ซึ่งมีขนาดสัดส่วน รูปแบบ และการใช้สีที่ไม่สอดคล้องกับบริบทเดิมของพื้นที่ รุกกล้าเข้ามาในบริเวณลำคลองย่อยตั้งแต่หน้าร้านสุนทรไอสถถึงร้านขายสุวและไขเค็ม เพื่อจุดประสงค์ทางการท่องเที่ยวเป็นหลัก

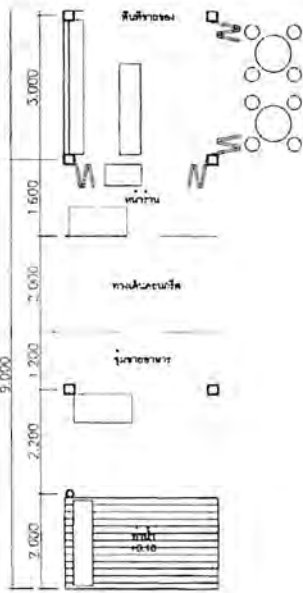

พื้นที่นั่งรับประทานอาหารและศาลาจีน ตลาดฝั่ง ต.คลองสวน

พื้นที่ตั้งซุ้มขายอาหาร ตลาดฝั่ง ต.เทพราช

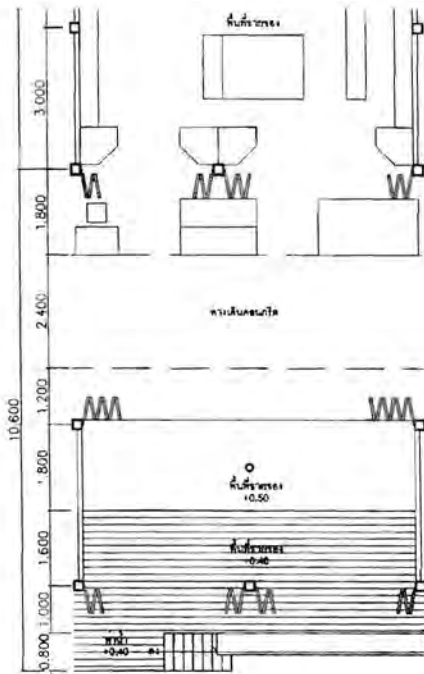
รูปที่ 5-5 พื้นที่ริมน้ำแบบกึ่งเปิดโล่ง-กึ่งปิดล้อม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

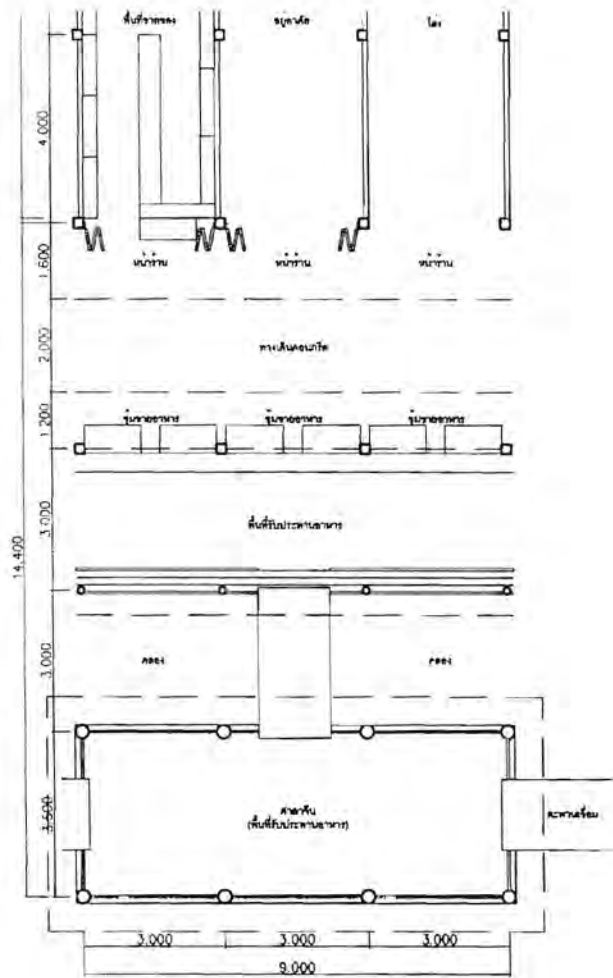
พื้นที่รรมน้ำแบบเปิดโล่ง (ดั้งเดิม)

พื้นที่รรมน้ำแบบเปิดโล่ง (ใหม่)

พื้นที่รรมน้ำแบบปิดล้อม

พื้นที่รรมน้ำแบบกึ่งเปิดโล่ง-กึ่งปิดล้อม

รูปที่ 5-6 องค์ประกอบที่วางของพื้นที่รรมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี (ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

โดยสรุป ลักษณะที่ว่างและการใช้สอยพื้นที่ริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี สามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ พื้นที่ริมน้ำแบบเปิดโล่ง พื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อม และพื้นที่ริมน้ำแบบกึ่งเปิดโล่ง-กึ่งปิดล้อม ในขณะที่รูปแบบการใช้สอยพื้นที่ริมน้ำแบบดั้งเดิม อาทิเช่น ท่าน้ำและท่าเทียบเรือของแต่ละร้าน ซึ่งจัดเป็นพื้นที่ริมน้ำแบบเปิดโล่ง และร้านรวงต่างๆ ริมน้ำ รวมถึงพื้นที่เก็บของและครัวริมน้ำ ซึ่งจัดเป็นพื้นที่ริมน้ำแบบปิดล้อม สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างผู้อยู่อาศัยหรือ "คนใน" และน้ำ การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำดังปรากฏให้เห็นเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน ทั้งพื้นที่ริมน้ำแบบเปิดโล่งรูปแบบใหม่ เช่น ลานกิจกรรมริมน้ำ และพื้นที่ริมน้ำแบบกึ่งเปิดโล่ง-กึ่งปิดล้อม เช่น พื้นที่ตั้งร้านอาหารและบริเวณรับประทานอาหารริมน้ำ กลับให้ความสำคัญกับนักท่องเที่ยวหรือ "คนนอก" เป็นหลัก ในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันนี้ พื้นที่ริมน้ำจึงทำหน้าที่เป็นเพียงจุดชมทัศนียภาพริมน้ำ ซึ่งแยกผู้คนออกจากการมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับลำคลอง อันส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างมาก

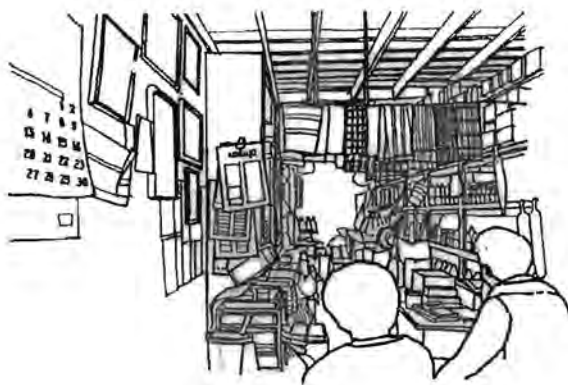
5.2 แบบแผนการใช้สอยที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

การศึกษาองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนตลาดริมน้ำ องค์ประกอบสถาปัตยกรรม ตลอดจนองค์ประกอบที่ว่างและการใช้สอยของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี โดยการสำรวจภาคสนาม การสังเกตการณ์ เรือนกรณีศึกษาอย่างใกล้ชิดผนวกกับการสัมภาษณ์ชาวชุมชนตลาดและผู้ที่เกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจในมิติทางวัฒนธรรมของใช้สอยพื้นที่ของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี งานวิจัยจึงสรุปแบบแผนการใช้สอยที่ว่าง 5 ประการ ได้แก่ ที่ว่างขนาดใกล้ชิดสนิทสนม (intimate space) ที่ว่างทางตั้ง (vertical space) ที่ว่างส่วนขยาย (extensional space) ที่ว่างซึ่งเปิดรับสัมผัสธรรมชาติ (intermediary space) และที่ว่างซึ่งสานสัมพันธ์ชุมชน (collective space) ซึ่งมีคุณลักษณะและการใช้สอย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.2.1 ที่ว่างขนาดใกล้ชิดสนิทสนม

การผสมผสานหน้าที่ใช้สอยระหว่างกิจกรรมอยู่อาศัยและกิจกรรมค้าขายในเรือนแถวซึ่งมีพื้นที่จำกัด กล่าวคือ มีช่วงกว้างของเรือนเพียง 3 เมตร (ในกรณีเรือนร้านค้าแบบคูกาเดียว) และ 6 เมตร (ในกรณีเรือนร้านค้าสองคูกา) และมีความลึกแตกต่างกันไปตามตำแหน่งและสภาพที่ตั้ง ส่งผลให้ระบบการจัดวางและการใช้สอยในเรือนร้านค้าเหล่านี้มีคุณลักษณะของที่ว่างแบบใกล้ชิดสนิทสนม (intimate space) ตัวอย่างของการจัดการที่ว่างขนาดเล็กเพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยสูงสุดในเรือนร้านค้า ตลาดคลองสวนร้อยปี ได้แก่ การติดตั้งตู้หรือชั้นวางสินค้าที่มีความสูงตั้งแต่ระดับพื้นถึงระดับใต้ท้องคานชั้นบนแบบถาวรโดยรอบผนังส่วนร้านค้าขายของ และการติดตั้งตู้ลอยภายในร้านขายอาหารและเครื่องดื่ม

ไม่เพียงแต่การจัดการเครื่องเรือน องค์ประกอบ และอุปกรณ์ต่างๆ ในพื้นที่ให้มีที่ทางอยู่อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยเท่านั้น ระบบการจัดวางสินค้าและการใช้ขนาดสัดส่วนแบบไทยๆ ดังปรากฏในความกว้างของทางสัญจร ทั้งทางสัญจรแนวราบ (รูปที่ 5-7 ก) เช่น ทางเดินเลือกซื้อสินค้าที่มีความกว้างเพียง 0.50-0.70 เมตร และทางสัญจรแนวตั้ง ได้แก่ บันไดแบบตรงที่มีความกว้างประมาณ 0.70-0.80 เมตร และมีความลาดชันมาก นับว่าเป็นวิธีการประหยัดเนื้อที่ที่มีประสิทธิภาพวิธีหนึ่ง นอกเหนือจากการจัดการกายภาพของพื้นที่ขนาดเล็ก การใช้สอยที่ว่างขนาดใกล้ชิดสนิทสนมยังหมายถึงมิติทางวัฒนธรรมของการอยู่อาศัย ธรรมเนียมการถอดรองเท้าก่อนเข้าเรือน (รูปที่ 5-7 ข) ดังปรากฏให้เห็นในกรณีของร้านอุดมภัณฑ์ ร้านขายสุราและไข่เค็ม ร้านเจริญโฮสเทล และร้านเชิงหลี และการถอดรองเท้าก่อนเข้าสู่พื้นที่อยู่อาศัยทางด้านหลังของร้านเจียบอง ผนวกกับความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างชาวชุมชนที่อาศัยอยู่ในตลาดแห่งนี้มายาวนาน รวมถึงมิตรไมตรีระหว่างพ่อค้า แม่ค้า และลูกค้า เสมือนเป็น "ครอบครัวขยายขนาดใหญ่" ยังช่วยส่งเสริมให้ร้านค้าต่างๆ ในตลาดคลองสวนมีบรรยากาศของความเป็น "บ้าน" ที่ให้ความรู้สึกอบอุ่นและเป็นกันเองมากกว่าเป็น "ร้านค้า" ดังที่พบเห็นทั่วไปในปัจจุบัน

ก. พื้นที่ค้าขายขนาดใกล้ชิดสนิทสนม ร้านเทอดเกียรติรัตน

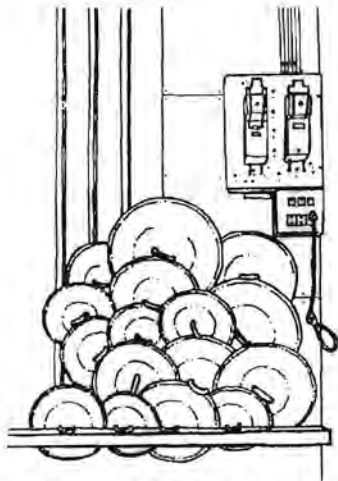
ข. ธรรมเนียมการถอดรองเท้าก่อนเข้าเรือน ร้านอุดมภัณฑ์

รูปที่ 5-7 ที่ว่างขนาดใกล้ชิดสนิทสนม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

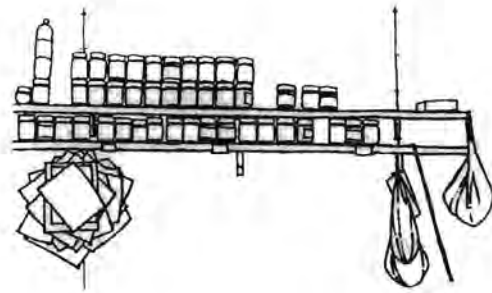
5.2.2 ที่วางทางตั้ง

การใช้องค์ประกอบและที่วางทางตั้ง (vertical space) เป็นคุณลักษณะสำคัญอีกประการที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของการใช้สอยพื้นที่ทางราบที่มีขนาดจำกัดของเรือนร้านค้าในตลาดคลองสวนร้อยปี เทคนิควิธีต่างๆ ในการจัดการข้าวของเครื่องใช้และสินค้า อาทิ การแขวน การเกาะเกี่ยว การซ้อนชั้น การยื่น การใช้ระบบชักโครก รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากความไม่สมบูรณ์ของสถาปัตยกรรม ทั้งโครงสร้างรับน้ำหนัก เช่น คาน ตง จันทัน และองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่ไม่ปิดผิวเรียบ เช่น เฟอร์นิเจอร์ ก่อให้เกิดที่วางซึ่งรองรับการใช้สอยได้หลากหลายมิติ ดังปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในกรณีของร้านยงกิมฮวด (รูปที่ 5-8 ก) ร้านขายเครื่องสแตนเลส (รูปที่ 5-8 ข) ร้านเจียบอง (รูปที่ 5-8 ค) ร้านอมรภัณฑ์ (รูปที่ 5-8 ง) และร้านวิสุทธิพาณิชย์ นับว่าเป็นตัวอย่างของการใช้สอยพื้นที่ทางตั้งที่น่าสนใจและสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัย

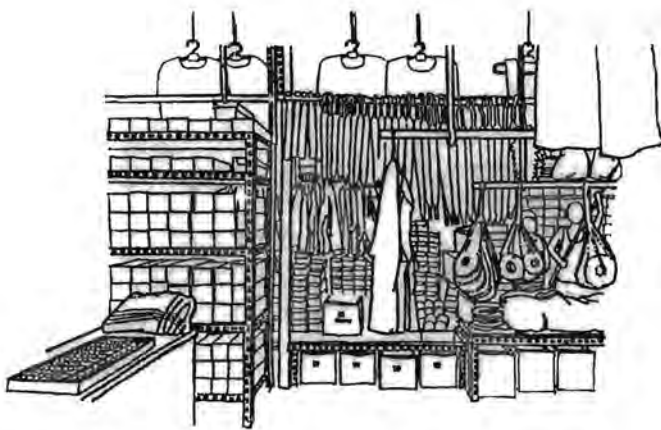
นอกจากนี้ หากมีการตรวจสอบความแข็งแรงและความปลอดภัยของโครงสร้างอาคารที่ได้มาตรฐาน การต่อเติมชั้นลอยบริเวณพื้นที่โล่งใต้หลังคา ตัวอย่างเช่น ร้านขายเครื่องสแตนเลส ร้านแป๊ะหลีกาแพโบราณ และการขยายพื้นที่ที่อยู่อาศัยชั้นบนให้กว้างขวางขึ้น เช่น ร้านอุดมภัณฑ์ซึ่งมีการต่อเติมพื้นที่อยู่อาศัยเป็น 3 ชั้น และร้านสมบูรณ์เเกศาซึ่งมีการขยายพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบนออกไปทางด้านหลัง ยังนับได้ว่าเป็นการแก้ปัญหาข้อจำกัดทางพื้นที่ได้อีกวิธีหนึ่ง

ก. เฟอร์นิเจอร์เป็นที่เสียบผ่านมือ ร้านยงกิมฮวด

ข. ชั้นวางอุปกรณ์ตีตีผนัง ร้านขายเครื่องสแตนเลส

ค. การแขวน ซ้อนชั้น ห้อยสินค้า ร้านเจียบอง

ง. ถังใส่เงินระบบชักโครก ร้านอมรภัณฑ์

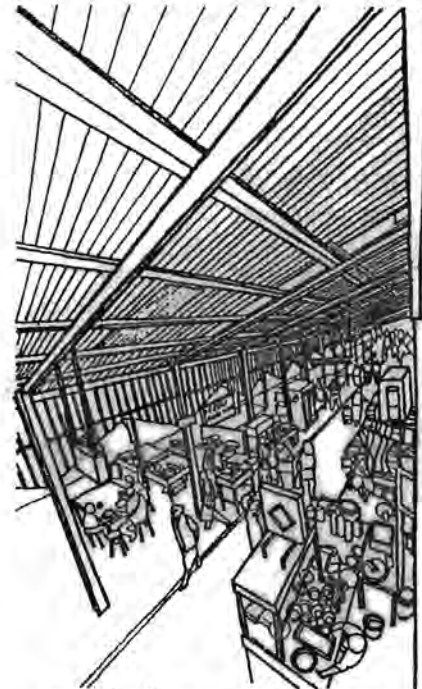
รูปที่ 5-8 ที่วางทางตั้ง
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

5.2.3 ที่ว่างส่วนขยาย

นอกเหนือจากการใช้สอยพื้นที่ว่างภายในเรือนร้านค้าอย่างคุ้มค่า ทั้งมิติทางราบและมิติทางตั้ง พื้นที่ริมทางสัญจรหลักซึ่งเชื่อมเรือนร้านค้าต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน และพื้นที่ริมน้ำซึ่งมีรูปแบบต่างๆ นานายังสามารถใช้เป็นที่ย่างส่วนขยาย (extensional space) ของพื้นที่ค้าขายภายในเรือนร้านค้าซึ่งมีขนาดจำกัด ดังรูปที่ 5-9 ก และรูปที่ 5-9 ข ด้วยทำเลที่ตั้งที่ต่อเนื่องกับคลอง ความสูงโปร่งของโครงสร้าง และคุณลักษณะกึ่งภายใน-กึ่งภายนอกของพื้นที่ที่เปิดรับแสงธรรมชาติและมีการถ่ายเทอากาศได้ดีกว่าพื้นที่ภายในร้านค้า จึงทำให้พื้นที่ส่วนขยายนี้เป็นบริเวณที่เกิดกิจกรรมการค้าขายอย่างคึกคัก มีชีวิตชีวา และกลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

ก. พื้นที่ริมน้ำ ร้านเจียบอง

ข. พื้นที่ริมน้ำ ร้านแป๊ะหลีกาแพโบราณ

รูปที่ 5-9 ที่ว่างส่วนขยาย
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

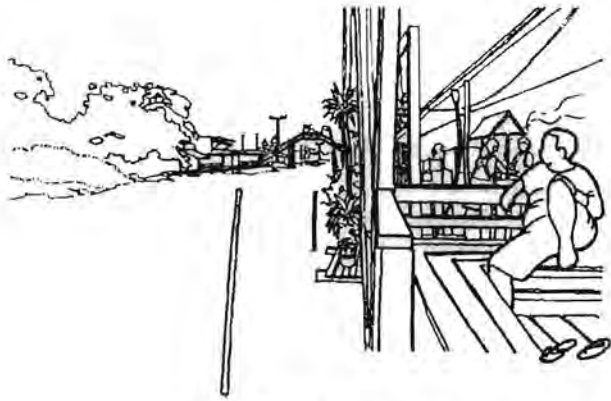
5.2.4 ที่ว่างซึ่งเปิดรับสัมผัสธรรมชาติ

ในขณะที่ที่ว่างขนาดใกล้ชิดสนิทสนม ที่ว่างทางตั้ง และที่ว่างส่วนขยาย เป็นคุณลักษณะของที่ว่างซึ่งเน้นมิติทางกายภาพของการใช้สอยพื้นที่ในสวนร้านค้าและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายเป็นหลัก ที่ว่างซึ่งเปิดรับสัมผัสธรรมชาติ (intermediary space) นับได้ว่าเป็นสื่อกลางช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่อยู่อาศัยภายในและสภาพแวดล้อมภายนอก โดยอาศัยความเปิดโล่ง (openness) พื้นที่เปิดโล่ง (open space) และช่องเปิด (opening) ช่วยก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตของการอยู่อาศัยในเรือนแถวในชุมชนตลาดริมน้ำ

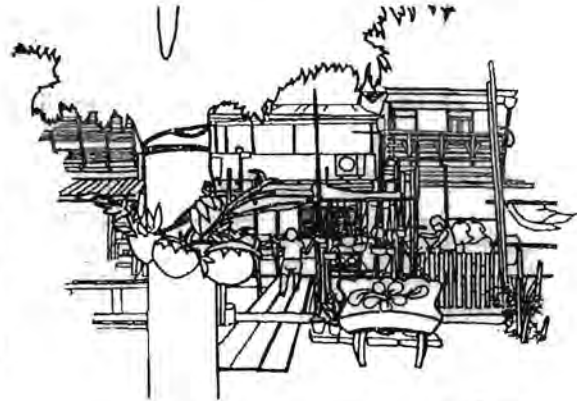
ตัวอย่างของพื้นที่เปิดโล่งซึ่งช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่อยู่อาศัยภายในและธรรมชาติแวดล้อม ได้แก่ ทำน้ำหน้าร้านเจ็กเกียงกาแพโบราณ (รูปที่ 5-10 ก) ท่าเทียบเรือหน้าร้านเชิงหลี สวนไม้แขวนและสวนหย่อมหลังร้านเจียบอง (รูปที่ 5-10 ข) รวมถึงสวนหย่อมหลังร้านยงกิมฮวด และลานกลางแจ้งหน้าร้านวิสุทธิพานิชย์และร้านสมบูรณ์เกศา ช่วยให้ผู้อยู่อาศัยได้มองเห็นความร่มรื่นและและสัมผัสกับร่มเย็นของธรรมชาติ นำไปสู่ความรู้สึกที่ร่มเย็นใจในการอยู่อาศัย จากรูปที่ 5-10 ค และรูปที่ 5-10 ง การเจาะช่องเปิดบนพื้นชั้นสองเมื่อผนวกกับการติดตั้งช่องแสงเหนือช่องเปิดดังกล่าว ดังเช่นกรณีของร้านวิสุทธิพานิชย์ ยังช่วยเพิ่มปริมาณแสงสว่างให้กับพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบนและพื้นที่ค้าขายชั้นล่าง และเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้สอยทั้งสองชั้นได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ การประยุกต์หลังคาหมาแหงนโดยต่อเติมซ้อนบนโครงสร้างหลังคาหลัก พร้อมติดตั้งหน้าต่างบานกระทุ้งบนสวนผนังที่โผล่พ้นผืนหลังคาให้สามารถเปิด-ปิดได้ตามต้องการ ดังปรากฏตัวอย่างให้เห็นในกรณีของสวนอยู่อาศัยทางด้านหลังของร้านแป๊ะหลีกาแพโบราณ (รูปที่ 5-10 จ) และเรือนแถวซึ่งปรับปรุงเป็นสุขาธารณะที่หัวตลาดฝั่ง ต.เทพราช ยังสามารถ

นำแสงและลมธรรมชาติเข้าสู่พื้นที่ภายในเรือนร้านค้า และช่วยลดความรู้สึกอึดอัดคับแคบของเรือนแถวซึ่งมีความกว้างเพียง 2.5 เมตรลงได้

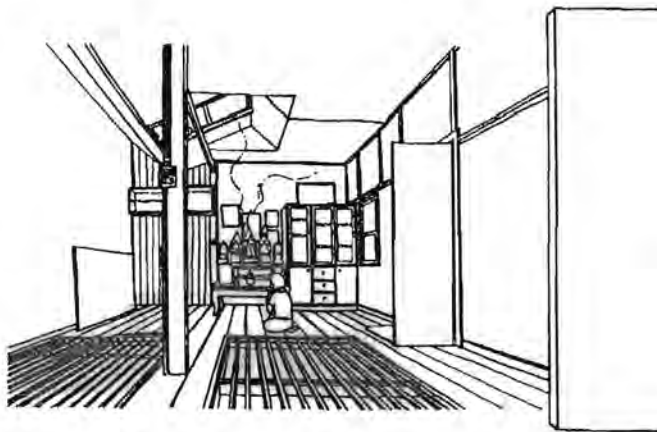
เทคนิคการปรับใช้องค์ประกอบสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้าให้เปิดรับสัมผัสธรรมชาตินี้ สะท้อนให้เห็นถึงการอยู่อาศัยที่พึงพาธรรมชาติ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายและยั่งยืนของชาวชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

ก. ท่าเรือนและทำนบน้ำหน้าร้านเจ็กียงกาแพโบราณ

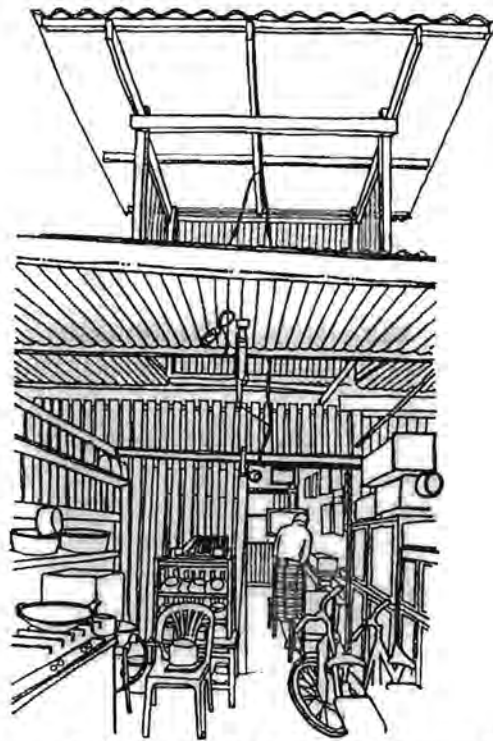
ข. สวนไม้แขวนและสวนหย่อมหลังร้านเจ็กียง

ค. ช่องเปิดบนพื้นชั้นสองและช่องแสงเหนือช่องเปิด ร้านวิสุทธิพาณิชย์

ง. ช่องเปิดเหนือพื้นที่ค้าขาย ร้านวิสุทธิพาณิชย์

จ. ชุมหลังคาหมาแหงนติดตั้งบานกระทุ้งเปิด-ปิดรับแสงและลมธรรมชาติ ร้านแป๊ะหลี

รูปที่ 5-10 ที่ว่างซึ่งเปิดรับสัมผัสธรรมชาติ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

5.2.5 ที่ว่างซึ่งสานสัมพันธ์ชุมชน

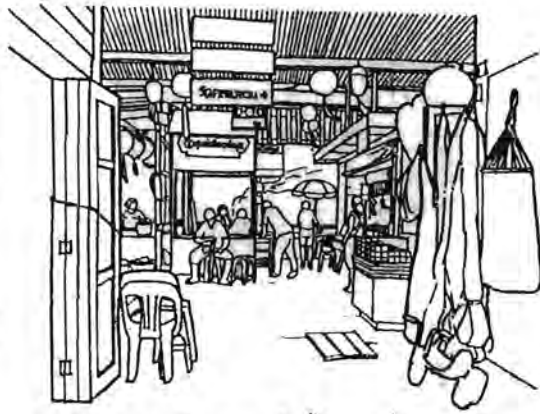
ที่ว่างซึ่งสานสัมพันธ์ชุมชน (collective space) หมายถึง ที่ว่างซึ่งสะท้อนความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างผู้คน ถิ่นที่ และเวลา นับเป็นคุณลักษณะเด่นของการใช้สอยพื้นที่ในชุมชนตลาดโบราณ ซึ่งเริ่มปรากฏให้เห็นในการออกแบบศูนย์การค้าชุมชน (community mall) ในปัจจุบัน

ด้วยการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องจากชุมชนหนึ่งสู่อีกชุมชนหนึ่งมาเป็นระยะเวลา ร้อยกว่าปี เรือนร้านค้าแต่ละหลังจึงเปรียบเสมือนพิพิธภัณฑ์แห่งชีวิตที่ฉายให้เห็นประวัติศาสตร์ เรื่องราวของสมาชิกครอบครัว และการซอมนับของการอยู่อาศัยของผู้คนหลายยุคหลายสมัย ผ่านการผสมผสานองค์ประกอบสถาปัตยกรรมเก่า-ใหม่ ข้าวของเครื่องใช้ หิ้งบูชาบรรพบุรุษ และภาพถ่ายสมาชิกครอบครัวทั้งในอดีตและปัจจุบัน

จากครอบครัวสู่ชุมชน ความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างชาวชุมชนตลาด ทำให้ตลาดไม่เพียงเป็นพื้นที่ค้าขาย และพื้นที่อยู่อาศัยของแต่ละครอบครัวเท่านั้น แต่ยังมีพื้นที่ส่วนรวมให้ชาวชุมชนได้พักผ่อน พุดคุย และพบปะสังสรรค์ในบรรยากาศเป็นกันเอง ที่ว่างซึ่งสานสัมพันธ์ผู้คนและพื้นที่นี้มักตั้งอยู่บริเวณจุดบรรจบกันของเส้นทางสัญจรหลายเส้นทาง อาทิเช่น บริเวณท่าเรือ ท่าหน้า และพื้นที่รับประทานอาหารหน้าร้านเจ๊เกียงกาแพโบราณ (รูปที่ 5-11 ก) ซึ่งเป็นจุดตัดของทางสัญจรหลักริมหน้าของเรือนร้านค้าเก่าและทางสัญจรย่อยของอาคารพาณิชย์กรรมใหม่ในตลาดฝั่ง ต.คลองสวน และมุมพักผ่อนและเล่นหมากรุกริมน้ำ ใกล้ทางเข้า-ออกตลาดฝั่ง ต.เทพราช (รูปที่ 5-11 ข) อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ตลาดริมน้ำแห่งนี้ทำหน้าที่เป็นทั้งพื้นที่ทางเศรษฐกิจสำหรับการจับจ่ายซื้อของ และเป็นพื้นที่ส่วนรวมที่รองรับการอยู่อาศัยในระดับสังคมอีกด้วย

ก. พื้นที่รับประทานอาหารหัวมุมตลาด ร้านเจ็ทเกียงกาแฟโบราณ

มุมพักผ่อนและเล่นหมากรุกริมน้ำ ตลาดฝั่ง ต.เทพราช

รูปที่ 5-11 ที่ว่างซึ่งสานสัมพันธ์ชุมชน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

โดยสรุป คุณลักษณะและการใช้สอยที่ว่างในเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี อันประกอบด้วย ที่ว่างขนาดใหญ่ชิดตึกสนม ที่ว่างทางตั้ง ที่ว่างสวนขยาย ที่ว่างซึ่งเปิดรับสัมผัสธรรมชาติ และที่ว่างซึ่งสานสัมพันธ์ชุมชน ครอบคลุมทั้งมิติทางกายภาพ มิติทางวัฒนธรรม และมิติของเวลาในการอยู่อาศัย แบบแผนการใช้สอยที่ว่างทั้งห้าประการนี้จึงเป็นฐานความเข้าใจสำคัญซึ่งสามารถนำไปปรับและประยุกต์ใช้ในงานออกแบบและงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมชุมชน บนพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย

บทที่ 6

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์แบบแผนการใช้สอยที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ในบทที่ 5 ซึ่งก่อให้เกิดความเข้าใจในองค์ประกอบที่ว่างของเรือนร้านค้าและพื้นที่ริมน้ำ ตลอดจนคุณลักษณะและการใช้สอยที่ว่างของชุมชนตลาดริมน้ำ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมท้องถิ่น ในบทสุดท้ายนี้จะเป็นการนำเสนอข้อคิดเห็นและเปรียบเทียบข้อดีและประเด็นปัญหาที่พบในการศึกษา รวมถึงข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต ดังรายละเอียดต่อไปนี้

6.1 จุดเด่นและปัญหาที่พบ

จากการศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ผ่านเรือนกรณีศึกษาจำนวน 14 หลัง งานวิจัยได้พบทั้งข้อได้เปรียบและปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา ซึ่งผู้เกี่ยวข้องควรตระหนักและให้ความสำคัญ ตลอดจนร่วมมือกันหาหนทางเพื่อต่อยอดและหาทางออกต่อสถานการณ์อันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนตลาดริมน้ำแห่งนี้

6.1.1 จุดเด่น

งานวิจัยนี้ได้สรุปจุดเด่นและข้อได้เปรียบของตลาดคลองสวนร้อยปีอันควรค่าแก่การดำรงรักษาและมีศักยภาพในการพัฒนาต่อยอด ทั้งระดับชุมชนตลาด เรือนร้านค้า ตลอดจนสินค้าและบริการ ดังนี้

(1) ตลาดสองเมือง สามวัฒนธรรม สีส้มดิน: การซ้อนทับของมิติทางกายภาพ มิติทางวัฒนธรรม และมิติของเวลา

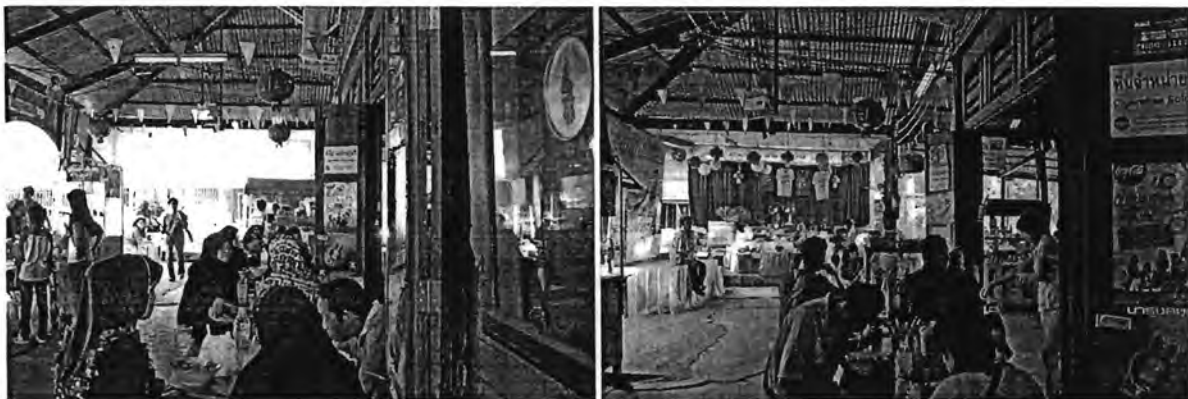
จากคำบอกกล่าวของชาวตลาด "มาที่เดียว เหมือนไป 2 จังหวัด"¹ เห็นได้ว่าพื้นที่กรณีศึกษามีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากตลาดอื่นๆ ในระแวกใกล้เคียง กล่าวคือ ตลาดคลองสวนร้อยปี นับได้ว่าเป็น "ตลาดสองเมือง" ซึ่งมีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ 2 จังหวัด ได้แก่ ตลาดฝั่ง จ.สมุทรปราการ ทางทิศตะวันตก และตลาดฝั่ง จ.ฉะเชิงเทรา ทางทิศตะวันออก และมีเจ้าของคนละคนกัน แม้ตลาดทั้งสองฝั่งจะแลดูมีโครงสร้างและลักษณะทางกายภาพที่มีความคล้ายคลึงกัน ทว่า หากพิจารณาเปรียบเทียบอย่างถี่ถ้วนแล้ว จะพบว่าทั้งเรือนร้านค้า ทางสัญจรหลัก และพื้นที่ริมน้ำของตลาดแต่ละฝั่งมีบรรยากาศที่แตกต่างกัน โดยเรือนร้านค้าในตลาดฝั่ง จ.สมุทรปราการ จะมีความลึกไม่มากนัก บริเวณทางสัญจรเน้นขายของชำ ของใช้ และของที่ระลึก และพื้นที่ริมน้ำมีความปิดล้อมค่อนข้างมาก ในขณะที่เรือนร้านค้าในตลาดฝั่ง จ.ฉะเชิงเทรา จะมีความลึกมากกว่า บริเวณทางสัญจรเน้นขายของกินและมีความเปิดโล่งอันเกิดจากการรื้อถอนพื้นที่ริมน้ำ เพื่อใช้เป็นที่ตั้งซุ้มร้านค้าและที่นั่งรับประทานอาหารของนักท่องเที่ยว

นอกจากนี้ การผสมผสาน "สามวัฒนธรรม" ของผู้อยู่อาศัยหลายเชื้อชาติ ทั้งชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไทยผู้นับถือศาสนาพุทธ และชาวไทยมุสลิม ดังปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมแห่งศรัทธาของศาสนสถานต่างๆ ได้แก่ ศาลเจ้าโรงเจ วัด และสุเหร่า ผสมกับประวัติศาสตร์อันยาวนานผ่านกาลเวลามา "สีส้มดิน" ของผู้คนหลายรุ่นที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ซึ่งสะท้อนผ่านการผสมผสานขององค์ประกอบสถาปัตยกรรม เครื่องเรือน อุปกรณ์ชีวิตและสิ่งอำนวยความสะดวกรูปแบบดั้งเดิมและรูปแบบใหม่ นับเป็นเสน่ห์ที่ชวนให้ผู้มาเยือนได้สัมผัสกับประสบการณ์อันหลากหลายของ "พิพิธภัณฑ์มีชีวิต" แห่งตลาดคลองสวนร้อยปี

¹ สุนันทา แสนเจริญ, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2555.

ป้ายแสดงแนวเขต จ.สมุทรปราการ และ จ.ฉะเชิงเทรา

ชาวไทยมุสลิมนั่งรับประทานอาหารบริเวณท่าเรือ
ในช่วงวันธรรมดา

ชาวไทยนั่งรับประทานอาหารบริเวณท่าเรือซึ่งแปรสภาพเป็นซุ้มของชาวจีน
ในช่วงเทศกาล

รูปที่ 6-1 ตลาดสองเมือง สามวัฒนธรรม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

(2) (หมู่) บ้าน + (ย่าน) ร้านค้า: การซ้อนทับของมิติที่ว่างและการใช้สอย

เรือนร้านค้านับว่าเป็นสถาปัตยกรรมซึ่งมีการผสมผสานหน้าที่ใช้สอยที่แตกต่างกันระหว่างที่อยู่อาศัยและที่ทำมาหาเลี้ยงชีพ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เรือนแถวไม้ซึ่งมีเนื้อที่อันจำกัดนี้สะท้อนให้เห็นถึงการซ้อนทับของมิติที่ว่างและการใช้สอย อย่างไรก็ตาม เมื่อผ่านกาลเวลา ชุมชนตลาดเก่าริมน้ำหลายแห่งอันเป็นที่ตั้งของเรือนร้านค้าได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม ระบบคมนาคมขนส่ง การเติบโตของเมือง ตลอดจนจรรยาบรรณชาติ ส่งผลให้แบบแผนการใช้สอยพื้นที่ของเรือนร้านค้าเปลี่ยนแปลงไป

การสร้างถนนหนทางและสะพานต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบทางสัญจรของเมือง การก่อสร้างศูนย์การค้าสมัยใหม่ การติดตลาดนัดในพื้นที่ใกล้เคียง ตลอดจนภัยธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น เหตุการณ์น้ำท่วมปี พ.ศ. 2554 ที่ผ่านมา ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนตลาดดั้งเดิมคลายความคึกคัก เรือนร้านค้าปิดกิจการกลายเป็นที่พักอาศัย บ้างก็ปิดร้างหรือย้ายถิ่นฐานไปยังชุมชนอื่น ดังเช่นกรณีของเรือนร้านค้าในตลาดบ้านกว้าง ตลาดศรีประจันต์ และตลาดเก่าห้อง ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำสุพรรณบุรี จ.สุพรรณบุรี

ในกรณีที่ตลาดได้รับการสนับสนุน พื้นฟู และพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อาทิ เรือนร้านค้าในตลาดนครเนื่องเขต จ.ฉะเชิงเทรา เรือนร้านค้าเหล่านี้มักมีบรรยากาศที่สลับไปมาระหว่างความคึกคัก มีชีวิตชีวาในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์และความเงียบเหงา ชบเซาในช่วงที่ตลาดปิดทำการ ส่วนในกรณีของตลาดน้ำแบบจัดสร้าง เช่น ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง จ.สมุทรปราการ พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ค้าขายมักไม่ได้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันแต่อย่างใด

ด้วยนโยบายและแรงสนับสนุนของเจ้าของตลาดคลองสวนทั้งสองฝั่ง ที่มุ่งหวังให้ตลาดมีบรรยากาศชีวิตชีวาอยู่โดยตลอด และความร่วมมือร่วมใจของชาวชุมชน แม้ว่าผู้คนวัยทำงานจะย้ายถิ่นฐานไปประกอบอาชีพในเมืองบ้างก็ตาม ทว่า ร้านรวงต่างๆ ในตลาดโบราณแห่งนี้ยังคงเปิดกิจการทุกวัน ตั้งแต่เช้าถึงเย็น ทำให้ตลาดคลองสวนสามารถรักษาสภาพบรรยากาศการค้าขายแบบดั้งเดิม และด้วยการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องส่งผลให้เรือนร้านค้าในตลาดคลองสวนยังคงรูปแบบของสถาปัตยกรรมเรือนแถวไม้ในอดีตไว้ได้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์

ไม่เพียงเรือนร้านค้าแต่ละหลังจะสะท้อนให้เห็นถึงการซ้อนทับของการอยู่อาศัยในระดับส่วนบุคคล สิ่งปลูกสร้างสำคัญต่างๆ อาทิ ตัวตลาด ศาลาสนาม และโรงเรียน ซึ่งทำหน้าที่เป็นดังศูนย์กลางชีวิตของชาวชุมชน รวมถึงพื้นที่ส่วนกลางในตลาดซึ่งเอื้อให้ผู้คนเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ตลาดแห่งนี้สามารถรองรับการอยู่อาศัยให้ระดับสังคม อาจกล่าวได้ว่า ตลาดคลองสวนทำหน้าที่เป็นทั้งหมู่บ้านและย่านร้านค้า ที่มีบรรยากาศของความเป็น **ครอบครัวไทย** จากการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน มิใช่เป็นเพียงอาคารพาณิชย์ ตลาดสำเร็จรูป หรือห้างสรรพสินค้า ดังที่พบเห็นโดยทั่วไปในปัจจุบัน

ตลาดบ้านกว้าง จ.สุพรรณบุรี

ตลาดศรีประจันต์ จ.สุพรรณบุรี

ตลาดเก่าห้อง จ.สุพรรณบุรี

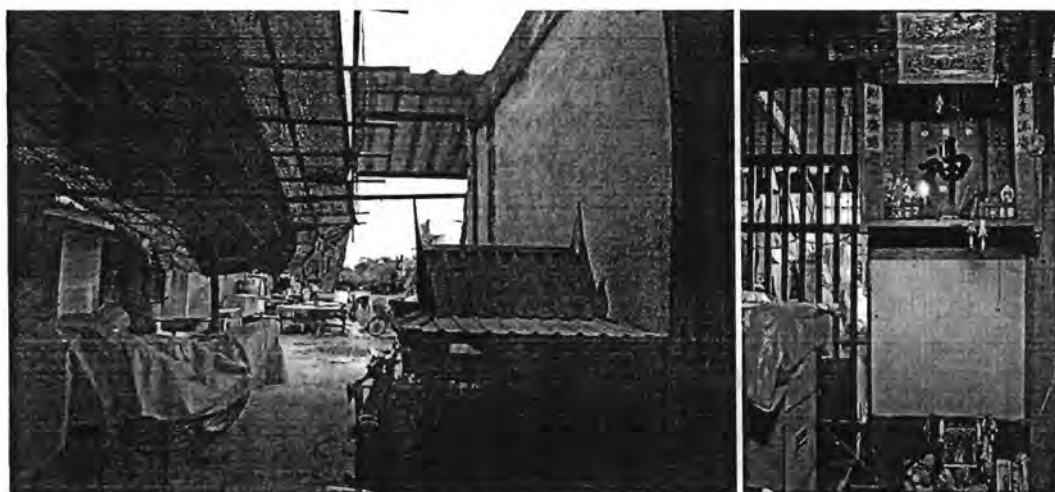

ตลาดคลองสวน จ.สมุทรปราการ และ จ.ฉะเชิงเทรา

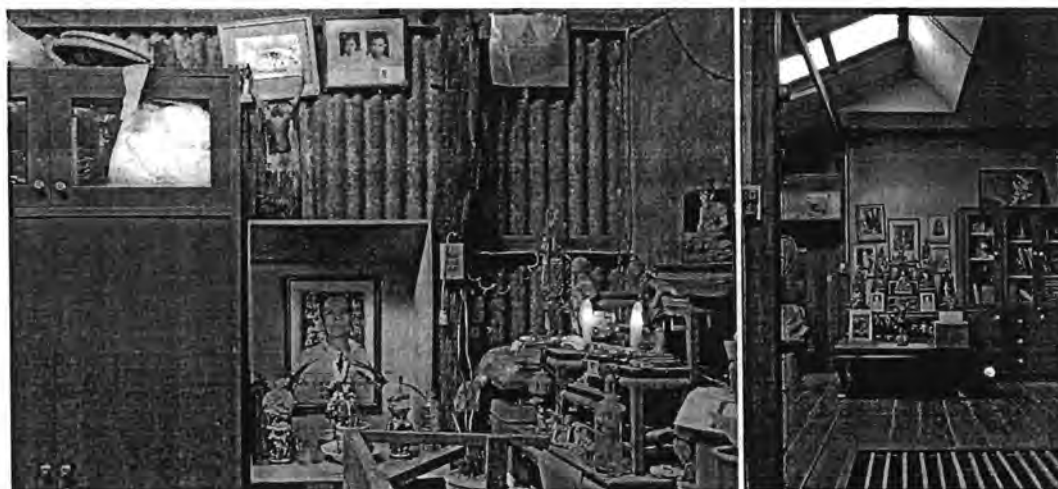
รูปที่ 6-2 เปรียบเทียบสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน ย่านร้านค้า ของตลาดริมน้ำต่างๆ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

(3) จากเจ้าถิ่น สู่เจ้าที่: การซ้อนทับของมิติตามเชื่อและศรัทธา

แม้ว่าบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปจะส่งผลให้องค์ประกอบสำคัญของชุมชนตลาดคลองสวน ได้แก่ โรงสีข้าว โรงมหรสพ และโรงฝืน ซึ่งทำหน้าที่เป็นดั่งศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและศูนย์รวมความบันเทิงของชาวชุมชน ถูกลดบทบาทลงไปตามกาลเวลา อย่างไรก็ตาม ศูนย์รวมแห่งจิตใจและศรัทธา ทั้งในระดับชุมชนหรือ "เจ้าถิ่น" ได้แก่ ศาสนสถานต่างๆ ทั้งศาลเจ้า โรงเจ วัด และสุเหร่า และในระดับการอยู่อาศัยส่วนตัวหรือ "เจ้าที่" ได้แก่ พื้นที่เล็กๆ ที่ปรากฏให้เห็นในเรือนร้านค้าแทบทุกหลัง ทั้งศาลเจ้าที่จีน พระพุทธรูป แทนบูชาบรรพบุรุษ ตลอดจนวัดดงมดต่างๆ เช่น นางงัก ยังคงดำรงอยู่ควบคู่ไปกับวิถีของชุมชนอย่างไม่เปลี่ยนแปลง และเผยให้เห็นถึงการซ้อนทับกันระหว่างพื้นที่ค้าขาย พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของตลาดคลองสวนร้อยปีได้อย่างชัดเจน

ศาลเจ้าที่ไทย (ซ้าย) และศาลเจ้าที่จีน (ขวา)

หิ้งบูชาบรรพบุรุษและหิ้งบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ซ้าย) และหิ้งบูชาพระ (ขวา)

รูปที่ 6-3 เจ้าที่ในเรือนร้านค้า ตลาดคลองสวนร้อยปี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

(4) หน้าร้าน หน้าบ้าน: ความแตกต่างในความกลมกลืน

จากคำบอกเล่าของชาวชุมชน "ตลาดนี้ไม่มีหัว ไม่มีหาง"² ในทำนองเดียวกัน อาจกล่าวได้อีกว่า เรือนร้านค้าริมน้ำในตลาดคลองสวนร้อยปี "ไม่มีด้านหน้า ไม่มีด้านหลัง" ด้วยการผนวกหน้าที่ใช้สอยระหว่างพื้นที่ค้าขายและพื้นที่อยู่อาศัย เรือนร้านค้าแต่ละหลังจึงมีทางเข้า 2 ทาง ได้แก่ ทางเข้าสาธารณะจากพื้นที่ริมน้ำสู่ส่วนร้านค้า และทางเข้าส่วนบุคคลจากทางเดินด้านหลังสู่ส่วนอยู่อาศัย อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เรือนแถวไม้เหล่านี้มีด้านหน้า 2 ด้าน โดยแต่ละด้านมีลักษณะเฉพาะตัว กล่าวคือ เมื่อมองจากพื้นที่ริมน้ำ รูปด้านของเรือนร้านค้าแต่ละหลังจะแลดูมีลักษณะคล้ายคลึงกันและเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความแตกต่างกันเพียงช่วงกว้างของเรือนและรายละเอียดของสินค้าที่วางจำหน่ายเท่านั้น ทว่า หากพิจารณาจากทางเดินด้านหลังตลาด รูปด้านเรือนร้านค้าส่วนอยู่อาศัยจะมีรูปแบบเฉพาะตัวที่มีความหลากหลายมาก ไม่ว่าจะเป็นความตื้น-ลึกและความสูง-เตี้ยของโครงสร้าง วัสดุและการตกแต่งอาคาร การเข้าถึงและการใช้งาน ตลอดจนการจัดภูมิทัศน์ อันเกิดจากการปรับปรุงและต่อเติมเรือนให้สอดคล้องกับการเติบโตของครอบครัวและวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัย ลักษณะของความแปรปรวนซึ่งฉายให้เห็นวิถีการทำมาหาเลี้ยงชีพที่ดำเนินควบคู่ไปกับการอยู่อาศัยเช่นนี้ นับเป็นเสน่ห์ที่น่าสนใจของชุมชนริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี

รูปด้านเรือนแถวฝั่งร้านค้า

รูปด้านเรือนแถวฝั่งอยู่อาศัย

รูปที่ 6-4 หน้าร้าน หน้าบ้าน ตลาดคลองสวนร้อยปี

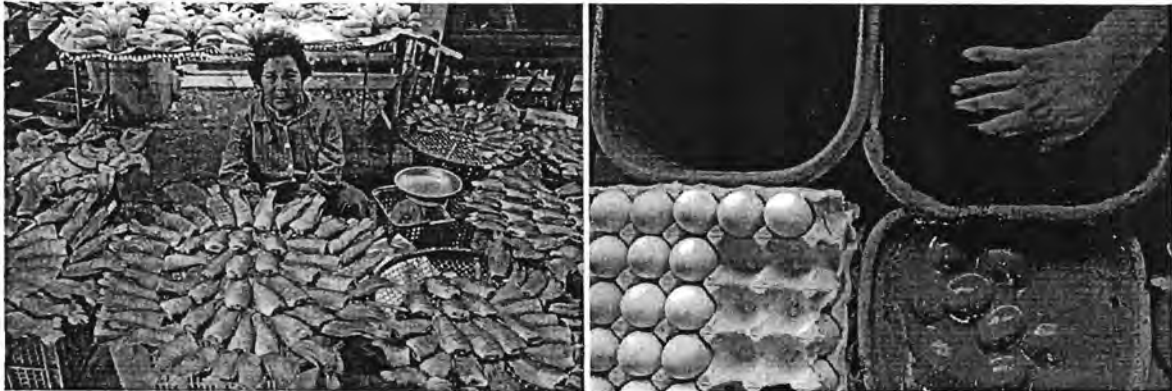
(5) อัตลักษณ์ท้องถิ่น อรรถรสท้องถิ่น: ประสบการณ์อันหลากหลาย

จากที่ได้ศึกษาในบทที่ผ่านมา เห็นได้ว่าสินค้าและบริการของตลาดคลองสวนนี้มีความหลากหลาย สามารถแบ่งออกเป็น 7 ประเภท ได้แก่ ของกินซึ่ง "ทุกอย่างทำเองทั้งนั้น"³ ของชำ ของใช้ เครื่องมือ เครื่องแต่งกาย รักษาโรค บริการ รวมถึง "ของแปลกๆ ของพื้นบ้านที่เก็บตามรั้ว ... ที่ปลูกไว้"⁴ ความ "ครบรส-ครบวงจร" ของการค้าขายนี้นับได้ว่าเป็นจุดเด่นของตลาดคลองสวนที่มีความแตกต่างจากตลาดทั่วไป ซึ่งเริ่มขายสินค้าที่คล้ายคลึงกัน หรือขายสินค้าที่รับมาจากที่อื่น จนขาดจุดขายของตลาดและขาดอัตลักษณ์ของท้องถิ่นที่สร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชาวชุมชนและความดึงดูดใจต่อนักท่องเที่ยว

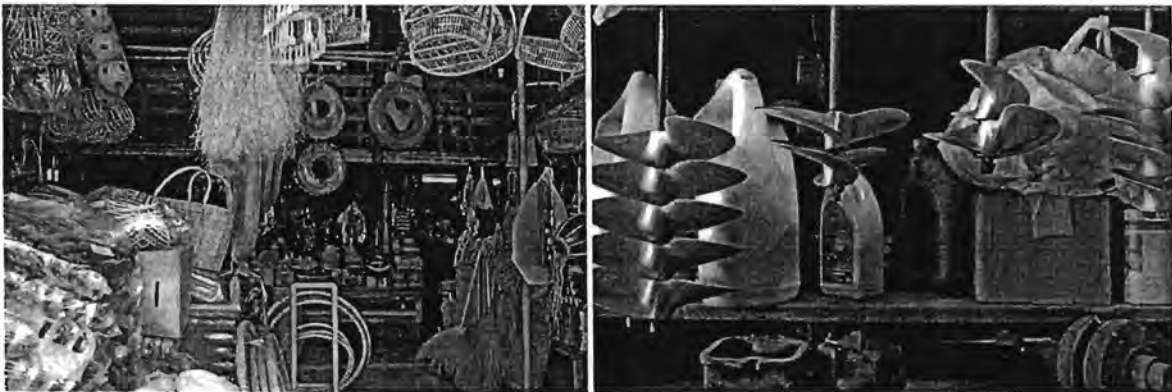
² นางน้อย เนตรศรี, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

³ เรื่องเดียวกัน.

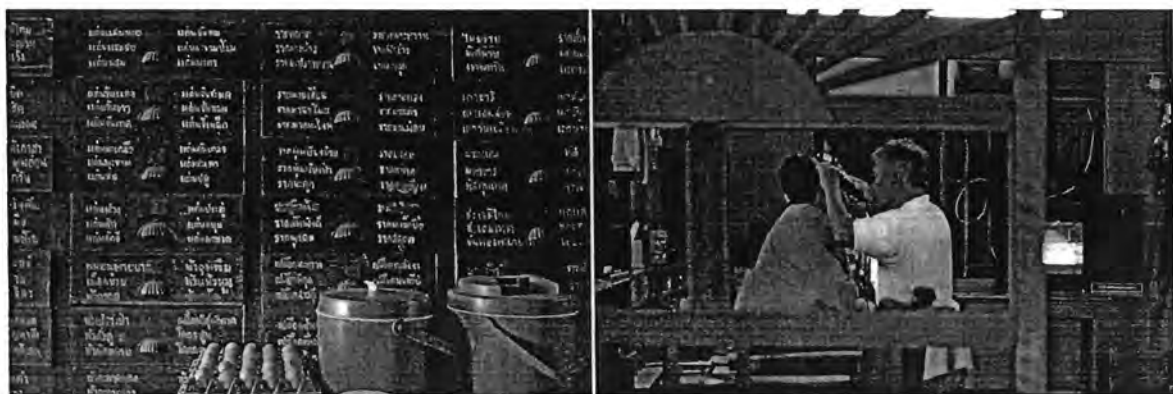
⁴ สมหมาย บุญศรีพิทักษ์, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

ปลาสดตากแห้ง (ซ้าย) และไข่เค็มโบราณ (ขวา)

ข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน (ซ้าย) และอุปกรณ์รถโกน (ขวา)

สินค้าใส่ยาโบราณ (ซ้าย) และบริการตัดผม (ขวา)

รูปที่ 6-5 สัตตลักษณะที่องที่ อรรถรสท้องถิ่น ตลาดคลองสวนร้อยปี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

6.1.2 ปัญหาที่พบ

ประเด็นปัญหาที่พบในตลาดคลองสวนรอยปี สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ปัญหาที่พบในพื้นที่อยู่อาศัยส่วนตัวหรือเรือนร้านค้า และปัญหาที่พบในพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ริมน้ำ โดยแต่ละส่วนครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับมิติทางกายภาพและมิติทางวัฒนธรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) เรือนร้านค้า

เนื่องจากเรือนแถวไม้ในตลาดคลองสวนมีอายุร่วมร้อยปี มีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องมายาวนาน จึงได้รับการต่อเติมและปรับปรุงพื้นที่ใช้สอยให้เป็นไปตามความต้องการของผู้อยู่อาศัย จากการสำรวจพบว่า เรือนแถวไม้ในตลาดจำนวนหนึ่งกำลังประสบปัญหาเรื่องความแข็งแรงและความปลอดภัยของโครงสร้าง การเสื่อมสภาพของวัสดุก่อสร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนอยู่อาศัยชั้นบนซึ่งบางหลังมีพื้นเหียงอย่างเห็นได้ชัด รวมถึงการรั่วซึมของน้ำฝนผ่านรอยต่อหลังคา เพื่อสวัสดิภาพในการอยู่อาศัยและป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นได้ทุกขณะ จึงควรมีการให้คำปรึกษาการตรวจสอบสภาพอาคารปัจจุบัน และเตรียมมาตรการการบำรุงรักษา วิธีการซ่อมแซม และเสริมความแข็งแรงอย่างถูกวิธี โดยช่างผู้มีความรู้และความชำนาญ

นอกจากนี้ ปัจจุบันผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ในชุมชนตลาดคลองสวนเป็นผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่โดยลำพัง หรืออยู่กับลูกหลานเพียงไม่กี่คน และผู้อยู่อาศัยบางส่วนเป็นผู้มาเช่าช่วงต่อเรือนแถว ซึ่งอาจไม่ประสงค์ที่จะประกอบกิจการค้าขายเดิมของร้านค้านั้น ทำให้พื้นที่ค้าขายและพื้นที่อยู่อาศัยชั้นล่างเกิดความแออัดและไม่เป็นระเบียบ ในขณะที่พื้นที่ชั้นบนของเรือนร้านค้าหลายหลังถูกปล่อยทิ้งร้างไม่มีการใช้สอย จากสถานการณ์ดังกล่าว จึงควรมีแนวทางการปรับปรุงพื้นที่ใช้สอยของเรือนแถวเหล่านี้ให้สามารถรองรับกับความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การปรับปรุงพื้นที่ค้าขายเดิมเป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิตหรือแหล่งเรียนรู้ของชุมชน การซ่อมแซมและเสริมความแข็งแรงพื้นที่ชั้นบนและปรับให้เชื่อมกับพื้นที่ชั้นล่างเป็นพื้นที่ค้าขายสองชั้นเชื่อมต่อกัน รวมถึงการดัดแปลงพื้นที่ใช้สอยด้านในเป็นบริเวณพักผ่อนของผู้สูงวัยที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานอย่างครบครัน เป็นต้น

สภาพพื้นที่ชั้นบนของเรือนแถวที่ถูกทิ้งร้างและทรุดโทรม (ซ้าย) และปัญหาการระบายน้ำฝน (ขวา)

รูปที่ 6-6 ปัญหาเรื่องความแข็งแรงของโครงสร้างและการระบายน้ำฝนของเรือนร้านค้า ตลาดคลองสวนรอยปี (ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

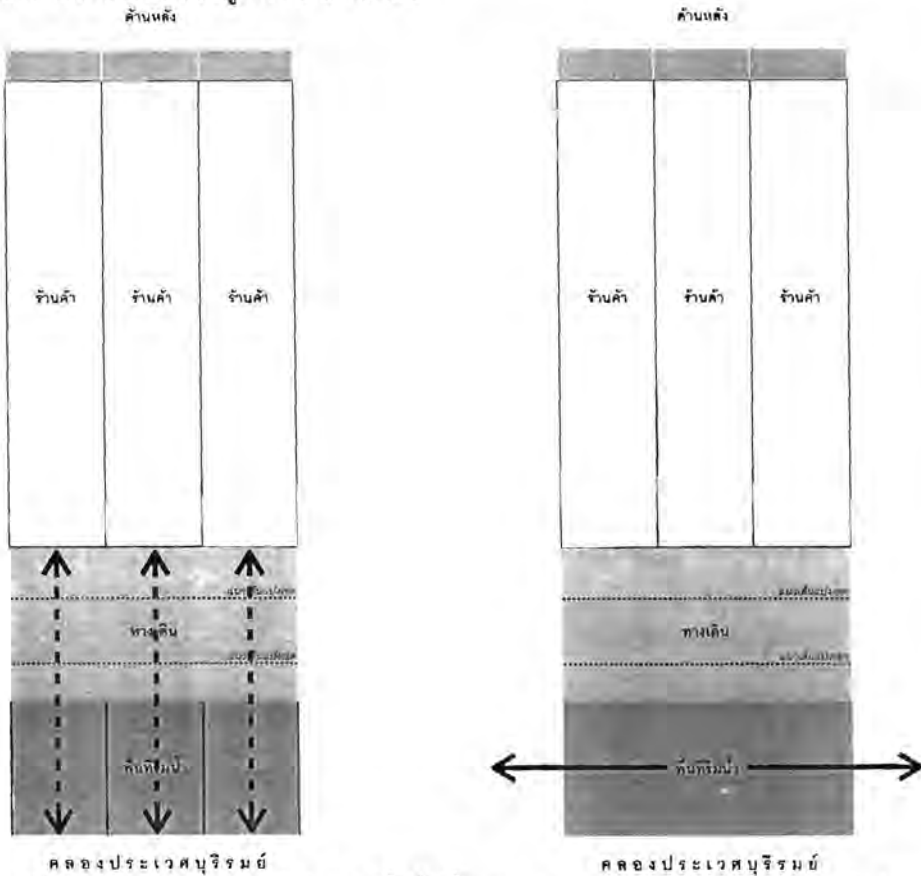
(2) พื้นที่ริมน้ำ

การจัดสร้างพื้นที่ริมน้ำรูปแบบใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างศาลาลอยน้ำรูปแบบเงินในตลาดฝั่ง ต.คลองสวน และลานกิจกรรมกลางแจ้งในตลาดฝั่ง ต.เทพราช โดยมีวัตถุประสงค์เชิงธุรกิจการท่องเที่ยวเป็นหลัก ก่อให้เกิดปัญหาทั้งในระดับกายภาพและวิถีชีวิตของชาวตลาด

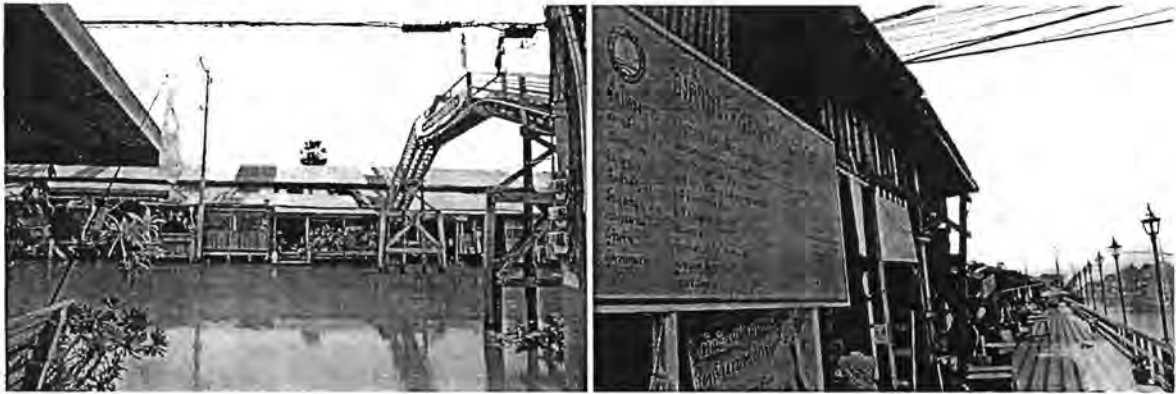
การรुक้าของสิ่งปลูกสร้างใหม่เข้าไปยังทางน้ำสาธารณะและการรื้อถอนร้านรวงเก่าริมน้ำ ส่งผลให้ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัย หรือ "คนใน" กับลำคลองลดน้อยลง เมื่อเปรียบเทียบแบบแผนการใช้สอยพื้นที่ริมน้ำรูปแบบดั้งเดิมและรูปแบบใหม่ พบว่าบทบาทของพื้นที่ริมน้ำได้เปลี่ยนแปลงไป จากในอดีตพื้นที่ริมน้ำซึ่งเป็นพื้นที่เปลี่ยนผ่านระหว่างทางสัญจรของผู้คนในตลาดและทางสัญจรทางน้ำ ซึ่งพื้นที่ริมน้ำนี้สามารถรองรับหน้าที่ใช้สอยอันหลากหลาย เป็นทั้งท่าหน้า ท่าเทียบเรือ-ส่งของ เป็นพื้นที่ปลูกต้นไม้และเลี้ยงสัตว์ โดยการใช้สอยพื้นที่ริมน้ำในอดีตมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องจากเรือนร้านค้าสู่น้ำในลักษณะตั้งฉาก สู่การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำในปัจจุบันที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ว่างขนาดใหญ่วางตัวขนานไปกับลำคลอง ใช้เป็นพื้นที่นั่งรับประทานอาหารและชมทัศนียภาพริมน้ำของนักท่องเที่ยว หรือ "คนนอก" เป็นหลัก

เมื่อธุรกิจการท่องเที่ยวตลาดโบราณได้รับการฟื้นฟูและสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ จนเกิดกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นประสบการณ์การกิน+อยู่แบบไทยๆ ร้านค้าจำนวนมากในตลาดได้หันมาเปิดกิจการร้านอาหารและเครื่องดื่มบริเวณพื้นที่ริมน้ำ และปล่อยน้ำทิ้งและเศษอาหารลงสู่ลำคลองโดยตรง แม้ว่าคลองประเวศบุรีรมย์นับได้ว่าเป็นคลองที่คงความเป็นธรรมชาติและมีความใสสะอาดมากกว่าลำคลองอื่นในเขตเมือง อย่างไรก็ตามหากไม่มีมาตรการควบคุมและจัดการขยะ ตลอดจนการบำบัดน้ำทิ้งก่อนปล่อยลงสู่ทางน้ำสาธารณะอย่างเหมาะสม อาจก่อให้เกิดปัญหามลภาวะทางน้ำ และส่งผลกระทบต่อสุขอนามัยของชาวชุมชนตลาดได้ในอนาคต

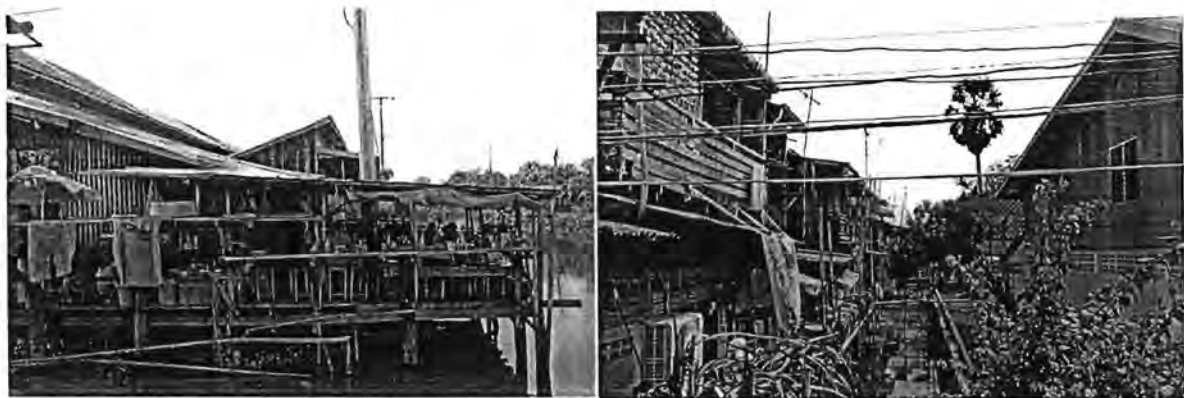
แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับชุมชนริมน้ำตลาดโบราณแห่งนี้ อย่างไรก็ตามท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งกระตุ้นให้การเปลี่ยนแปลงดำเนินไปอย่างรุนแรงและรวดเร็ว เจ้าของตลาด ผู้บริหารตลาด ชาวชุมชนตลาด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงควรตระหนักถึงความสำคัญในการสร้างดุลยภาพระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมท้องถิ่น การอยู่ร่วมกันระหว่างวิถีชีวิตพื้นถิ่นและบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในและคนนอก ตลอดจนการปลูกจิตสำนึกร่วมกันในการรักษถิ่นและการใช้พื้นที่สาธารณะ เพื่อนำพาตลาดคลองสวนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

รูปที่ 6-7 เปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ริมน้ำและบริบทแวดล้อมในอดีต (ซ้าย) และปัจจุบัน (ขวา) (ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

เปรียบเทียบพัฒนาการพื้นที่ริมน้ำในอดีต (ซ้าย) และในปัจจุบัน (ขวา)

การทิ้งขยะและน้ำทิ้งลงสู่คลองประเวศบุรีรมย์ (ซ้าย) และการใช้สอยคูน้ำ (ขวา)

รูปที่ 6-8 การเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่พบบริเวณพื้นที่ริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2555.)

6.2 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยนี้ ทำให้เกิดความเข้าใจในพัฒนาการของชุมชนตลาด องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ องค์ประกอบทางกายภาพ องค์ประกอบสถาปัตยกรรมและที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลอดจนแบบแผนการใช้สอยที่ว่างของเรือนร้านค้าริมน้ำ ตลาดคลองสวนร้อยปี ซึ่งคุณลักษณะและการใช้สอยที่ว่างอันสอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยนี้ สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมชุมชนและงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัยได้

เมื่อพิจารณาข้อจำกัดของการวิจัยและสภาพการณ์อันเป็นปัญหาในปัจจุบัน การศึกษาในขั้นต่อไป สามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่

(1) การศึกษาเชิงลึก

ด้วยข้อจำกัดเรื่องการเดินทางถึงพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบนของเรือนร้านค้า ซึ่งจัดเป็นพื้นที่อยู่อาศัยที่มีความเป็นส่วนตัวสูงที่สุด ทำให้งานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาพื้นที่ใช้สอยชั้นล่างเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม จำนวนผู้อยู่อาศัยในเรือนร้านค้าที่ลดลงในปัจจุบัน อาจส่งผลให้พื้นที่อยู่อาศัยชั้นบนซึ่งในยุคนั้นมีการขยายต่อเติมจนเต็มพื้นที่ ถูกทิ้งร้างและเสื่อมโทรม หากมีการวิจัยต่อเนื่องว่าด้วยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่อยู่อาศัยชั้นบนและชั้นล่าง จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาแนวทางการปรับปรุงโครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงการใช้สอย เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน

(2) การศึกษาเชิงเปรียบเทียบ

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษากรณีศึกษาแบบเชิงลึกเกี่ยวกับแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในเรือนร้านค้า โดยมีตลาดคลองสวนร้อยปีเป็นพื้นที่ศึกษา อย่างไรก็ตาม เนื่องจากแต่ละห้องที่มีประวัติศาสตร์ ระบบเศรษฐกิจ บริบททางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน การวิจัยในลำดับต่อไป หากมีการศึกษาเปรียบเทียบคุณลักษณะและวิธีการใช้สอยที่ว่างของเรือนร้านค้าในตลาดอื่นๆ จะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์อันเป็นเงื่อนไขให้เกิดแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในแต่ละห้องที่ นอกจากนี้ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยเชิงเปรียบเทียบจะทำให้เห็นภาพรวมของทางเลือก-ทางรอดของสถาปัตยกรรมเรือนร้านค้าในตลาดเก่าของประเทศไทย

(3) การศึกษาเชิงประยุกต์

ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ภัยธรรมชาติได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง ทั้งในระดับการตั้งถิ่นฐาน สภาพแวดล้อมกายภาพ และวิถีชีวิตของผู้คน เห็นได้จากเหตุการณ์น้ำท่วมปี พ.ศ. 2554 ซึ่งส่งผลให้ชุมชนตลาดริมน้ำและเรือนร้านค้าจำนวนมากได้รับผลกระทบและเกิดความเสียหายอย่างหนัก ดังเช่นกรณีของตลาดเก่าห้อง จ.สุพรรณบุรี ถูกน้ำท่วมสูงกว่า 1 เมตร กิจกรรมค้าขายซึ่งเพิ่งเริ่มได้รับการฟื้นฟูกลับต้องปิดกิจการลง บ้างก็ย้ายที่อยู่ไปยังชุมชนอื่น อาคารโรงสีข้าวขนาดใหญ่ซึ่งตั้งอยู่กลางตลาดและเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของพื้นที่ได้รับความเสียหายและกำลังจะถูกรื้อถอนในไม่ช้า อีกทั้งยังมีการก่อสร้างเขื่อนคอนกรีตที่ยกขอบสูงและตัดขาดจากแม่น้ำเพื่อป้องกันภัยน้ำท่วมในอนาคต พร้อมทั้งก่อสร้างสะพานแขวนรูปแบบตะวันตกเชื่อมระหว่างฝั่งตลาดเก่าห้องและบ้านไทยเก่าห้อง จากสถานการณ์ดังกล่าว หากมีการศึกษาเชิงประยุกต์ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้สู่รูปธรรมของการออกแบบ เสนอแนวทางการออกแบบเพื่อป้องกัน ปรับปรุง และฟื้นฟูสถาปัตยกรรมเรือนร้านค้าและชุมชนตลาด โดยคำนึงถึงบริบทของพื้นที่และรากฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่น จะก่อให้เกิดประโยชน์โดยตรงต่อชุมชนและสังคมไทยอย่างแท้จริง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- "คลองประเวศบุรีรมย์." [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://th.wikipedia.org/wiki/คลองประเวศบุรีรมย์>. เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2555.
- โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม. *เส้นสายคลองสวน*. โครงการพัฒนาตลาดคลองสวนในเชิงอนุรักษ์ ภาควิชาครุศาสตร์ สถาปัตยกรรม คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง 22 สิงหาคม 2549.
- ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. *จิตวิทยาสถาปัตยกรรม มนุษย์ปฏิสัมพันธ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- เทศบาลตำบลคลองสวน, "ประวัติท่านเจ้าของตลาดคลองสวนร้อยปี," 8 เมษายน 2551.
- เทศบาลตำบลคลองสวน, "เอกสารบรรยายสรุป," 17 มิถุนายน 2547.
- เทศบาลตำบลเทพราช, "ข้อมูลการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2," 21 มิถุนายน 2549.
- พงศกร กัลยานุกุล. *พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน จังหวัดสมุทรปราการและฉะเชิงเทรา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, สาขาวิชาการวางแผนชุมชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- พิชัย สดภิบาล, ร.ท., บรรณาธิการ. *สัมมนาเชิงวิชาการ โครงการพัฒนาตลาดคลองสวนในเชิงอนุรักษ์ "การอนุรักษ์ตลาดเก่าใกล้เมือง"*. ใน ครุฯ สถาปัตย์ ปีที่ 2 สิงหาคม 2550. โครงการตำราและเอกสารการพิมพ์ คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- มนัญญา วาจกวิศุทธิ์. *ชุมชนตลาดริมน้ำ: พิพิธภัณฑน์ที่มีชีวิต*. กรุงเทพฯ: อีโคโมสไทย, 2548.
- มนัส ดันงาม, บรรณาธิการ. *ที่นี่... แปรริ้ว*. ฉบับที่ 11 ปีที่ 1 มิถุนายน 2551.
- มนัส ดันงาม, บรรณาธิการ. *ที่นี่... แปรริ้ว*. ฉบับที่ 22 ปีที่ 2 พฤษภาคม 2552.
- รายงานกิจการ เทศบาลตำบลเทพราช ประจำปี 2550.
- ศิริวรรณ ศิลพัชรินทร์, "ตลาดน้ำ: นวัตกรรมท้องถิ่นในบริบทสมัยใหม่," ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ *ถิ่นฐานบ้านเรือนในวิถีไท*. ศูนย์นวัตกรรมสิ่งแวดล้อมสถาปัตย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 12 กันยายน 2552.
- สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. *คลอง*. กรุงเทพฯ: ม.ท., 2537.
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. *น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: เฉลิมมิตร, 2540.
- อรศิริ ปาณินท์ และ สมคิด จิระทัศนกุล. *เรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง*. โครงการความหลากหลายของวัฒนธรรม ภาคกลาง. กรุงเทพฯ: เจ. พริน, 2544.
- เอนก นาวิกมูล. *เยือนย่านร้านตลาด*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2548.

ภาษาอังกฤษ

- Hall, Edward T. *The Hidden Dimension*. Garden City: Anchor Press, 1969.
- Norberg-Schulz, Christian. *The Concept of Dwelling*. New York: Rizzoli International Publications, 1985.
- Ongsavangchai, Nawit and Funo, Shuji. *Spatial Organization of Shophouses in Market Towns in the Central Plains of Thailand: The Case of Talat Khlong Suan*, in *Journal of Architecture and Planning*, 2006. (<http://sciencelinks.jp/j-east/article/200616/000020061606A0592386.php>)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	วาริษา วงศ์พยัต
เกิด	28 ธันวาคม พ.ศ. 2521
การศึกษา	
พ.ศ. 2551	Doctor of Engineering in Architecture, The University of Tokyo
พ.ศ. 2547	สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. 2544	สถาปัตยกรรมบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ 1 (เหรียญทอง) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
การทำงาน	
พ.ศ. 2552 - ปัจจุบัน	อาจารย์ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย